

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:

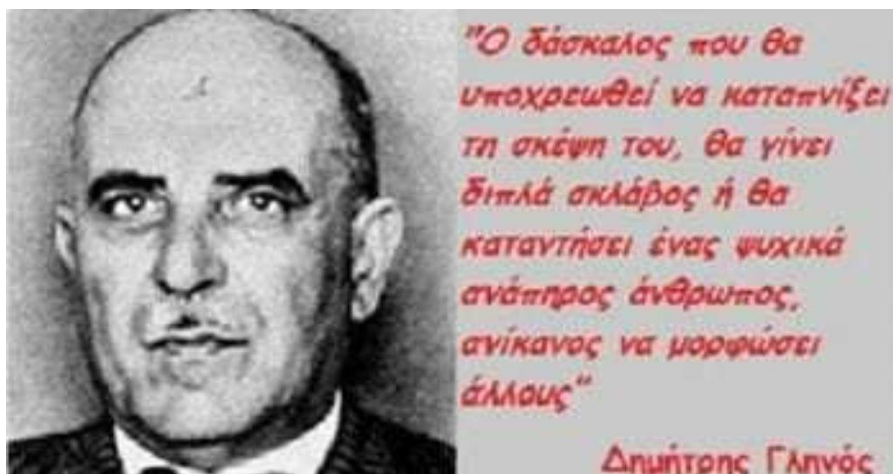
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΑΠ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

A.M. :1012201703009

Θέμα: «Το ιστορικό πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η άνοδος της αστικής τάξης στην εξουσία το 1909	8
1.1 Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα8	
1.2 Η εξέγερση στο Γουδί	9
1.3 Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος καλεί τον Βενιζέλο στην Αθήνα.....	10
1.4 Ο Βενιζέλος γίνεται κυρίαρχος της πολιτικής σκηνής	12
1.5 Η διαμόρφωση μιας νέας αστικής αντίληψης για την παιδεία στα τέλη του 19 ^{ου} αιώνα.....	13
1.6 Οι βασικές διατάξεις των νομοσχεδίων του Ευταξία	14

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το «γλωσσικό» ζήτημα.....	17
2.1 Ιστορική αναδρομή του «γλωσσικού» ζητήματος.....	17
2.2 Το « γλωσσικό» ζήτημα στη σύγχρονη περίοδο	18
2.3 Από τον Κοραή στο «Το Ταξίδι μου» του Ψυχάρη (1888).....	19
2.4 Τα «Ευαγγελικά» και τα «Ορεστειακά».....	20
2.5 Ο γλωσσικός «συμβιβασμός».....	23

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ανάγκη για προσαρμογή της εκπαίδευσης στις νέες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες του τόπου	25
3.1 Οι κοινωνικο-οικονομικές επιδράσεις τον 19 ^ο αιώνα	25
3.2 Οι μεταβολές στην εκπαίδευση	26
3.3 Προσπάθειες για προώθηση του δημοτικισμού	28
3.4 Το Παρθεναγωγείο του Βόλου	30
3.5 Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος	31
3.6 Η τριετία 1909-1911	32

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι συντελεστές της μεταρρύθμισης του 1913.....	34
4.1 Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες στην Ελλάδα πριν το 1913	34
4.2 Τα νομοσχέδια του Απόστολου Αλεξανδρή (1911)	35

4.3 Οι βασικοί συντελεστές των νομοσχεδίων του 1913	37
4.4 Οι βασικοί προσανατολισμοί των νομοσχεδίων του 1913	43
Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Τα νομοσχέδια του 1913	45
5.1 Ιστορικές αναφορές του Τσιριμώκου στη Βουλή.....	45
5.2 Οι βασικοί άξονες της μεταρρύθμισης στη Βουλή.....	46
ΣΤ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Οι αντιδράσεις στα νομοσχέδια	60
6.1 Η αντίδραση της Φιλοσοφικής Σχολής	60
6.2 Η αντίδραση από τον Ελληνικό Διδασκαλικό Σύλλογο.....	61
6.3 Η μη ψήφιση των νομοσχεδίων.....	62
6.4 Αίτια αναστολής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.....	63
Ζ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Η εκπαιδευτική κληρονομιά της μεταρρύθμισης του 1913	67
Η΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Η μεταρρύθμιση του 1917 ως συνέχεια της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913	72
8.1 Η διαφωνία Βενιζέλου- βασιλιά Κωνσταντίνου.....	72
8.2 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917.....	74
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	78
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	81
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	84
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	92

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από την περίοδο του νεοελληνικού διαφωτισμού τουλάχιστον, μπορεί κάποιος να θεωρήσει ως δεδομένα δύο αντίθετα ιδεολογικά ρεύματα. Το ένα μπορεί κανείς να το ονομάσει παραδοσιακό και το άλλο προοδευτικό. Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους το παραδοσιακό ιδεολογικό ρεύμα επικρατεί αδιαμφισβήτητα και προσδιορίζει τη νεοελληνική κοινωνία κατά το 19ο αιώνα. Το κύριο χαρακτηριστικό του παραδοσιακού προσανατολισμού αποτελεί η στροφή στην αρχαιότητα και η αρχαϊστική γλωσσική μορφή. Η κυριαρχία αυτού του προσανατολισμού, αναγκάζει το σχολικό σύστημα στην Ελλάδα, από τη στιγμή της θεσμοθέτησής του, να δίνει προτεραιότητα στα αρχαία γνωστικά μαθήματα και να παραγνωρίζει τις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες. Η θέση του παραδοσιακού αυτού συστήματος ενισχύθηκε από τον νεοκλασικισμό του βαυαρικού καθεστώτος και σε πολλές περιπτώσεις κι από τη στάση της ορθόδοξης εκκλησίας.

Μία πρώτη αμφισβήτηση της κυριαρχίας του παραδοσιακού ιδεολογικού ρεύματος αποτελεί «Το ταξίδι μου» του Ψυχάρη το 1888. Μετά το 1888 έρχεται η ήττα του ελληνικού στρατού το 1897 από την Τουρκία και αναπτύσσεται μία πρωτόγνωρη για την ελληνική ιστορία κοινωνική κριτική. Παράλληλα, από τις τελευταίες δεκαετίες του δέκατου ένατου αιώνα, είχε αρχίσει μία αδιάκοπη διαδικασία αλλαγών στον οικονομικό τομέα του ελληνικού κράτους. Στον ελλαδικό χώρο δημιουργούνται κοινωνικές εντάσεις λόγω του αλυτρωτισμού, της κρατικής χρεοκοπίας, των υψηλών φόρων και τη μη διανομή της γης. Δημιουργήθηκαν έτσι ανατρεπτικές συνθήκες και αναζητήθηκαν εναλλακτικές λύσεις σε όλα τα επίπεδα του κράτους. Χαρακτηριστικό γνώρισμα του προοδευτικού κινήματος ήταν η προσαρμογή της Ελλάδας στο παρόν χωρίς να αρνείται και το παρελθόν. Ήταν φυσιολογικό να φαντάζει στα μάτια όλων ότι η σωστή οργάνωση και λειτουργία της ελληνικής εκπαίδευσης ήταν η μόνη διέξοδος σωτηρίας από την υπάρχουσα κρίση.

Η αναγκαιότητα μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης ξεκινά πρώτα από όλα από τη δυσλειτουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος και στη συνέχεια επιβάλλεται ως ανάγκη εξαιτίας κάποιας κοινωνικής μεταβολής, η οποία πιέζει το σχολείο ώστε να εναρμονιστεί με τους νέους κοινωνικούς και οικονομικούς ρυθμούς. Το 1913, έπειτα από την ανάληψη της εξουσίας από τον Βενιζέλο, δημιουργήθηκαν όλες εκείνες οι συνθήκες για μια τέτοια εκπαιδευτική αλλαγή. Ο λόγος που ασχολήθηκα με τη συγκεκριμένη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση έχει να κάνει με το γεγονός ότι τα

νομοσχέδια που κατατέθηκαν προς ψήφιση στη Βουλή ήταν πραγματικά πρωτοποριακά για την εποχή της. Η αδυναμία όμως του πολιτικού συστήματος να τα υποστηρίξει, ώστε να γίνουν στο σύνολό τους νόμος του κράτους, αποτέλεσε μια ήττα της νέας αστικής τάξης στην Ελλάδα. Η χαμένη ευκαιρία του 1913 θα υλοποιηθεί τελικά με τις μετέπειτα μεταρρυθμίσεις του 1964 και 1976/77. Χάθηκε όμως μισός αιώνας και παραπάνω από την προσπάθεια ουσιαστικού εκσυγχρονισμού της χώρας, ώστε να μπορέσει να ακολουθήσει και να ανταγωνιστεί τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία εφαρμόζαν ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα σύγχρονες εκπαιδευτικές πολιτικές.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους υπεύθυνους της βιβλιοθήκης του πανεπιστημίου Πελοποννήσου στην Καλαμάτα για την ευγένεια και την προθυμία που επέδειξαν ώστε να με βοηθήσουν στη συγκέντρωση του υλικού που ήταν απαραίτητο για την εκπόνηση της εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συμφοιτητές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα για τα βιβλία τα οποία μου δάνεισαν και με βοήθησαν να φέρω εις πέρας την παρούσα εργασία. Ευχαριστώ θερμά και τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, κύριο Θανάση Χρήστου, για την ενθουσιώδη ενθάρρυνσή του να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, την αδιάλειπτη μέριμνά του και βοήθειά του ώστε να ολοκληρωθεί η συγκεκριμένη εργασία. Τέλος, αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στη σύζυγό μου Βαρβάρα Σωτηρίου, η οποία στάθηκε δίπλα μου σε όλο το διάστημα της συγγραφής και με βοήθησε με τις πολύτιμες υποδείξεις και τις διορθώσεις της. Είναι αυτονόητο ότι οποιαδήποτε λάθη, παραλείψεις ή κενά υπάρχουν βαρύνουν αποκλειστικά τον γράφοντα.

Καλαμάτα, Ιούνιος 2019

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιλογή του θέματος της παρούσας διατριβής επιλέχθηκε λόγω του μεγάλου ενδιαφέροντος που μου προξενεί η προσπάθεια για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα στην Ελλάδα. Στην επιλογή του θέματος κατέληξα ύστερα από συζήτηση και συμφωνία με τον καθηγητή κ. Θανάση Χρήστου, ο οποίος είναι και ο επιβλέπων της διατριβής αυτής.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναφερθεί το ιστορικό πλαίσιο κάτω από το οποίο έγινε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913. Να αναφερθούν επίσης οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες που επηρέασαν τη σύνταξη των ως προς ψήφιση νομοσχεδίων, καθώς και να περιγραφεί το ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο που είχε διαμορφωθεί στην Ελλάδα στις αρχές του 20ού αιώνα. Επιπλέον να αναλυθούν οι λόγοι για τους οποίους τα νομοσχέδια δεν κατάφεραν να ψηφιστούν, αλλά να γίνει και αναφορά στην εκπαιδευτική κληρονομιά που άφησε η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση.

Η αρχική προσέγγιση στο παραπάνω ζήτημα πραγματοποιήθηκε μέσω ανάγνωσης διαδικτυακών πηγών και βιβλίων της προσωπικής μου βιβλιοθήκης που αφορούσαν το παρόν θέμα. Στη συνέχεια, με τη βοήθεια του επιβλέποντος καθηγητή κ. Χρήστου, μπόρεσα να συλλέξω πληροφορίες από ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες, διαδικτυακές πηγές και βιβλία, ώστε κατάφερα να οδηγηθώ σε ένα εκτενέστερο σώμα δευτερεύουσας βιβλιογραφίας. Με βάση την παραπάνω βιβλιογραφία και μέσα από τις προσωπικές μου ιδέες και στοχασμούς πραγματοποίησα μία γενικότερη σύνθεση των πληροφοριών τις οποίες και κατέγραψα.

Η μεταπτυχιακή μου διατριβή θα εκπονηθεί σε οκτώ κεφάλαια. Στο Α' κεφάλαιο θα αναφερθούν οι λόγοι που οδήγησαν την αστική τάξη στην εξουσία το 1909. Στο Β' κεφάλαιο θα γίνει αναφορά στο «γλωσσικό ζήτημα» που απασχόλησε την Ελλάδα στο τέλος του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα και στον διχασμό που αυτό δημιούργησε στην εκπαιδευτική κοινότητα. Στο Γ' κεφάλαιο θα αναλυθούν οι λόγοι που οδήγησαν την εκπαίδευση να προσαρμοστεί στις νέες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που διαμορφώνονταν στον ελλαδικό χώρο. Στο Δ' κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι συντελεστές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913 και στο Ε' κεφάλαιο θα γίνει εκτενή αναφορά στα νομοσχέδια που κατατέθηκαν στη Βουλή προς ψήφιση. Στη συνέχεια, στο ΣΤ' κεφάλαιο, θα καταγραφούν οι έντονες αντιδράσεις πολιτικών, εκπαιδευτικών και κοινωνικών φορέων που προκάλεσε η

κατάθεση των παραπάνω νομοσχεδίων στη Βουλή. Στο Ζ' κεφάλαιο θα γίνει λόγος για την εκπαιδευτική κληρονομιά που άφησε η μεταρρύθμιση του 1913 και τέλος στο Η' κεφάλαιο θα γίνει μία σύντομη αναφορά στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, η οποία μπορεί να θεωρηθεί και ως μία συνέχεια της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913.

Τέλος, στον επίλογο παρατίθεται μία συνοπτική ανασκόπηση και κριτική θεώρηση της παρούσας διατριβής. Επίσης αποτυπώνονται κάποιες προσωπικές σκέψεις για την αδυναμία του πολιτικού συστήματος να προωθήσει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913 και τις συνέπειες που είχε η μη ψήφιση των νομοσχεδίων στην ανάπτυξη και πρόοδο της χώρας μας ως ένα σύγχρονο κράτος της Ευρώπης στον 20ο αιώνα.

Στο παράρτημα παρουσιάζονται τα πρακτικά της Βουλής της 21ης Νοεμβρίου 1913 που αφορούν το θέμα της διατριβής, παρατίθεται φωτογραφικό υλικό από την παραπάνω ιστορική περίοδο, η δημοσιογραφική κάλυψη του γεγονότος από την εφημερίδα ΣΚΡΙΠ και το υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών με το οποίο καταφέρεται εναντίον της μεταρρύθμισης.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η άνοδος της αστικής τάξης στην εξουσία το 1909

1.1 Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα

Η πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα βρίσκει την Ελλάδα σε μία αρκετά κρίσιμη κατάσταση. Ο πληθυσμός της χώρας ανέρχεται σε 2.600.000 κατοίκους. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος όμως του 1897 είχε στοιχίσει όχι μόνο υλικά αλλά και ηθικά στον ελληνικό λαό. Η οικονομία είχε τεθεί κάτω από το καθεστώς διεθνούς οικονομικού ελέγχου και τα εθνικά θέματα της Κρήτης και της Μακεδονίας παρέμεναν σε εκκρεμότητα. Επίσης η αγροτική οικονομία της χώρας είναι σε δεινή κατάσταση, αφού η υψηλή φορολογία και τα αγροτικά χρέη περιόριζαν τα κέρδη των αγροτών. Επιπλέον το πρόβλημα των τσιφλικιών στη Θεσσαλία δεν είχε αντιμετωπιστεί και η ισχυρή οικονομική δύναμη των τσιφλικιάδων επηρέαζε τον κοινοβουλευτισμό, αφού δημιουργούσαν ισχυρές πιέσεις μέσα στο κοινοβούλιο, ώστε να εξασφαλίσουν τα συμφέροντά τους. Από την άλλη μεριά υπήρχε αργή αλλά σταθερή ανάπτυξη στη βιομηχανία, που είχε σαν αποτέλεσμα την οργάνωση των βιομηχανικών εργατών σε σωματεία, τη διεκδίκηση πλέον συλλογικών αιτημάτων και σιγά-σιγά την εδραίωση της αστικής τάξης.¹

Η Ελληνική Πολιτεία στις αρχές του 20ού αιώνα είχε να αντιμετωπίσει σωρεία προβλημάτων που αφορούσαν την εκπαίδευση, τη διοίκηση και τη δικαιοσύνη. Τα πολιτικά κόμματα έδειχναν ανίκανα να δώσουν λύσεις στα παραπάνω προβλήματα και το γεγονός αυτό προκαλούσε μεγάλη δυσαρέσκεια στον κόσμο. Οι πολιτικοί έμοιαζαν να είναι ιδεολογικά χρεοκοπημένοι και να λειτουργούν ως διαμεσολαβητές, ώστε να βρίσκουν πρόσβαση στον κρατικό μηχανισμό διάφοροι επιτήδειοι. Η συνεχιζόμενη φθορά των πολιτικών προσώπων δημιούργησε την ανάγκη στην κοινωνία για την ανανέωση της πολιτικής ζωής. Η Βουλή έφθειρε συνεχώς από την συνεχή κωλυσιεργία με τις ατελείωτες αγορεύσεις, που τελικό σκοπό είχαν να παρεμποδίσουν την ψήφιση σημαντικών νομοσχεδίων.²

Επιπλέον το ζήτημα της Κρήτης δεν είχε επιλυθεί και απασχολούσε έντονα τη χώρα. Το κίνημα των Νεότουρκων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε ανεξάρτητο βασίλειο και η προσάρτηση της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης

¹ Ιστορία των Ελλήνων (Β΄ Έκδοση), *Νεότερος Ελληνισμός 1895-1909*, τόμος 14, Αθήνα 2006, σελ.360-361

² Κων/νος Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5, Αθήνα 2011, σελ.58

από την Αυστροουγγαρία το 1908, δημιουργούν τις προϋποθέσεις εκείνες που κρίνουν ευνοϊκή την προσπάθεια για ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος είναι ανάμεσα στους οργανωτές της μεγάλης λαϊκής συγκέντρωσης που έλαβε χώρα στα Χανιά, η οποία κατάργησε το καθεστώς της αρμοστείας και ανακοίνωσε την ένωση με την Ελλάδα. Οι Μεγάλες Δυνάμεις δείχνουν θετικές στην επίλυση του κρητικού ζητήματος, αλλά η αντίδραση των Νεότουρκων τις υποχρεώνουν σε αναβολή της οριστικής επίλυσής του. Η προσωρινή κυβέρνηση της Κρήτης παραιτείται και η ελληνική κυβέρνηση τηρεί παθητική στάση. Οι Μεγάλες Δυνάμεις αποχωρούν από το νησί τον Ιούλιο του 1909, εξαγγέλλοντας ταυτόχρονα την επικυριαρχία του σουλτάνου στο νησί και την προστασία από την πλευρά τους της οθωμανικής μειονότητας στο νησί.³

1.2 Η εξέγερση στο Γουδί

Το πιο μεγάλο όμως πρόβλημα που είχαν να αντιμετωπίσουν οι κυβερνήσεις στην Ελλάδα στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν το στρατιωτικό. Ο στρατός έπασχε σε θέματα οργάνωσης εκπαίδευσης και εξοπλισμού. Πολλοί στρατιωτικοί αναμειγνύονταν με την πολιτική και άλλοι είχαν αποσπαστεί σε αστυνομικά τμήματα και ασχολούνταν με την είσπραξη των φόρων. Οι απόφοιτοι της σχολής Ευελπίδων είχαν φανερό υπεροχή έναντι των άλλων αξιωματικών. Μία κατηγορία όμως αξιωματικών απολάμβανε την εύνοια από τα ανάκτορα και ο διάδοχος Κωνσταντίνος απέκτησε τον πλήρη έλεγχο του στρατού, την ίδια στιγμή που ο υπουργός γινόταν περίπου διακοσμητικός. Η κυβέρνηση Δηλιγιάννη προσπάθησε να περιορίσει το 1903 τις εξουσίες που απολάμβανε ο διάδοχος στο στράτευμα, αλλά κάτω από την πίεση φιλοβασιλικών υπουργών του αναγκάζεται να υποχωρήσει.⁴

Η κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη (1905-1909) σε μία προσπάθεια να ενισχύσει το στράτευμα ψήφισε μία σειρά νομοσχεδίων. Κύριος στόχος της ενίσχυσης του στρατεύματος ήταν η δημιουργία μιας στρατιωτικής δύναμης που θα ήταν σε θέση να κατακτήσει εδάφη από την οθωμανική αυτοκρατορία και να μπορεί βεβαίως να τα διατηρήσει. Οι ελλειμματικοί όμως προϋπολογισμοί της κυβέρνησης Θεοτόκη ανάγκασαν την κυβέρνηση να μη συνεχίσει την εφαρμογή του

³ Γεώργιος Κανδαράκης, Δημήτριος Καρτσάκης, Κων/νος Μανωλάκης, *Ελευθέριος Βενιζέλος – Στα βήματά του...*, Αθήνα-Χανιά 2006, σελ. 36-37

⁴ Θάνος Βερέμης, 1909-Το κίνημα στο Γουδί, *Το στρατιωτικό ζήτημα και το 1909*, Αθήνα 2017, σελ. 43

συγκεκριμένου στρατιωτικού προγράμματος που είχε ξεκινήσει. Η διακοπή του παραπάνω προγράμματος προκάλεσε μεγάλη δυσαρέσκεια στις λαϊκές τάξεις.⁵

Τη νύχτα της 14ης προς 15η Αυγούστου του 1909 εκδηλώθηκε Στρατιωτικό Κίνημα στη θέση Γουδί της Αθήνας υπό την ηγεσία του συνταγματάρχη Ζορμπά. Οι εξεγερμένοι στρατιωτικοί συναντήθηκαν με επιτροπή που έστειλε η κυβέρνηση για να βρεθεί μία συμβιβαστική λύση. Ο στρατιωτικός σύνδεσμος διατύπωσε την αξίωση να φύγει η παρούσα κυβέρνηση από την εξουσία και να την παραδώσει στους αξιωματικούς.⁶ Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος που συγκροτήθηκε αμέσως μετά, μέσω της επαναστατικής προκήρυξης, ζητούσε ο διάδοχος και οι βασιλόπαιδες να απέχουν από το στράτευμα. Επιπλέον επιζητούσε την εσπευσμένη σύγκληση της Βουλής για την ψήφιση του ανορθωτικού του προγράμματος που διατύπωνε. Τα αιτήματα του προγράμματος κάλυπταν το μεγαλύτερο φάσμα της δημόσιας ζωής, την εκπαίδευση, την εκκλησία και τη βαριά φορολογία.⁷

Στη συνέχεια σχηματίστηκε κυβέρνηση, έπειτα από ενέργειες του βασιλιά, υπό τον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος κατάφερε και έγιναν δεκτοί στους κόλπους της νέας κυβέρνησης δύο υπουργοί του. Στις 28 Σεπτεμβρίου 1909 η κυβέρνηση Μαυρομιχάλη με νόμο έθεσε στο περιθώριο τον διάδοχο Κωνσταντίνο από το στράτευμα. Το σημείο τριβής ανάμεσα στην ηγεσία του Συνδέσμου και τον Μαυρομιχάλη ήταν η άρνηση του πρώτου να διεξαχθούν οι εκλογές υπό τον Μεσσήνιο πολιτικό.⁸

1.3 Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος καλεί τον Βενιζέλο στην Αθήνα

Από τον Οκτώβριο του 1909 ο Επαναστατικός Σύνδεσμος βρισκόταν σε επικοινωνία με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος κάλυπτε πολλές από τις προσδοκίες των αξιωματικών. Ο Βενιζέλος ήταν υπερασπιστής των δημοκρατικών θεσμών, αλλά και δυναμικός φορέας αντιλήψεων και μεθόδων που έβρισκαν ευνοϊκή ανταπόκριση στο χώρο των επαναστατών. Η δημιουργία ενός κράτους σύγχρονου ήταν η κοινή

⁵ Θανάσης Μποχώτης, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, Οι Απαρχές 1900-1922, Α΄ Τόμος, Μέρος 2^ο, Αθήνα 2002, σελ. 55-58

⁶ Τάσος Βουρνάς, *Γουδί-Το κίνημα του 1909, Τα φοβερά ντοκουμέντα*, Αθήνα 1976, σελ.15

⁷ Σπυρίδων Πλουμίδης, *Το κίνημα του 1909: συλλογικά υποκείμενα και γεγονότα*, Αθήνα 2017, σελ.74-75

⁸ Παύλος Β. Πετρίδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία*, Τόμος Δεύτερος, 1862-1917: Από την εν Αθήναις Β συνέλευση στην εκθρόνιση του Κωνσταντίνου, Αθήνα 1999, σελ. 162-165

συνισταμένη των προγραμματικών αρχών του Βενιζέλου αλλά και του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Η πρόσκληση προς τον Βενιζέλο διαβιβάστηκε με απόρρητη επιστολή μέσω του λοχαγού Κονταράτου. Σύμφωνα με το κείμενο της επιστολής ο Βενιζέλος θα επιφορτιζόταν τον δύσκολο ρόλο της συμφιλίωσης ανάμεσα στα μέλη του Στρατιωτικού Συνδέσμου και των πολιτικών κομμάτων. Η απάντηση του Βενιζέλου ήταν θετική στο παραπάνω κάλεσμα και στις 28 Δεκεμβρίου 1909 ο Κρητικός πολιτευτής φτάνει στον Πειραιά με το ατμόπλοιο «Σιγκαπούρη».⁹

Ο Βενιζέλος, ως εκπρόσωπος του συνδέσμου, ήρθε σε επικοινωνία με τους κυριότερους πολιτικούς ηγέτες και τους πρότεινε να διοριστεί μία νέα προσωρινή κυβέρνηση, η οποία θα είχε ως στόχο τη σύγκληση αναθεωρητικής εθνοσυνέλευσης, που δε θα έθιγε όμως τη μορφή του πολιτεύματος, δηλαδή τη συνταγματική μοναρχία. Η παραπάνω πρόταση θα έδινε τη δυνατότητα στον Ελευθέριο Βενιζέλο να χρησιμοποιήσει τον κρατικό μηχανισμό προς όφελός του για τη δημιουργία ενός νέου πολιτικού χώρου, ο οποίος θα ήταν γενικά θετικός στην ανορθωτική απόπειρα του συνδέσμου και θα κατέβαινε στις εκλογές με σοβαρές πιθανότητες επιτυχίας. Ο βασιλιάς Γεώργιος και ο Θεοτόκης, παρά τις αρχικές αντιδράσεις τους, τάχθηκαν υπέρ της πρότασης του Βενιζέλου, η οποία έδινε και μία εγγύηση για επιστροφή στην πολιτική ομαλότητα¹⁰.

Ο Βενιζέλος κράτησε μία ήπια στάση απέναντι στον Βασιλιά. Στις 18 Ιανουαρίου του 1910 ανέλαβε νέα κυβέρνηση υπό τον Στέφανο Δραγούμη με στόχο την αναθεώρηση των θεμελιωδών διατάξεων του Συντάγματος του 1864. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος προχώρησε στην αυτοδιάλυσή του αντικαθιστώντας την κοινοβουλευτική νομιμότητα. Οι εκλογές για την ανάδειξη της αναθεωρητικής Βουλής προκηρύχθηκαν για την 8η Αυγούστου 1910. Στις εκλογές αυτές ο Ελευθέριος Βενιζέλος εξελέγη πρώτος βουλευτής Αττικοβοιωτίας, υποστηριζόμενος υπό την ηγεσία του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Στην πρώτη πολιτική του ομιλία στον λαό της Αθήνας, στις 5 Σεπτεμβρίου 1910, ο Ελευθέριος Βενιζέλος προσπάθησε να αμβλυνθούν οι συνεχιζόμενες αντιβασιλικές εκδηλώσεις. Παράλληλα εξήγγειλε από την πλατεία Συντάγματος την ίδρυση νέου κόμματος, δηλώνοντας την ανάμειξή του στην ενεργό πολιτική «ως σημαιοφόρος νέων πολιτικών ιδεών».¹¹

⁹ Ιστορία του ελληνικού έθνους, *Νεώτερος Ελληνισμός, Από το 1881 ως το 1913*, τόμος ΙΔ', Αθήνα 1980, σελ. 266-267

¹⁰ Θανάσης Μποχώτης, στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Οι απαρχές 1900-1922, Α' Τόμος, Αθήνα 2002, σελ. 71-72

¹¹ Παύλος Β. Πετρίδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία*, Τόμος Δεύτερος, 1862-1917: Από την εν Αθήναις Β συνέλευση στην εκθρόνιση του Κωνσταντίνου, Αθήνα 1999, σελ. 170-173

1.4 Ο Βενιζέλος γίνεται κυρίαρχος της πολιτικής σκηνής

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1910 η κυβέρνηση του Στέφανου Δραγούμη παραιτήθηκε και ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ έκλινε προς την απόφαση να αναθέσει την κυβέρνηση στον Βενιζέλο. Ο βασιλιάς θεωρούσε ότι ο Βενιζέλος εκπροσωπούσε την ιδέα της αναγέννησης του κράτους και ήταν η ελπίδα για τη σωτηρία του τόπου από το τέλμα που είχε περιέλθει. Άλλωστε τόσο Βενιζέλος, όσο και ο Γεώργιος, συνέκλιναν σταθερά προς την προσήλωσή τους στον βρετανικό παράγοντα. Στις 6 Οκτωβρίου του 1910 ο βασιλιάς έδωσε το χρίσμα στον Ελευθέριο Βενιζέλο, παρότι δε διέθετε τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της Βουλής και με βασιλικό διάταγμα του δίνει τη δυνατότητα της εν λευκώ διάλυσης του σώματος. Παρά τις αντιδράσεις ο Βενιζέλος έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης και προχώρησε στην προκήρυξη νέων εκλογών, Διπλής Αναθεωρητικής Βουλής για την 28η Νοεμβρίου 1910.¹²

Στις εκλογές του Νοεμβρίου οι παλαιοκομματικοί υπό τον Γ. Θεοτόκη αποφάσισαν να απέχουν. Το ρεύμα όμως που είχε αποκτήσει το κόμμα των Φιλελευθέρων του Ελευθέρου Βενιζέλου ήταν μη αναστρέψιμο. Από το σύνολο των 362 εδρών ο Ελευθέριος Βενιζέλος κέρδισε τις 307. Η νίκη του Ελευθέρου Βενιζέλου ήταν συντριπτική και η αποχή που είχε κηρύξει ο παλαιοκομματισμός δε φαίνεται να ξεπέρασε το 8% σε σχέση με τους ψηφοφόρους των εκλογών του Αυγούστου του 1910. Με τις εκλογές του Νοεμβρίου επήλθε πλήρης ανανέωση του πολιτικού προσωπικού, μιας και το 87% των πληρεξουσίων δεν είχε εκλεγεί πριν από τις εκλογές ποτέ. Από μόνο του το γεγονός αυτό προανήγγειλε τη νέα εποχή που θα ερχόταν στην Ελλάδα με ηγέτη τον Ελευθέριο Βενιζέλο.¹³

Η κυβέρνηση που σχηματίστηκε δεν περιελάμβανε κανένα πρόσωπο που να είχε διατελέσει υπουργός στο παρελθόν και αμέσως άρχισε το μεταρρυθμιστικό της έργο. Στο εσωτερικό της χώρας προχωρεί σε σημαντικές πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές αλλαγές. Συγκεκριμένα καθιερώνονται: α) η απαλλοτρίωση εκτάσεων για κοινωνικούς σκοπούς, β) η υποχρεωτική πρωτοβάθμια εκπαίδευση, γ) η ίδρυση αγροτικών συνεταιρισμών, δ) η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων και ε) η αργία της Κυριακής, ενώ παράλληλα ρυθμίζεται και το ωράριο εργασίας. Η αναθεώρηση του Συντάγματος ολοκληρώθηκε το 1911, χωρίς όμως να περιλαμβάνει μεγάλες ρήξεις και βαθιές τομές. Εκσυγχρονίζονται και οι ένοπλες

¹² Παύλος Β. Πετρίδης, Όπως παραπάνω, σελ. 173-175

¹³ Κων/νος Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. 5, Αθήνα, 2011, σελ. 63

δυνάμεις, που ήταν άλλωστε ένα πάγιο αίτημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου, ώστε να εξοπλιστούν κατάλληλα και να γίνουν ισχυρές. Την εκπαίδευση του στρατού αναλαμβάνει γαλλική αποστολή ενώ την εκπαίδευση του στόλου αγγλική. Επίσης η βελτίωση της ελληνικής οικονομίας βοήθησε να ολοκληρωθεί το εξοπλιστικό πρόγραμμα του πολεμικού ναυτικού με την αγορά σημαντικών πολεμικών πλοίων.¹⁴

1.5 Η διαμόρφωση μιας νέας αστικής αντίληψης για την παιδεία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

Από τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα και ειδικότερα από το 1881 ως τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, στην πολιτική σκηνή κυριαρχούσε το δικομματικό σύστημα και στην εκπαίδευση επικρατούσε μία τεχνοκρατική αντίληψη, η οποία υπαγόρευε στους ιθύνοντες να αντιμετωπίσουν τα θέματα της εκπαίδευσης μέσα από ένα κοντόχωρο κοινωνικό πρίσμα και όχι από τη σκοπιά της κοινωνικής και πολιτικής αξίας που εξ ορισμού διαθέτουν. Το 1883 το Υπουργείο Παιδείας έστειλε με την ιδιότητα του έκτακτου επιθεωρητή στα δημοτικά σχολεία σε όλη την Ελλάδα 13 καθηγητές πανεπιστημίου, ώστε να διαπιστώσουν και να προτείνουν προτάσεις αναβάθμισης του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι διαπιστώσεις και οι εκθέσεις των επιθεωρητών συνέκλιναν όλες στην ανάγκη αναδιοργάνωσης των δημοτικών σχολείων. Άλλωστε το 90% του μαθητικού δυναμικού ήταν μαθητές του δημοτικού σχολείου. Παρόμοιες επιθεωρήσεις είχαν γίνει και την προηγούμενη δεκαετία με τα ίδια αποτελέσματα. Ωστόσο δεν προκάλεσαν το ενδιαφέρον των πνευματικών ανθρώπων και του τύπου και αντιμετωπίστηκαν πολλές φορές με την κατηγορία ότι περιείχαν στοιχεία υπερβολής.¹⁵

Έπειτα από τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 η κοινωνία της Ελλάδας επιζητούσε τις αλλαγές σε πολιτικό, οικονομικό, πολιτισμικό και κοινωνικό επίπεδο. Το 1899 η κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη με υπουργό Παιδείας τον Αθανάσιο Ευταξία επαγγέλλεται τον ριζικό μετασχηματισμό του εκπαιδευτικού συστήματος. Τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1899 κατατέθηκαν στη Βουλή πέντε νομοσχέδια που αντικείμενο είχαν τη δημοτική, τη μέση και την ανώτατη εκπαίδευση, τα διδασκαλεία

¹⁴ Γεώργιος Κανδαράκης, Δημήτριος Καρτσάκης, Κων/νος Μανωλάκης, *Ελευθέριος Βενιζέλος – Στα βήματά του...*, Αθήνα-Χανιά 2006, σελ. 36-42

¹⁵ Θανάσης Χρήστου, *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 11, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910, Το εκπαιδευτικό σύστημα, 1881-1910 Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα, Αθήνα 2006, σελ.487-489

και τη γυμναστική. Από τα πέντε νομοσχέδια τα τέσσερα πρώτα δεν κατάφεραν να ψηφιστούν, ενώ μόνο το τελευταίο ψηφίστηκε. Παρόλο που τα νομοσχέδια Ευταξία δεν κατάφεραν να ψηφιστούν, όπως άλλωστε γινόταν στο σύνολο των μεταρρυθμιστικών αλλαγών που επιχειρούνταν εκείνη την περίοδο, αποτέλεσαν την πρώτη αστική αντίληψη για το σύστημα της εκπαίδευσης που η πολιτεία επιδίωκε να ακολουθήσει. Ο Αθανάσιος Ευταξίας, έχοντας ως συμβούλους τον Δημήτριο Ζαγγογιάννη και τον Χαρίσιο Παπαμάρκου, καταγράφηκε ως πρώτος εισηγητής αστικής μεταρρύθμισης στην ελληνική παιδεία. Τα νομοσχέδια Ευταξία ώθησαν ως προς τον αστικό εκσυγχρονισμό, όπου σύμφωνα με τη μεταρρύθμισή του σε κάθε κοινωνική τάξη αντιστοιχούσε και μία εκπαιδευτική βαθμίδα.¹⁶

1.6 Οι βασικές διατάξεις των νομοσχεδίων του Ευταξία

Η στοιχειώδης εκπαίδευση, «ο επιούσιος πνευματικός άρτος εκάστου λαού», είχε σαν κύριο στόχο την επαρκή μόρφωση των παιδιών της κατώτατης τάξης του λαού. Γι' αυτό το λόγο προβλέπεται υποχρεωτική φοίτηση, με επταετή διάρκεια και ενιαία σε όλη τη χώρα. Καταργείται η διάκριση των σχολείων σε πλήρη εξαετή και κοινά τετραετή και τα σχολεία διακρίνονται σε μονοτάξια, διτάξια, πολυτάξια, ανάλογα με τον αριθμό των δασκάλων, ο οποίος εξαρτάται από τον αριθμό των μαθητών. Το δημοτικό σχολείο χωρίζεται σε δύο κύκλους, τον κατώτερο τετραετή και τον ανώτερο τριετή. Ο πρώτος είναι κοινός για όλους τους μαθητές, ενώ ο δεύτερος προορίζεται για τους μαθητές εκείνους που δε θα συνεχίσουν στη μέση βαθμίδα. Έτσι λοιπόν μετά το τέλος του κατώτερου κύκλου, οι μαθητές ολοκλήρωναν τη μόρφωσή τους στον ανώτερο κύκλο ή συνέχιζαν στο γυμνάσιο.¹⁷

Βασικός στόχος ήταν η αυτοτέλεια του δημοτικού σχολείου, το οποίο έπρεπε να εξασφαλίσει τα μορφωτικά αγαθά στα παιδιά και να παρέχει στους μαθητές όλες εκείνες τις αναγκαίες γνώσεις, με την προοπτική ότι πολλοί από αυτούς δε θα συνέχιζαν στη μέση βαθμίδα. Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου επήλθαν σημαντικές αλλαγές στο πρόγραμμα των μαθημάτων, όπως αυτή που αφορούσε την κατάργηση των αρχαίων ελληνικών και την εισαγωγή των νέων ελληνικών, την καθαρρεύουσα δηλαδή της εποχής. Επίσης στο πρόγραμμα μπήκαν νέα μαθήματα,

¹⁶ Θανάσης Χρήστου, ό.π., σελ. 509-510

¹⁷ Στρατής Μπουρνάζος, στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, Οι Απαρχές 1900-1922, Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος, Αθήνα 199, σελ. 200

όπως ήταν: «Τα δικαιώματα και τα καθήκοντα του συνταγματικού πολίτου», η Χημεία, η Γεωπονία, η Κηπουρική, η Βαμβακοτροφία, η Μελισσοκομία, η Δενδροκομία, η Εμπορεία, η Χειροτεχνία και η Τεχνολογία. Αντίστοιχα η μέση εκπαίδευση συγκροτήθηκε και αυτή σε δύο κύκλους. Ο πρώτος, ο κατώτερος, μεριμνούσε για τη μέση κοινωνική τάξη και αντιστοιχούσε είτε στο πενταετές Γυμνάσιο είτε στις πέντε πρώτες τάξεις του Λυκείου. Ο δεύτερος κύκλος, ο ανώτερος, απευθυνόταν στην ανώτερη τάξη και αντιστοιχούσε στις τρεις ανώτερες τάξεις του Λυκείου και χωριζόταν σε δύο τμήματα: το φιλολογικό και το πραγματικό. Είχαν προβλεφθεί προαγωγικές εξετάσεις και κατατακτήριες για την πρώτη τάξη κάθε κύκλου. Επιπλέον η διδακτέα ύλη είχε προσαρμοστεί σε μία πρακτικότερη κατεύθυνση.¹⁸

Στην ανώτατη εκπαίδευση είχε προβλεφθεί η εισαγωγή ενός νέου οργανισμού ο οποίος προέβλεπε τη διάκριση των εδρών σε Τακτικούς και Εκτάκτους. Τα νομοσχέδια του Ευταξία πρότειναν την αυτονόμηση της Φυσικομαθηματικής από τη Φιλοσοφική Σχολή αλλά και τη δημιουργία νέων τμημάτων, όπως: το Τμήμα Νεωτέρας Φιλολογίας, τη Νομική, το Τμήμα Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών και στην Ιατρική την αναβάθμιση και του Φαρμακευτικού Σχολείου. Η προσπάθεια θεσμοθέτησης εισιτηρίων εξετάσεων στο πανεπιστήμιο δεν επιβλήθηκε, αλλά η παραπάνω προσπάθεια είχε σαν αποτέλεσμα την επιβολή δύσκολων εξετάσεων στους μαθητές του Λυκείου κατά τη διάρκεια της φοίτησης. Μέτρα όπως η υποχρεωτική παρουσία σε εργαστήρια και φροντιστήρια και πειθαρχικές ποινές αποσκοπούσαν στον αυστηρότερο έλεγχο των φοιτητών, ειδικότερα μετά τις θορυβώδεις φοιτητικές κινητοποιήσεις κατά τη δεκαετία του 1890. Η διοίκηση της εκπαίδευσης παρά τις εξαγγελίες εισηγητικών εκθέσεων κινούνταν στο συγκεντρωτικό μοντέλο.¹⁹

Η ταξική αυτή διάκριση του εκπαιδευτικού συστήματος και η γενικότερη αναδιαμόρφωσή του εξυπηρετούσε σύμφωνα με την αντίληψη των εμπνευστών του, τους εθνικούς στόχους που είχαν προκύψει μετά το 1897. Τον Μάρτιο του 1900 ο Αθανάσιος Ευταξίας υπέβαλε την παραίτησή του και τα περίφημα νομοσχέδιά του δεν ψηφίστηκαν στη Βουλή. Ο ίδιος ο Ευταξίας ανέφερε εκ των υστέρων ότι οι λόγοι της μη ψήφισής τους είχαν να κάνουν με τη σφοδρή αντίδραση από την αντιπολίτευση, την ισχνή κυβερνητική πλειοψηφία αλλά και την υποτονική στήριξη

¹⁸Θανάσης Χρήστου, *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 11, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910, Το εκπαιδευτικό σύστημα, 1881-1910 Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα, Αθήνα 2006, σελ. 511-512

¹⁹Θανάσης Χρήστου, *ό.π.*, σελ. 512-513

από την πλευρά του πρωθυπουργού. Τη θέση του Υπουργού Παιδείας πήρε τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς ο Σπυρίδων Στάης, στέλεχος της κυβέρνησης Θεοτόκη, όπου κατέθεσε τα ακόλουθα τέσσερα νομοσχέδια: «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του ΒΤΜΘ΄ νόμου περί Δημοτικής ή Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», «Περί Εκπαιδευτικού Συμβουλίου», «Περί Διδασκαλείου της Μέσης Εκπαιδύσεως και «Περί εξετάσεων εν τω εθνικώ Πανεπιστημίω». Τα παραπάνω νομοσχέδια δεν ψηφίστηκαν από τη Βουλή, όπως και τα νομοσχέδια Ευταξία. Το νομοσχέδιο του Στάη που αφορούσε τις εισιτήριες εξετάσεις στο πανεπιστήμιο, παρόλο που αυτές είχαν συμπεριληφθεί και στα προηγούμενα νομοσχέδια, θα χρειαστεί να περάσουν αρκετά χρόνια, μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1920, για να ληφθεί το συγκεκριμένο μέτρο. Παράλληλα εκδηλώθηκε μία οξεία κριτική των νομοσχεδίων του Στάη από την πλευρά του Ευταξία που αποδείκνυε τη διαφορετική προσέγγιση που είχαν, ακόμα και στους κόλπους του ίδιου κόμματος, για τα θέματα της παιδείας.²⁰

Αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι τα παραπάνω νομοσχέδια τα χαρακτήριζε μία τελείως νέα αντίληψη για το σχολείο και τις σχέσεις του με την κοινωνία. Μέσω αυτών των νομοσχεδίων συστηματοποιούνται οι αστικές διεκδικήσεις, οι οποίες είχαν διατυπωθεί από το 1880. Θέτουν ακόμα τις βάσεις του λαϊκού σχολείου και αποτελούν μία πρώτη έκφραση της σύγχρονης αντίληψης για την προσαρμογή του σχολείου πλέον στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης. Τα νομοσχέδια περιέχουν την καθαρά αστική αντίληψη ότι το σχολείο πρέπει να προετοιμάζει τους μαθητές τόσο επαγγελματικά όσο και ιδεολογικά, μεταδίδοντας πρακτικές γνώσεις από τη μία και τις αρχές λειτουργίας ενός αστικού κράτους από την άλλη. Παρόλο που τα νομοσχέδια του 1899 δεν ψηφίστηκαν, είχαν καταφέρει και είχαν θέσει με σαφήνεια το πρόβλημα του αστικού σχολείου. Τα νομοσχέδια που θα έρθουν το 1913 θα επαναλάβουν πολλά από τα αιτήματα του 1899.²¹

²⁰Θανάσης Χρήστου, ό.π., σελ. 513-514

²¹ Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα 2004, σελ. 25-26

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το «γλωσσικό» ζήτημα

2.1 Ιστορική αναδρομή του «γλωσσικού» ζητήματος

Ο διχασμός της γλώσσας κάνει την εμφάνισή του από τον 1ο αιώνα π.Χ. . Οι Αττικιστές εισήγαγαν τη διγλωσσία στον ελληνικό κόσμο, επιβάλλοντας μία απομίμηση της κλασικής Αττικής²² διαλέκτου, η οποία αντιπαρατέθηκε με την ήδη κυρίαρχη δημώδη προφορική. Το κράτος του Μεγάλου Αλεξάνδρου υιοθετεί την Αττική διάλεκτο για τις διοικητικές, εμπορικές και διπλωματικές του ανάγκες. Η Αττική διάλεκτος διαμορφώνεται σιγά-σιγά σε μία νέα μορφή γλώσσας, που ονομάστηκε ελληνιστική ή κοινή, η οποία θα επηρεάσει αργότερα τη Βυζαντινή και τη νέα ελληνική γλώσσα. Οι κοσμοϊστορικές πολιτικές αλλαγές, η επικράτηση της νέας θρησκείας και η αλλαγή της νοοτροπίας των ανθρώπων είναι οι κύριες αιτίες της νέας μορφής γλώσσας, που ονομάστηκε Κοινή, και η οποία έχει υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις τόσο στη φωνητική, στη σύνταξη και στο λεξιλόγιο.

Οι Αλεξανδρινοί γραμματικοί επινοούν τους τόνους, πιστεύοντας ότι με τη χρήση της Αττικής θα συνεχιζόταν η παράδοση στη συγγραφή έργων ανάλογο εκείνης της κλασικής περιόδου. Αποτέλεσμα αυτής της λογικής ήταν η στροφή των λογίων προς ένα τεχνητό γραπτό ιδίωμα, τη διγλωσσία και την επικράτηση του άκαμπτου αρχαϊσμού αργότερα. Ο χριστιανισμός χρησιμοποιεί την κοινή γλώσσα και η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη γράφονται σε αυτήν. Οι Τρεις Ιεράρχες αργότερα χρησιμοποιούν τον Αττικισμό προσπαθώντας να γεφυρώσουν τον εκκλησιαστικό λόγο με την ελληνική παιδεία. Στα βυζαντινά χρόνια ο γραπτός λόγος παρουσίαζε μία στρυφνότητα στη σύνταξή του, ενώ ο προφορικός λόγος απλοποιήθηκε τόσο φωνητικά όσο και συντακτικά. Την εποχή της τουρκοκρατίας σε περιοχές που ήταν απομονωμένες παρατηρήθηκε η διαμόρφωση των νέων ελληνικών και τοπικών ιδιωμάτων, τα οποία όμως θα εξασθενήσουν την εποχή που θα ιδρυθεί το νέο ελληνικό κράτος. Χαρακτηριστικό είναι επίσης το γεγονός ότι οι Έλληνες προσπαθούν να συνδεθούν με την αρχαιότητα δίνοντας αρχαία ονόματα στα παιδιά τους και στα καράβια τους.

²² Ο Αττικισμός ξεκίνησε από Έλληνες λογίους και δασκάλους τον 1ο αι. μ.Χ., οι οποίοι πίστευαν ότι η ορθή γλώσσα ήταν η Αττική και ότι η γλώσσα της εποχής τους, η Κοινή, ήταν γεμάτη από παραφθορές, που είχε υποστεί κάποια πρότυπη γλωσσική μορφή. Την άποψη αυτή υιοθέτησαν και άλλοι μορφωμένοι με αποτέλεσμα να κυκλοφορούν και εγχειρίδια με οδηγίες για την ορθή χρήση της Αττικής γλώσσας. Ένα τέτοιο εγχειρίδιο επιμελήθηκε ο γραμματικός Φρύνιχος, λεξικογράφος της Ρωμαϊκής εποχής.

Η αρχαιολατρία που καλλιεργήθηκε στον ελλαδικό χώρο ήταν μία προσπάθεια του ελληνικού έθνους να αναγεννηθεί μέσα από αυτήν. Ο Μοισιόδακας και ο Καταρτζής προτείνουν ότι για να απελευθερωθεί η Ελλάδα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία πρέπει ο λαός να μορφωθεί χρησιμοποιώντας όμως τη γλώσσα του, με την οποία μπορεί να εκφράσει τα συναισθήματά του και όλες τις ανθρώπινες γνώσεις. Οι προσπάθειες αυτές των προοδευτικών έτυχαν σφοδρής αντίδρασης από τους συντηρητικούς του Πατριαρχείου, οι οποίοι υποστήριζαν την αρχαϊζουσα γλώσσα.²³

2.2 Το « γλωσσικό» ζήτημα στη σύγχρονη περίοδο

Κατά την ίδρυση της σύγχρονης Ελλάδας ήρθε στο προσκήνιο το ζήτημα της επικρατούσας γλώσσας στην εκπαίδευση. Η λαϊκή γλώσσα ήταν ακαλλιέργητη και δεν μπορούσε να εκφράσει βαθύτερες ιδέες. Παίρνοντας λοιπόν ως βάση την αρχαϊζουσα που είχε βασιστεί και η βυζαντινή γλώσσα, αλλά και τη λαϊκή γλώσσα, δημιουργήθηκε ένα νέο μόρφωμα που ονομάστηκε καθαρεύουσα. Οι δημιουργοί της νέας γλώσσας υποστήριζαν πως η γλώσσα αυτή έχει καθαριστεί από διάφορες ξένες προσθήκες, χρησιμοποιεί τους κανόνες και των αρχαίων και της αρχαϊζουσας, αλλά ως θεμέλιο λίθο έχει τη λαϊκή γλώσσα. Σε αυτόν τον καθαρισμό οφείλεται άλλωστε και το όνομά της, καθαρεύουσα. Η χώρα μας γλωσσικά πορεύθηκε με το παραπάνω μόρφωμα για σχεδόν 150 χρόνια. Οι μαθητές μιλούσαν άλλη γλώσσα στο σπίτι και στον περίγυρό τους και άλλοι μάθαιναν στο σχολείο.

Με την απελευθέρωση της χώρας οι αρχαϊστές κυριαρχούν, ενώ η δημοτική γλώσσα παραμερίζεται τελείως από τον επίσημο δημόσιο λόγο και τα επίσημα δημόσια έγγραφα. Τον αρχαϊσμό προωθούν και ενισχύουν θετικά η σχέση της εκκλησίας με τη γλωσσική της παράδοση, ο φιλελληνισμός, ο νεανθρωπισμός και ο νεοκλασικισμός της Βαυαροκρατίας. Προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο αρχαϊσμός αρχίζει να υποχωρεί και λαμβάνουν χώρα διάφορες εκπαιδευτικές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στον ελλαδικό χώρο.²⁴ Η δημοτική γλώσσα, με όλους τους ιδιοματισμούς της, είναι η φυσική γλώσσα του λαού που έφτασε στη σημερινή μορφή ύστερα από μακρόχρονη εξέλιξη της αρχαίας γλώσσας, της οποίας είναι και ο μοναδικός φυσικός κληρονόμος. Η σκλαβιά στους Οθωμανούς ανέκοψε την

²³ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Αθήνα 1973, σελ.662

²⁴ Νίκος Π. Τερζής, *Εκπαιδευτική Πολιτική και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: Πρόγραμμα και πραγματικότητα – Πράγματα και πρόσωπα*, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 25-26

καλλιέργειά της και περιφρονήθηκε από τους λόγιους της εποχής. Χρησιμοποιήθηκε μόνο στην Κρητική Σχολή και αργότερα στην Ιόνιο, στη Λυρική ποίηση.²⁵

Στο πέρασμα των χρόνων όλο και περισσότεροι λόγιοι υποστήριζαν την απλοποίηση της γλώσσας και την αντικατάσταση της καθαρεύουσας από τη δημοτική. Στο όνομα της ελληνικής γλώσσας ξεσπούν ανάμεσα στους δημοτικιστές και τους οπαδούς της καθαρεύουσας πολλές φορές συγκρούσεις, οι οποίες σε κάποιες περιπτώσεις είχαν και αιματηρή κατάληξη. Οι υπερβολικές και οι ποικίλες προεκτάσεις της γλωσσικής διαφωνίας δείχνουν το ευρύτερο γλωσσικό πρόβλημα την περίοδο αυτή. Έτσι και στην περίπτωση των νομοσχεδίων Ευταξία ένα από τα κύρια θέματα γύρω στα οποία επικεντρώθηκε η πολεμική ήταν και το γλωσσικό. Από τη μία πλευρά υπήρχαν τα ψευτο-επιστημονικά επιχειρήματα και από την άλλη οι εθνικιστικοί παραλογισμοί. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα ξεκινήσει η πιο σημαντική φάση της γλωσσο-εκπαιδευτικής διαμάχης, που είχε αποκτήσει κίόλας και πολιτικό κοινωνικές προεκτάσεις.²⁶

2.3 Από τον Κοραή στο «Το Ταξίδι μου» του Ψυχάρη (1888)

Πριν από την Επανάσταση του 1821 και μετά από αυτή πολλοί φωτισμένοι λόγιοι είχαν διατυπώσει το κακό της νεοελληνικής διγλωσσίας και θέλησαν να καθιερώσουν τη λαϊκή γλώσσα και για τον προφορικό και τον γραπτό λόγο. Τις θέσεις τους τις πολέμησαν οι αρχαϊστές και ξεκίνησε η μεγάλη γλωσσική διαμάχη πριν φανεί ο Ψυχάρης. Οι Επτανήσιοι ήταν με το μέρος εκείνων που υποστήριζαν τη λαϊκή γλώσσα. Ο Αδαμάντιος Κοραής (Σμύρνη 1784 - Παρίσι 1833) στάθηκε ενδιάμεσα. Δέχτηκε τη λαϊκή γλώσσα αλλά θέλησε να την βελτιώσει γλωσσικά, ώστε να αποκατασταθούν οι λαϊκές λέξεις στους αρχαϊκούς τους τύπους. Οι προτάσεις του δεν τελεσφόρησαν και η διαμάχη συνεχίστηκε.²⁷

Ο αστικός εκσυγχρονισμός και η εκβιομηχάνιση της χώρας ζητούσαν να υιοθετηθεί η δημοτική γλώσσα στην εκπαίδευση. Όσο κι αν επεκτεινόταν το σχολικό δίκτυο, η παιδεία του λαού δεν θα βελτιωνόταν αν δεν γίνονταν σημαντικές αλλαγές στη γλώσσα. Τις απόψεις των εκσυγχρονιστών εκπροσώπησε και συστηματοποίησε ο Ψυχάρης (Οδησσός 1854-Παρίσι 1929). Το 1888 εκδίδει το βιβλίο μου «Το ταξίδι

²⁵ Διδασκαλικόν Βήμα, Περίοδος Γ', Αρ. Φύλ. 532, Αθήνα 12 Ιανουαρίου 1964

²⁶ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 1987, σελ. 15

²⁷ Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, *Φιλολογικές διαδρομές, Από τον Παλαμά στον Βρεττάκο*, Αθήνα 1990, σελ. 23-24

μου», το οποίο αποτελεί σταθμό στην ιστορία του γλωσσικού ζητήματος. Ο Ψυχάρης ήταν εθνικιστής και έβλεπε τη γλωσσική μεταρρύθμιση ως μέσον για να μεγαλώσουν τα σύνορα του ελληνικού κράτους. Στον πρόλογο του βιβλίου του σημειώνει: «Γλώσσα και πατρίδα είναι το ίδιο. Να πολεμά κανείς για την πατρίδα του ή για την εθνική τη γλώσσα, είναι ένας αγώνας. Πάντα αμύνεται περί πάτρης. Ένα έθνος για να γίνει έθνος θέλει δύο πράγματα. Να μεγαλώσουν τα σύνορά του και να κάμει φιλολογία δική του. Άμα δείξει τι αξίζει η δημοτική του γλώσσα κι άμα δεν ντραπεί γι' αυτή τη γλώσσα, βλέπουμε πως τόντις είναι έθνος. Πρέπει να μεγαλώσει όχι μόνο τα φυσικά, μα και τα νοερά του σύνορα. Γι' αυτά τα σύνορα πολεμώ».²⁸

Το κήρυγμα του Ψυχάρη ήταν ριζοσπαστικό και δεν δεχόταν συμβιβασμούς. Κατά τη γνώμη του η λαϊκή γλώσσα έπρεπε να μιλιέται και να γράφεται όπως είναι, χωρίς αλλαγές στη φωνητική και την τυπική μορφή της. Η μαχητικότητά του με όλες τις υπερβολές του, που ίσως χάρη σε αυτές, ξεσήκωσε τα πνεύματα και έδωσε φτερά στην ορμητική νεολαία της εποχής. Το κήρυγμα του Ψυχάρη ήταν η αρχή ενός δύσκολου έργου, το οποίο χρειαζόταν επιμονή για να ολοκληρωθεί. Παράλληλα ο Κωστής Παλαμάς είχε προσανατολιστεί προς τη λαϊκή γλώσσα πριν ακόμα κι από τον Ψυχάρη και το κήρυγμα του Ψυχάρη τον γέμισε ενθουσιασμό, ώστε να τον ενισχύσει στον δρόμο που είχε πάρει προς τη δημοτική και την ενίσχυσή της μέσα από τη λογοτεχνία.²⁹

2.4 Τα «Ευαγγελιακά» και τα «Ορεστειακά»

Στην έντονη αυτή γλωσσική αντιπαράθεση δεν άργησαν να εμπλακούν και οι φοιτητές, οι οποίοι από την ίδρυση του πανεπιστημίου στην Ελλάδα άρχισαν να έχουν έντονη και να παίρνουν δυναμική θέση για πολλά θέματα που αφορούσαν την πολιτική και εκπαιδευτική ζωή. Το 1839 εκδηλώνεται το πρώτο φοιτητικό κίνημα και το 1843 έλαβε ενεργό μέρος στο κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου. Τον Οκτώβριο του 1862 συμμετείχαν ενεργά στην έξωση του βασιλιά Όθωνα.³⁰

²⁸ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007, σελ. 98-99

²⁹ Άντα Κατσίκη- Γκίβαλου, *Φιλολογικές διαδρομές, Από τον Παλαμά στον Βρεττάκο*, Αθήνα 1990, σελ.24-25

³⁰ Θανάσης Χρήστου, *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 11, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910, Το εκπαιδευτικό σύστημα, 1881-1910 Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα, Αθήνα 2006, σελ. 515-516

Η βασίλισσα Όλγα έπειτα από τον ατυχή πόλεμο του 1897 παρατήρησε ότι οι τραυματισμένοι στα νοσοκομεία, στους οποίους είχε μοιράσει αντίτυπα των ευαγγελίων δεν ήταν σε θέση να τα καταλάβουν. Γι' αυτό τον λόγο συνεννοήθηκε με τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Προκόπιο να μεταφραστούν τα Ευαγγέλια ώστε να γίνονται κατανοητά από τον λαό. Ο Προκόπιος βρήκε σωστή τη σκέψη και ανέθεσε σε έμπιστα πρόσωπα τη μετάφραση. Παρά όμως την επιμονή των ανακτόρων η Ιερά Σύνοδος δεν χορήγησε την έγκριση της μεταφρασμένης Καινής Διαθήκης στις εκκλησίες και τα σχολεία. Η βασίλισσα έπειτα και από την επέμβαση των πατριαρχείων αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τον σκοπό της. Η κίνηση αυτή είχε γίνει γνωστή στο ελληνικό κοινό και τα πνεύματα ήταν αρκετά ταραγμένα.³¹

Εικόνα 1-Τα Ευαγγελιακά ή Ευαγγελικά

Πριν ακόμα ξεχαστεί το γεγονός αυτό, τον Οκτώβριο του 1901 άρχισε να δημοσιεύεται στην εφημερίδα ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ, σε σειρά άρθρων η μετάφραση της Καινής Διαθήκης από τον Αλέξανδρο Πάλλη. Οι φοιτητές της Ιατρικής, Νομικής και Θεολογικής υποκινούμενοι από τον καθηγητή της Θεολογικής Σχολής Γ. Μιστριώτη

ξεσηκώθηκαν και ζήτησαν τη διακοπή της δημοσίευσης. Η κυβέρνηση δε δέχτηκε και οι φοιτητές κλείστηκαν στο Πανεπιστήμιο και αξίωσαν τον αφορισμό των μεταφραστών. Στη συνέχεια ξεσηκώθηκε και ο λαός των Αθηνών και στις 8 Νοεμβρίου του 1901 έλαβε χώρα μεγάλο συλλαλητήριο με τη συμμετοχή όλων σχεδόν των Αθηναίων. Η κυβέρνηση με ένοπλη επέμβαση προσπάθησε να διαλύσει το συλλαλητήριο. Αποτέλεσμα της επέμβασης αυτής ήταν να σκοτωθούν οκτώ άτομα και να τραυματιστούν 80 Αθηναίοι. Πυροβολήθηκε ακόμα και ο πρόεδρος της Κυβέρνησης Γ. Θεοτόκης. Έπειτα από τα γεγονότα αυτά η κυβέρνηση παραιτήθηκε και απολύθηκε ο αρχιεπίσκοπος Προκόπιος. Το παραπάνω γεγονός έμεινε γνωστό στο γλωσσικό αγώνα με το όνομα «Ευαγγελιακά» ή «Ευαγγελικά».³²

³¹ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2005, σελ. 101-102

³² Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *ό.π.*, σελ.102

Το έτος 1902 η ατμόσφαιρα για το γλωσσικό ζήτημα φορτίζεται περισσότερο, όταν ο Κωνσταντινουπολίτης γιατρός Φ. Φωτιάδης εκδίδει το βιβλίο *«Το γλωσσικόν πρόβλημα και η εκπαιδευτική μας Αναγέννησις»*. Στο βιβλίο αυτό ο Φωτιάδης τονίζει τη μεγάλη ανάγκη για μόρφωση του παιδιού με τη δημοτική γλώσσα και την ανάγκη εισαγωγής της στην εκπαίδευση. Το ίδιο έτος (1902) ο Ι. Παυλίδης, διδάκτωρ κλασικής φιλολογίας, με το βιβλίο του *«Περί τεχνικής εκπαιδύσεως»* υψώνει φωνή διαμαρτυρίας για τη μονομερή κατεύθυνση της εκπαίδευσης προς την κλασική παιδεία. Προτείνει τη στροφή της προς τις θετικές επιστήμες και την ενσωμάτωση της τεχνικής εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες της δημόσιας εκπαίδευσης. Το επόμενο έτος η πολιτεία ίδρυσε δύο εμπορικές σχολές στην Αθήνα και στην Πάτρα, χωρίς ωστόσο τα αναλυτικά τους προγράμματα να παρουσιάζουν ουσιώδεις αλλαγές από τα αντίστοιχα της γενικής εκπαίδευσης.³³

Στις 8 Νοεμβρίου 1903 κόντεψε να ξανακυλήσει στο αίμα η Αθήνα με ένα άλλο γεγονός, τα «Ορεστειακά». Το περιστατικό αυτό συνέβη με αφορμή τη μετάφραση σε απλή γλώσσα της Ορέστειας του Αισχύλου από τον Γεώργιο Σωτηριάδη. Η μετάφραση αυτή παίχτηκε στο Βασιλικό Θέατρο και έγιναν πάλι ταραχές. Οι φοιτητές πήγαν στο θέατρο και ζήτησαν τη διακοπή της παράστασης και στις ταραχές που ακολούθησαν υπήρξαν δύο νεκροί και επτά τραυματίες.³⁴

Για ακόμα μία φορά οι οπαδοί της καθαρεύουσας και γενικότερα του εκπαιδευτικού συντηρητισμού, εκμεταλλευόμενοι την αμάθεια ή ημιμάθεια του λαού, εξαιτίας της ελλιπούς και ανεπαρκούς εκπαίδευσης βρήκαν την ευκαιρία να απευθύνουν στους δημοτικιστές τις γνωστές κατηγορίες ότι είναι «χυδαϊσταί, ολετήρες του Έθνους, μίσθαρνα όργανα του πανσλαβισμού, μητραλοΐαι» κ.α. Σε συνέντευξη που έδωσε ο Γ. Μιστριώτης μετά τα «Ορεστειακά» ανέφερε ανάμεσα σε άλλα: ... «Δεν γνωρίζω εάν ούτοι (δημοτικιστές) λαμβάνωσιν αμοιβάς εις νομίματα ή εις άλλα είδη, αλλά δύναμαι να βεβαιώσω ακριβώς ότι οι πολέμοι του ελληνικού έθνους και οι χυδαϊσταί εν συνειδήσει ή άνευ συνειδήσεως εις τα αυτά αποτελέσματα φθάνουσιν».³⁵

³³ Σπύρος Ευαγγελόπουλος, *Ελληνική Εκπαίδευση*, Τόμος Β΄ 20^{ός} Αιώνας, Αθήνα 1999, σελ. 15-16

³⁴ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2005, σελ. 102

³⁵ Σπύρος Ευαγγελόπουλος, *ό.π.*, σελ. 16

2.5 Ο γλωσσικός «συμβιβασμός»

Το 1911, τη χρονιά που οι εμπνευστές του εγχειρήματος της ίδρυσης του Παρθεναγωγείου του Βόλου προσήχθησαν σε δίκη και το σχολείο σταμάτησε να λειτουργεί, ο Ελευθέριος Βενιζέλος προχώρησε στον γλωσσικό συμβιβασμό και δέχτηκε στο Σύνταγμα το άρθρο 107. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό: *«Επίσημος γλώσσα του Κράτους είναι εκείνη, εις την οποίαν συντάσσονται το πολίτευμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα. Πάσα προς παραφθοράν ταύτης επέμβασις απαγορεύεται»*.³⁶ Το άρθρο κατοχυρώνει την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του Κράτους, κατά συνέπεια και του σχολείου. Κατά την τριήμερη συζήτηση στη Βουλή, οι βουλευτές που τοποθετήθηκαν εναντίον της καθαρεύουσας αποτελούσαν μία μικρή μειοψηφία, μόλις 18, με επικεφαλής τους Κοινωνιολόγους του Αλέξανδρου Παπαναστασίου. Ο Βενιζέλος επιλέγει να αντιπαρατεθεί στις ακραίες απόψεις και των δύο πλευρών και να τονίσει ιδιαίτερα την προσοχή στον «κίνδυνο του μαλλιαρισμού».³⁷

Η απογοήτευση στους δημοτικιστές έπειτα από την ψήφιση του άρθρου ήταν έντονη, διότι ο Βενιζέλος είχε προϊστορία ως δημοτικιστής στην Κρήτη και κυρίως γιατί σε αυτόν είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους για την αναγέννηση της γλώσσας. Ο Βενιζέλος το 1915, όταν επισκέφτηκε την Αίγυπτο, έπειτα από την παραίτησή του και τη σύγκρουσή του με τον Κωνσταντίνο, θα αιτιολογήσει τη στάση του λέγοντας: *«Δεν μπορούσα να επιμείνω περισσότερο γιατί εσκέφθην πως υπήρχε φόβος να διακινδυνεύσω ολόκληρον το ανορθωτικό έργο της επαναστάσεως»*. Η στάση όμως του Βενιζέλου ήταν και ένας πολιτικός ελιγμός διατήρησης της κυβερνητικής συνοχής, αφού η βενιζελική παράταξη ήταν κυρίαρχη στο Εθνικό κοινοβούλιο και μεγάλο τμήμα της τασσόταν υπέρ της καθαρεύουσας και μάλιστα φανατικά.³⁸

Ο Βενιζέλος, όπως και ο Καβάφης, ο Ξενόπουλος και ο Παλαμάς ήταν μέλος του Αδερφοτάτου της εθνικής γλώσσας που ίδρυσε στην Κωνσταντινούπολη το 1905 ο Φώτης Φωτιάδης, ο φωτισμένος δημοτικιστής. Στις 26 Φεβρουαρίου 1911 ο Βενιζέλος στην ομιλία του στη Βουλή μίλησε για «το μέγα ατύχημα της διγλωσσίας» και καταδίκασε τις υπερβολές του λογιωτατισμού. Επίσης τόνισε ότι παρόλο που δεν είναι ειδικός, αναγκάζεται να πραγματευτεί το γλωσσικό ζήτημα. Η κινδυνολογία, η οποία αποτελούσε μόνιμο θέμα των αρχαϊστών και των καθαρευουσιάνων, δεν

³⁶ Θανάσης Χρήστου, *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 11, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910, Το εκπαιδευτικό σύστημα, 1881-1910 Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα, Αθήνα 2006, σελ. 524

³⁷ Στρατής Μπουρνάζος, στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, Οι Απαρχές 1900-1922, Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος, Αθήνα 1999, σελ. 242-243

³⁸ Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σελ. 243-244

έβρισκε καθόλου σύμφωνο τον Βενιζέλο. Στο λόγο του ανέφερε ότι προσπάθησε να πείσει τον κύριο καθηγητή (εννοεί τον Μιστριώτη) ότι η ελληνική γλώσσα δεν διατρέχει κανέναν κίνδυνο από τους λεγόμενους μαλλιαρούς. Εξέφρασε μάλιστα την πεποίθησή του ότι ο δημόσιος υπάλληλος έχει το δικαίωμα να γράφει τα φιλολογικά του προϊόντα σε οποιαδήποτε γλώσσα του αρέσει.³⁹

Ο Βενιζέλος και ο Εκπαιδευτικός Όμιλος συγκλίνουν στις απόψεις τους πάνω στο γλωσσικό ζήτημα. Το 1911 ο Βενιζέλος έλεγε επίσης στη βουλή: «Η δημοτική γλώσσα εκτός του εαυτής πλούτου δύναται να πλουτίζεται εκ του λεξικού της αρχαίας γλώσσας, των λέξεων μόνον προσαρμοζομένων προς τον τύπον της δημοτικής...». Αργότερα έγινε πιο συντηρητικός στα γλωσσικά θέματα, διότι το κόμμα του εξελισσόταν σε ένα κόμμα της μεγαλοαστικής και κεφαλαιοκρατικής τάξης. Μετά το 1914 υποστήριζε πως πρέπει να επικρατήσει η γλώσσα που μιλιέται στα αθηναϊκά σαλόνια: *«Κατά τη γνώμη μου- λέει ο Βενιζέλος- η γλώσσα που γράφουμε πρέπει να είναι η γλώσσα που μιλούν μεταξύ τους οι μορφωμένοι άνθρωποι, όταν ομιλούν απροσποίητα, χωρίς να παραγνωρίζεται βέβαια η φυσική διαφορά, η οποία υφίσταται πάντοτε, ως προς το ύφος και την σύνταξιν, μεταξύ της γραφομένης και της λαλουμένης γλώσσας».*⁴⁰

Τα νομοσχέδια του Τσιριμώκου το 1913 δεν ψηφίστηκαν και η πρώτη προσπάθεια που γίνεται για να καθιερωθεί επίσημα η δημοτική γλώσσα στην εκπαίδευση ήταν το 1917, με απόφαση της προσωρινής κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου. Η κυβέρνηση αναζήτησε και τη συνεργασία του Εκπαιδευτικού Ομίλου ώστε να εφαρμόσει αυτή την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 οριζόταν ως επίσημη γλώσσα των πρώτων τάξεων του σχολείου η δημοτική. Προκλήθηκε μεγάλη αντίδραση από την πλευρά των πανεπιστημιακών με ελάχιστες εξαιρέσεις. Μία από αυτές τις εξαιρέσεις ήταν και ο ιστορικός Κωνσταντίνος Άμαντος, ο οποίος υποστηρίζει ανοικτά τη δημοτική, καθώς πιστεύει πως μόνο μέσα από αυτή μπορεί να προχωρήσει η μόρφωση του λαού στο σύνολό του και ότι η καθαρεύουσα αποτελεί εμπόδιο στην καθιέρωσή της. Το 1920 οι Φιλελεύθεροι θα ανατραπούν, η νέα κυβέρνηση θα ακυρώσει τον νόμο και θα επαναφέρει την καθαρεύουσα στη δημοτική εκπαίδευση. Επιπλέον θα απολύσει τα πρόσωπα τα οποία είχαν σχεδιάσει την παραπάνω μεταρρύθμιση.

³⁹ Χριστόφορος Χααραλαμπάκης, *Γλωσσικό ζήτημα από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα 2019, σελ. 130-131

⁴⁰ Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*, Αθήνα 1973, σελ.212

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ανάγκη για προσαρμογή της εκπαίδευσης στις νέες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες του τόπου

3.1 Οι κοινωνικο-οικονομικές επιδράσεις τον 19^ο αιώνα

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα εμφανίζεται όλο και πιο έντονα το φιλελεύθερο μεταρρυθμιστικό κίνημα, το οποίο βρισκόταν σε επαφή με τη νέα Ευρώπη του Μαζίνι. Το κίνημα αυτό θα επηρεαστεί από την κοινωνική και πνευματική ζωή των Επτανησίων και θα βρεθεί αντιμέτωπο με το συντηρητικό ρεύμα που εκφράζει ο Όθωνας και ο Κωλέττης, αλλά και με τους οπαδούς του κλασικισμού. Οι τελευταίοι προσπαθούν να αναστήσουν την αρχαία Ελλάδα με τη βοήθεια της γλώσσας. Είναι φορείς του Φαναριώτικου πνεύματος, που μεταφυτεύεται από τους Βαυαρούς στην Ελλάδα. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μία ορθόδοξη εθνικιστική στάση, που αντιδρά σε ό,τι έχει να κάνει με τη Δύση.⁴¹

Οι ιδεολογικές αλλαγές κατά την παραπάνω περίοδο είναι σημαντικές και οφείλονται στις ριζικές μεταβολές της κοινωνικοοικονομικής δομής. Κατά την τελευταία εικοσαετία του 19^{ου} αιώνα θα διαμορφωθεί ένα νέο τοπίο. Η δημιουργία της βιομηχανίας, η γρήγορη ανάπτυξη της ναυτιλίας και των τραπεζών, μάς επιτρέπει να μιλήσουμε για την περίοδο από το 1890 και μετά ,που εμφανίζεται η ελληνική αστική τάξη. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις γεννούν νέα πολιτικά κόμματα και ιδέες. Επιπλέον ενισχύουν την εμφάνιση του νέου διαφωτισμού, που εκφράζεται από τη γενιά του 1880 και διαμορφώνει το ιδεολογικό βάθρο της νέας αστικής κοινωνίας. Συγχρόνως οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι, συσπειρωμένοι γύρω από το δημοτικισμό, θα παλέψουν για το φωτισμό του λαού και για αυτό το λόγο θα δώσουν τόσο μεγάλη σημασία στο θέμα της γλώσσας, το οποίο θεωρούν βασικό μέσο για τη μόρφωσή του αλλά και για την επιτυχία των γενικότερων κοινωνικοπολιτικών αλλαγών.⁴²

Όλες οι παραπάνω μεταβολές και ανακατατάξεις είναι προφανές ότι έχουν άμεσες επιπτώσεις και στον εκπαιδευτικό χώρο, ο οποίος βρίσκεται σε άθλια κατάσταση μετά την απελευθέρωση, με το 90- 95% των ανδρών αναλφάβητους το 1928. Το σχολείο αναγκαστικά πρέπει να προσαρμοστεί στις νέες ανάγκες και υποχρεωτικά να μεταρρυθμιστεί. Σε αυτήν την κατεύθυνση θα επιχειρηθούν

⁴¹ Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Τόμος Α', Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 19^{ος} αιώνας-1913,1929*, Αθήνα 2007, σελ.41

⁴² Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.41-42

σημαντικές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στην εκπαίδευση με προεξέχουσες εκείνες των ετών: 1880 (Υπουργός Παιδείας ο Α. Αυγερινός), 1889 (Υπουργός Παιδείας ο Ν. Θεοτόκης), 1895 (Υπουργός Παιδείας ο Δ. Πετρίδης) και 1899 (Υπουργός Παιδείας ο Α. Ευταξίας).⁴³

3.2 Οι μεταβολές στην εκπαίδευση

Από τα τέλη του 19ου αιώνα η αποδυνάμωση του ψευδοκλασικισμού και η στροφή προς εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, που αφορούσαν κυρίως την πρακτική εκπαίδευση είναι εμφανής. Αυτή η πρόθεση θα αποτυπωθεί από μία σειρά νομοσχεδίων στη Βουλή. Το 1895 όμως θα υποβληθεί στη Βουλή ο νόμος ΒΤΜΘ': *«Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδύσεως»*. Ο χαρακτήρας του Δημοτικού Σχολείου σαφώς μέσω του νομοσχεδίου πρέπει να είναι ηθικοπλαστικός και ο ρόλος του δασκάλου είναι καθοριστικός ώστε να επιτευχθεί αυτό. Ο ίδιος ο Υπουργός Παιδείας κατά την αγόρευσή του στη Βουλή είπε: *«Ψυχή του σχολείου είναι οι διδάσκοντες. Ικανοί διδάσκαλοι και ευμέθοδοι δύνανται και υπό τα δένδρα να διδάσκωσι λυσιτελώς»*. Με το ίδιο νομοσχέδιο τα αναλυτικά προγράμματα κινούνται προς την ηθικοθησκευτική και ηθικοπλαστική κατεύθυνση. Ενισχύονται μάλιστα με ανάγνωση και ερμηνεία περικοπών του Ευαγγελίου. Η λειτουργία, επομένως, του Δημοτικού Σχολείου έχει χαρακτήρα κυρίως ιδεολογικοπολιτικό και λιγότερο προσβλέπει στην επαγγελματική ενσωμάτωση των παιδιών στην κοινωνία.⁴⁴

Η παραπάνω κατεύθυνση προσανατολισμού του Δημοτικού Σχολείου θα αλλάξει με τα νομοσχέδια του 1899, τα οποία περιέχουν με σαφήνεια την αστική αντίληψη για την παιδεία. Το σχολείο πλέον αναλαμβάνει την προετοιμασία των μαθητών για την ιδεολογική και επαγγελματική ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία, με τη μετάδοση πρακτικών γνώσεων αλλά και με αρχές λειτουργίας του αστικού κράτους. Στόχος δηλαδή του Δημοτικού Σχολείου, το οποίο αποκαλείται *«Ο επιούσιος άρτος εκάστου λαού»* είναι εκτός από την εθνική και ηθική διαπαιδαγώγηση, η μετάδοση πρακτικών γνώσεων με απώτερο στόχο την αποτελεσματική κοινωνική και επαγγελματική ένταξη των ατόμων αυτών στην οικονομική ζωή. Χαρακτηριστικό είναι ότι στα νομοσχέδια του 1899 θα προταθεί μέχρι και η κατάργηση της διδασκαλίας των αρχαίων στο Δημοτικό Σχολείο. Οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι άλλωστε την περίοδο αυτή είχαν συσπειρωθεί γύρω από

⁴³ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ. 42

⁴⁴ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ. 50-51

τον δημοτικισμό. Τα νομοσχέδια του 1899 δεν ψηφίστηκαν λόγω των μεγάλων αντιδράσεων που προκάλεσαν.⁴⁵

Στις 31 Μαρτίου μέχρι 4 Απριλίου 1904 συγκλήθηκε στην Αθήνα το πρώτο ελληνικό εκπαιδευτικό συνέδριο, στο οποίο πήραν μέρος περισσότεροι από 1.000 εκπαιδευτικοί λειτουργοί, μεταξύ των οποίων και αρκετοί από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Το συνέδριο διεξήχθη στη μεγάλη αίθουσα του Εθνικού Πανεπιστημίου και συζητήθηκαν τα παρακάτω θέματα:

- α. Ευρύτερη διάδοση της στοιχειώδους εκπαίδευσης και ελάττωση του αριθμού των αγραμμάτων
- β. Παιδαγωγική μόρφωση του διδακτικού προσωπικού των Ελληνικών σχολείων και των Γυμνασίων
- γ. Μεταρρύθμιση του προγράμματος των Παρθεναγωγείων
- δ. Οργάνωση συστήματος Τεχνικής Εκπαίδευσης
- ε. Βελτίωση των διδακτικών βιβλίων

Στο συνέδριο ακούστηκαν οι απόψεις πολλών συνέδρων και διατυπώθηκαν χρήσιμα συμπεράσματα.⁴⁶

Το 1904 επίσης θα υποβληθούν στη Βουλή από τον Υπουργό Παιδείας Σπυρίδωνα Στάη νέα εκπαιδευτικά νομοσχέδια, με τα οποία επιχειρείται η τροποποίηση των νομοσχεδίων του 1895. Με τα νομοσχέδια αυτά προβλέπεται ο υποβιβασμός Δημοτικών Σχολείων και των δύο φύλων, που θα σήμαινε ότι μεγάλος αριθμός Δημοτικών Σχολείων με λιγότερους από 70 μαθητές θα έπρεπε να λειτουργούν ως Γραμματεία και όχι ως Δημοτικά. Σε αυτά προβλεπόταν ότι θα διορίζονταν γραμματιστές και όχι δημοδιδάσκαλοι. Με τις ρυθμίσεις αυτές το δημόσιο θα εξοικονομούσε ένα μεγάλο ποσό. Επίσης με τα νομοσχέδια του Στάη προβλεπόταν κατάργηση των ελληνικών σχολείων, υποχρεωτική εξαετής φοίτηση στα δημοτικά και πενταετή στα γυμνάσια. Τα παραπάνω νομοσχέδια θα αντιμετώπισουν την έντονη αντίδραση των δημοδιδασκάλων, των “Ελληνοδιδασκάλων”, της πλειοψηφίας του τύπου, της αντιπολίτευσης και τελικά δεν θα ψηφιστούν.⁴⁷

Το 1911 θα υποβληθεί στη Βουλή μία σειρά νομοσχεδίων από τον Υπουργό Παιδείας Α. Αλεξανδρή, τα οποία εμπεριέχουν ρυθμίσεις για όλες τις βαθμίδες

⁴⁵ Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Τόμος Α', Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 19^{ος} αιώνας-1913,1929*, Αθήνα 2007, σελ.51-52

⁴⁶ Στέφανος Μ. Φίλος, *Το χρονικό ενός θεσμού, Η διοίκηση και η εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150/ετία 1832-1982*, Αθήνα 1984, σελ.35-36

⁴⁷ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ. 52

εκπαίδευσης. Είναι μία σειρά νομοσχεδίων που περιλαμβάνουν διατάξεις: «Περί διδακτικών βιβλίων», «Περί ιδρύσεως Παρθεναγωγείων και ανωτέρων Παρθεναγωγείων», «Περί αναγνωρίσεως ως Διδασκαλείου Θηλέων του υπό της εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας συντηρημένου διδασκαλείου Θηλέων Αθηνών», «Περί ιδρύσεως γενικής τεχνικής Σχολής εν Αθήναις», «Περί προπαρασκευαστικών Σχολών», «Περί ιδρύσεως προτύπων Μοναστηριακών αγροκηπίων», «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαιδεύσεως», «Περί μεταρρυθμίσεως και συμπληρώσεως του νόμου ΓΨΙΗ΄ της 8ης Απριλίου 1910 Περί παιδαγωγικής μορφώσεως και δοκιμασίας των λειτουργών της Μέσης Εκπαιδεύσεως», «Περί θερινών ασκήσεων των δημοδιδασκάλων», «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων Γ/Α΄ του 1905 και ΓΨΑΒ΄ του 1910 περί συστάσεως Εποπτικού Συμβουλίου της Μέσης Εκπαιδεύσεως», «Περί οργανώσεως της Μέσης Εκπαιδεύσεως» και «Περί Ιεροδιδασκαλείων». Με τα παραπάνω νομοσχέδια προτείνονται παράλληλα σημαντικές τομές στα εκπαιδευτικά πράγματα της χώρας, όπως η καθιέρωση του υποχρεωτικού εξατάξιου δημοτικού σχολείου, η μικτή φοίτηση σε αυτό, η ίδρυση τεχνικής σχολής για την προετοιμασία εκπαιδευτικών που θα διδάξουν χειροτεχνικά μαθήματα, θεσμοθέτηση εξαταξίων Γυμνασίων κ.α. Κι αυτά τα νομοσχέδια δεν θα γίνουν ποτέ νόμος του Κράτους.⁴⁸

3.3 Προσπάθειες για προώθηση του δημοτικισμού

Παρόλα όμως αυτά τα γεγονότα η δημοτική γλώσσα κατακτούσε όλο και περισσότερο έδαφος, αλλά δεν είχε επιχειρηθεί ακόμα η εισαγωγή της στο σχολείο. Οι δημοτικιστές με σκοπό να βοηθήσουν τη μελέτη και τη διάδοση της ζωντανής ελληνικής γλώσσας σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, το 1904 συνέστησαν την εταιρεία με την επωνυμία «Εθνική Γλώσσα», μέλη της οποίας υπήρξαν οι Ανδ. Καρκαβίτσας, Κ. Χατζόπουλος, Ι. Κονδυλάκης, Ι. Δραγούμης, Φ. Μάτσας, Α. Πορφύρας, Γ. Σωτηριάδης, Δ. Πετροκόκκινος, Ζ. Παπαντωνίου, Μ. Τσιριμώκος κ.ά.⁴⁹ Η εταιρεία της «Εθνικής Γλώσσας» γρήγορα διαλύεται εξαιτίας εσωτερικών αντιπαραθέσεων. Το 1905 όμως κυκλοφορεί ένα ιδιαίτερος σημαντικό μανιφέστο

⁴⁸ Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Τόμος Α΄, Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 19^{ος} αιώνας-1913,1929*, Αθήνα 2007, σελ.52-53

⁴⁹ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2005, σελ.102

από τον Ζαχαρία Παπαντωνίου, το οποίο είναι εστιασμένο στο θέμα του δημοτικισμού και της εκπαίδευσης των Ελλήνων. Εταιρεία και μανιφέστο εκφράζουν για πρώτη φορά τις επικρατέστερες απόψεις για τη γλώσσα και την εκπαίδευση.⁵⁰

Το 1904 πραγματοποιείται το πρώτο ελληνικό εκπαιδευτικό συνέδριο, με σκοπό να συμβάλει στη σωστή και άρτια μόρφωση όλου του λαού. Στο συνέδριο έλαβαν μέρος 996 μέλη και αντιπρόσωποι κοινοτήτων ή συλλόγων της Ελλάδας και των ελληνικών κοινοτήτων του εξωτερικού. Πρόεδρος της διευθύνουσας επιτροπής του συνεδρίου ήταν ο Δ. Βικέλας και γραμματέας ο Γ. Δροσίνης. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου (31 Μαρτίου- 4 Απριλίου 1904) συζητήθηκαν θέματα σχετικά με τη στοιχειώδη, μέση, τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, τη γυναικεία αγωγή, την ειδική αγωγή και την επαφή με την Ευρώπη. Επίσης το 1904 η βιομηχανική και εμπορική ακαδημία του Ο. Ρουσόπουλου γιορτάζει τη συμπλήρωση 10 ετών από την ίδρυσή της (1894). Η δεκαετής λειτουργία της βιομηχανικής και εμπορικής ακαδημίας φανερώνει ότι κάλυπτε ένα εκπαιδευτικό κενό, που παρουσίαζε η δημόσια εκπαίδευση. Το έτος 1905 η Φυσιοδιφική Εταιρεία Αθηνών τονίζει με υπόμνημά της τη σημασία των φυσικών επιστημών και τις μεταρρυθμιστικές αλλαγές που πρέπει να γίνουν για να αξιοποιηθούν στην εκπαίδευση. Το περιοδικό «Ο Νουμάς», έχοντας σκοπό τη βελτίωση των αλφαβηταρίων, την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο και την ανανέωση του τρόπου διδασκαλίας, προκηρύσσει το 1905 διαγωνισμό για τη συγγραφή αλφαβηταρίου στη δημοτική γλώσσα. Την κριτική επιτροπή αποτέλεσαν ο Ψυχάρης, ο Πάλλης και ο Παλαμάς τον οποίο αντικατέστησε ο Αργ. Εφταλιώτης. Το βραβευμένο αλφαβητάριο δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο του 1906, σε τρεις συνέχειες. Σε μεταγενέστερο σημείωμά του ο εκδότης του «Νουμά» (1917) πληροφορεί πως το είχε γράψει ο Καρατζάς από την Πόλη.⁵¹

Το 1907 εκδίδεται και κυκλοφορεί το βιβλίο του Γ. Σκληρού με τίτλο «Το Κοινωνικό μας Ζήτημα». Ο Σκληρός συμβάλλει με το βιβλίο αυτό σε μία νέα κατεύθυνση υπεράσπισης του δημοτικισμού και συνδέει το γλωσσικό ζήτημα με ολόκληρο το ιστορικό, πολιτικό και κοινωνικό σύστημα. Πρόκειται για μία σημαντική προσπάθεια που ενεργεί θετικά ώστε να προωθηθεί ακόμα περισσότερο ο δημοτικισμός.⁵²

⁵⁰ Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*, Αθήνα 1974

⁵¹ Σπύρος Ευαγγελόπουλος, *Ελληνική Εκπαίδευση*, Τόμος Β' 20^{ος} Αιώνας, Αθήνα 1999, σελ. 17-20

⁵² Δημήτρης Φ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτικός όμιλος, Η ίδρυση, η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του*, Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 73-74

3.4 Το Παρθεναγωγείο του Βόλου

Το φθινόπωρο του 1908 το σχολείο του Βόλου, το ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο, αποτελεί το πρώτο πανελλήνιο σχολικό παράδειγμα εφαρμογής των νέων εκπαιδευτικών αιτημάτων. Με εισήγηση του γιατρού Σαράτση και την υπόδειξη του Νικολάου Πολίτη καλείται ο Αλέξανδρος Δελμούζος να το διευθύνει. Ο Δελμούζος το αποκαλούσε «Κρυφό Σχολείο» και είναι το πρώτο αστικό σχολείο που λειτουργεί στον ελλαδικό χώρο, βασισμένο σε ξένα πρότυπα, αλλά με γνήσιο νεοελληνικό προσανατολισμό, στις αξίες, την παράδοση και τη γλώσσα του έθνους.⁵³

Στο Παρθεναγωγείο του Βόλου προωθούνται τρεις καινοτόμες δράσεις: α) μία νέα παιδαγωγική αντιμετώπιση των παιδιών, β) η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας και γ) η αλλαγή της παρεχόμενης ιδεολογίας, με την «Νέα Αγωγή». Κύριος στόχος του Παρθεναγωγείου είναι να μορφώσει τα κορίτσια της αστικής τάξης, δηλαδή τις αυριανές Ελληνίδες, με χαρακτήρα ηθικό και αυθύπαρκτο. Ο Δελμούζος εφαρμόζει στο σχολείο του Βόλου ένα νέο παιδοκεντρικό χαρακτήρα στη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης.⁵⁴

Το σχολείο του Βόλου, ενώ εξέφραζε ένα καινούργιο πνεύμα, ήταν και αυτό στηριγμένο στις αστικές αρχές και είχε χαρακτήρα καθαρά ανθρωπιστικό στις σπουδές του. Το σχολείο αμέσως μετά την ίδρυσή του αντιμετώπισε την αυστηρή κριτική των συντηρητικών φορέων της κοινωνίας. Η νοοτροπία που κατευθύνει την πολεμική αυτή εκφράζεται στη δήλωση του επισκόπου Δημητριάδος, που κατά την άποψή του «*Εις τήν συνείδησιν όλου του κόσμου μαλλιαρισμός, αναρχισμός, σοσιαλισμός, αθεϊσμός, μασονία είναι εν και το αυτό*». Όπως σε όλες τις μεταρρυθμιστικές εκπαιδευτικές προσπάθειες έτσι και στο Παρθεναγωγείο του Βόλου υπήρχαν δυσκολίες που αφορούσαν το διδακτικό προσωπικό, όπου οι συνήθειές του δεν ήταν εύκολο να αλλάξουν από τη μία στιγμή στην άλλη.⁵⁵

Το 1911 όμως παρατηρούνται έντονες αντιδράσεις στις νέες αυτές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, κυρίως από το χώρο της εκκλησίας και δημιουργούνται εκδηλώσεις εναντίον του σχολείου. Οι αντιδράσεις αυτές ονομάστηκαν «Αθεϊκά του Βόλου». Έπειτα από τρία χρόνια λειτουργίας το σχολείο έκλεισε. Ο Δελμούζος ταυτίστηκε με την πολιτική και με τα σοσιαλιστικά κηρύγματα

⁵³ Γεώργιος Γάτος, *Το μέγα πάθος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, 41 γράμματα του Γληνού στο Δελμούζο*, Αθήνα 2003, σελ.35

⁵⁴ Νίκος Π. Τερζής, *Εκπαιδευτική Πολιτική και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: Πρόγραμμα και πραγματικότητα – Πράγματα και πρόσωπα*, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 73-74

⁵⁵ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 1987, σελ. 23-24

του Εργατικού Κέντρου Βόλου. Παράλληλα κατηγορήθηκε ότι υποβάθμισε την αξία της οικογένειας, της πατρίδας, της θρησκείας και πως εξύβρισε και προσέβαλε τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως και τον επίσκοπο Βόλου. Επίσης κατηγορήθηκε ότι κατά τη διδασκαλία διαφόρων μαθημάτων γινόταν χρήση μεθόδων ανάρμοστος προς τη σεμνότητα και τις ελληνικές παραδόσεις. Οι πρωτεργάτες του σχολείου κατηγορούνται επίσημα για αθεΐα, μασονία, σοσιαλισμό κ.α. και δικάζονται το 1914, στη γνωστή «Δίκη του Ναυπλίου», αλλά το δικαστήριο τους αθώνει.⁵⁶

3.5 Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος

Τον Νοέμβριο του 1910 ιδρύθηκε στην Αθήνα ο Εκπαιδευτικός Όμιλος από 39 πνευματικές προσωπικότητες που θα συνυπογράψουν το ιδρυτικό του Ομίλου. Ανάμεσά τους οι: Παπαναστασίου, Αργυρόπουλος, Διομήδης, Καφαντάρης, Μελάς, Μυλωνάς, Τοπάλης, Δελμούζος, Γαβριηλίδης, Δραγούμης, Καζαντζάκης, Καρκαβίτσας, Μαβίλης, Τσιριμώκος, Σωτηριάδης, Τριανταφυλλόπουλος, Τριανταφυλλίδης και Γληνός. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θεωρείται το σπουδαιότερο παιδαγωγικό και αγωνιστικό κίνημα των δημοτικιστών και τα μέλη του θα παίξουν σημαντικό ρόλο σε όλες τις προσπάθειες αλλαγών στην εκπαίδευση που επιχειρήθηκαν την περίοδο 1910- 1930 από τις κυβερνήσεις Βενιζέλου. Ο Όμιλος σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα έφτασε τα 650 μέλη και είχε ως βασικό στόχο τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Εξέδιδε μάλιστα το περιοδικό «Δελτίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου». Όπως οι δημοτικιστές παιδαγωγοί και λογοτέχνες συγκεντρώθηκαν γύρω από τον εκπαιδευτικό όμιλο έτσι και οι αντίπαλοί τους έφτιαξαν μία επιτροπή που ιδρύθηκε από τον Γ. Μιστριώτη και είχε στις τάξεις της τον Θ. Μιχαλόπουλο, ο οποίος εκλέχτηκε βουλευτής της Β΄ Αναθεωρητικής Βουλής και υπέβαλε προτάσεις για τη συνταγματική προστασία της καθαρεύουσας.⁵⁷

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ήταν η έκφραση του νεωτεριστικού ρεύματος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού στην Ελλάδα στις αρχές του 20ού αιώνα. Βασική του αρχή ήταν η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση και η εφαρμογή των αρχών του σχολείου εργασίας. Στο καταστατικό ίδρυσής του αναφέρεται

⁵⁶ Χαράλαμπος Γ. Χαρίτος, Το Παρθεναγωγείο του Βόλου, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1989, τ.Α΄ και τ.Β΄

⁵⁷ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007, σελ. 124-125

χαρακτηριστικά πως είχε ως σκοπό την αναμόρφωση της ελληνικής εκπαίδευσης και την ίδρυση ενός πρότυπου σχολείου στην Αθήνα.⁵⁸

Το 1927 ο Εκπαιδευτικός Όμιλος διαλύεται εξαιτίας εσωτερικών αντιπαραθέσεων και ιδιαίτερα μετά από έντονη διαφωνία ανάμεσα στον Δελμούζο και τον Γληνό. Στην αντιπαραθέση αυτή πήρε μέρος και μερίδα των οπαδών τους. Στην πραγματικότητα η διαφωνία δε στηριζόταν στις διαφορετικές παιδαγωγικές αντιλήψεις τους, αλλά σε πολιτική αντιπαραθέση. Ο Δελμούζος πίστευε πως το σχολείο έπρεπε να είναι πάνω από τις κοινωνικές τάξεις και έξω από την πολιτική, ενώ ο Γληνός δεν μπορούσε να δει το σχολείο υπεράνω όλων των παραπάνω. Διαφωνία επίσης υπήρξε και με τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών, μιας και ο Δελμούζος υποστήριζε πως πρέπει αυτή να γίνεται μεθοδικά με σκοπό να ενισχύεται το θρησκευτικό συναίσθημα, ενώ ο Γληνός ισχυριζόταν πως το θρησκευτικό συναίσθημα πρέπει να είναι απόρροια της ελευθερίας του ατόμου. Σημαντική διαφωνία υπήρχε και με το θέμα της εθνικής αγωγής, αφού ο Δελμούζος θεωρούσε πως αυτή οδηγεί στην εθνική αυτογνωσία, ενώ ο Γληνός ισχυριζόταν πως η έννοια της εθνικής αγωγής σημαίνει πως η παιδεία θα στηρίζεται σε ζώντα πολιτισμικά στοιχεία και δεν πρέπει να γίνεται εκμετάλλευσή της για καλλιέργεια σοβινιστικού πνεύματος.

3.6 Η τριετία 1909-1911

Η τριετία 1909-1911 ήταν ιδιαίτερα σημαντική στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Όλα έδειχναν ότι ο τόπος ήταν έτοιμος για τη μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Το σχολείο του Βόλου δοκιμάζει το διάστημα αυτό τις καινούριες του ιδέες, ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ολοκληρώνει η θεωρητική δομή του εκπαιδευτικού δημοτικισμού και το λαϊκό κόμμα εντάσσει στο πολιτικό του πρόγραμμα τις αρχές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Οι φοιτητές στη φοιτητική συντροφιά υιοθετούν καινούργια πνευματικά ιδανικά.⁵⁹ Η φοιτητική συντροφιά το Μάιο του 1910 κυκλοφόρησε την προκήρυξή της όπου αναφέρει ότι το γλωσσικό ζήτημα ενδιαφέρει όλους τους Έλληνες, αφού το ζητούμενο είναι ποια από τις δύο γλώσσες είναι πιο

⁵⁸ Εμ. Κριαράς, *Λόγιοι και Δημοτικισμός*, Αθήνα 1987, σελ.158

⁵⁹ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 1987, σελ. 23-24

ωφέλιμη και αναγκαία για το έθνος. Το ζήτημα είναι εκπαιδευτικό, κοινωνικό, εθνικό και πρακτικής φύσεως.⁶⁰

Το 1910 όμως ιδρύεται το Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης, διευθυντής του οποίου τοποθετείται ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος. Με το Διδασκαλείο το κράτος είχε τη δυνατότητα να επηρεάζει αμεσότερα το σύνολο του διδακτικού προσωπικού της γενικής εκπαίδευσης, αφού ελέγχει έτσι και τους καθηγητές του ελληνικού σχολείου και του γυμνασίου, οι οποίοι ως τότε έμεναν αποκλειστικά με τις επιδράσεις που είχαν λάβει στη φοίτησή τους στο πανεπιστήμιο. Το 1911 οι αντιδραστικές εκδηλώσεις παίρνουν ακόμα πιο μαχητικό χαρακτήρα με την ίδρυση του Συλλόγου περί εννόμου Αμύνης της Εθνικής Γλώσσας και κυρίως με τον διωγμό εναντίον του Παρθεναγωγείου του Βόλου.⁶¹

Το διάστημα από τις 15 Αυγούστου του 1909, όπου εκδηλώθηκε το κίνημα στο Γουδί, έως τις 6 Οκτωβρίου του 1910, ημερομηνία που ορκίστηκε η πρώτη κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου αποτελεί μιας πρώτης τάξεως γεφύρωση ανάμεσα στην προηγούμενη και την επόμενη περίοδο μεταρρυθμίσεων στο χώρο της εκπαίδευσης. Στο παραπάνω διάστημα ολοκληρώθηκαν σημαντικά νομοθετικά θέματα, τα οποία βελτίωσαν την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Συγχρόνως τέθηκαν νέα ζητήματα που είχαν τις καταβολές του στο πανεπιστήμιο, τα οποία προωθήθηκαν εν μέρει ή παρέμειναν ανοιχτά ώστε να ολοκληρωθούν από τις κυβερνήσεις των Φιλελευθέρων. Το σίγουρο είναι ότι το εκπαιδευτικό σύστημα στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 20ού αι. βρέθηκε αρκετά βελτιωμένο και με σημαντικά αισιόδοξα μηνύματα για το μέλλον. Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, από την Ελβετία όπου βρισκόταν εκείνο το διάστημα, παρατηρούσε με το γλαφυρό λόγο του: *«Για τη δουλειά αυτή δεν αρκούν οι μονωμένες ή ανεξάρτητες δυνάμεις μερικών. Πρόκειται για κάτι αρκετά μεγάλο. Να διορθωθεί το ρωμαίικο: τουλάχιστον όσο διορθώνεται»*.⁶²

⁶⁰ Αλέξης Δημαράς, ό.π., 1987, σελ. 79

⁶¹ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 1987, σελ. 24

⁶² Θανάσης Χρήστου, *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 11, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910, Το εκπαιδευτικό σύστημα, 1881-1910 Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα, Αθήνα 2006, σελ.525

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι συντελεστές της μεταρρύθμισης του 1913

4.1 Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες στην Ελλάδα πριν το 1913

Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1913 υποβάλλονται για ψήφιση στη Βουλή σε πολύ αλλαγμένες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες⁶³. Συγκεκριμένα:

α. Είχε προηγηθεί η στάση στο Γουδί τον Αύγουστο του 1909, όπου είχε σαν αποτέλεσμα να απελευθερωθούν φιλελεύθερες αστικοδημοκρατικές δυνάμεις και να αναληφθούν νέες πρωτοβουλίες τόσο στον εκπαιδευτικό όσο και στον κοινωνικοοικονομικό χώρο, π.χ. η ίδρυση του εκπαιδευτικού ομίλου στην Αθήνα το 1910 και η ίδρυση της φοιτητικής συντροφιάς επίσης την ίδια χρονιά.

β. Η αστική τάξη έχει καταλάβει την πολιτική εξουσία.

γ. Οι βαλκανικοί πόλεμοι διπλασίασαν σχεδόν τα ελληνικά εδάφη.

δ. Το 1911, με το άρθρο 107 του συντάγματος, είχε κατοχυρωθεί η καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του Κράτους.

ε. Το 1910 δημοσιεύεται το πρόγραμμα του λαϊκού κόμματος με αρχηγό τον Αλ. Παπαναστασίου, μέσα από το οποίο ασκείται κριτική στον σχολαστικισμό της ελληνικής εκπαίδευσης και στον θεωρητικό της προσανατολισμό. Προτείνει την αύξηση του αριθμού των εξατάξιων δημοτικών σχολείων, τη στροφή προς τις θετικές επιστήμες, την αυστηρή εφαρμογή της υποχρεωτικής δημοτικής φοίτησης, τη μεικτή φοίτηση κ.λ.π.

στ. Τα νομοσχέδια αυτά υποβλήθηκαν για συζήτηση στη Βουλή αφού είχαν περάσει τρία χρόνια από τότε που είχε έρθει στην εξουσία το κόμμα των Φιλελευθέρων του Ελευθερίου Βενιζέλου. Στις 28 Νοεμβρίου 1910 ο Βενιζέλος κέρδισε τις εκλογές και είχε συμπεριλάβει στις προεκλογικές του επαγγελίες την εκπαιδευτική ανόρθωση της χώρας.⁶⁴

Έπειτα από τον ατυχή πόλεμο του 1897, είχε κριθεί αναγκαίο να τονιστεί ιδιαίτερος μέσω της παιδείας η άποψη της εθνικής αγωγής και αυτή μνημονεύτηκε ρητώς στα νομοσχέδια του Ευταξία. Ομοίως τα νομοσχέδια του 1913, τα οποία υποβλήθηκαν έπειτα από τους νικηφόρους πολέμους του 1912- 1913, οι οποίοι είχαν

⁶³ Μαρία Τζάνη, *Θέματα κοινωνιολογίας της παιδείας*, Αθήνα 1996, σελ.43-50

⁶⁴ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2005, σελ. 259

σαν αποτέλεσμα να αναπτρωθεί το εθνικό φρόνημα, έκαναν ειδική μνεία περί της εθνικής αγωγής.⁶⁵

Με το κίνημα στο Γουδί το 1909 απελευθερώθηκαν οι αστικοδημοκρατικές δυνάμεις και με τις εκλογές του 1910 ήρθε στην κυβέρνηση ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος προχώρησε στην ψήφιση νέου Συντάγματος. Στην παραπάνω Βουλή είχαν εκλεγεί και βουλευτές από την ομάδα των Κοινωνιολόγων, οι οποίοι υποστήριζαν και πίεζαν την κυβέρνηση για τη συνταγματική νομοθέτηση μεταρρυθμίσεων. Το 1911 αναθεωρήθηκε το Σύνταγμα του 1864 από τη Β' Διπλή Αναθεωρητική Βουλή του 1910. Το νέο Σύνταγμα δε μετέβαλε τη μορφή του πολιτεύματος ούτε την οργάνωση της πολιτείας. Με το παραπάνω Σύνταγμα δημιουργήθηκαν όμως θεμελιώδεις θεσμοί στη χώρα όπως: η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων και το αμετάθετο, η υποχρεωτική και δωρεάν στοιχειώδης εκπαίδευση, εγγυήσεις για την ανεξαρτησία των δικαστών, το Συμβούλιο της Επικρατείας, το Εκλογοδικείο, τα Δικαστήρια Συγκρούσεως Καθηκόντων και Αγωγών Κακοδικίας. Επίσης αναγνωρίστηκαν τα εργατικά συνδικάτα, η Κυριακή ορίστηκε ως ημέρα υποχρεωτικής αργίας, εισήχθη ο φόρος συνολικού εισοδήματος, προωθήθηκε η ασφάλιση των εργαζομένων και η οκτάωρη εργασία. Με το άρθρο 16 η εκπαίδευση ορίστηκε υπό την εποπτεία και τη χρηματοδότηση του κράτους και ήταν δωρεάν και υποχρεωτική για όλους.⁶⁶

Με το άρθρο 107 του Συντάγματος επίσημη γλώσσα του κράτους προκρίθηκε εκείνη στην οποία συντάσσονταν το πολίτευμα και τα κείμενα της ελληνικής νομοθεσίας, δηλαδή η καθαρεύουσα. Η προστασία της καθαρεύουσας από τον Βενιζέλο αποτελούσε σαφής υποχώρησή του.

4.2 Τα νομοσχέδια του Απόστολου Αλεξανδρή (1911)

Ο Απόστολος Αλεξανδρής υπήρξε ο πρώτος υπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση του Βενιζέλου. Στην ουσία προσπάθησε να εφαρμόσει μία κυβερνητική εκπαιδευτική πολιτική που δεν είχε αποτυπωθεί σε πρόγραμμα. Ο Βενιζέλος προεκλογικά είχε αναφερθεί σε θέματα εκπαίδευσης, κάνοντας λόγο για την ανάγκη δημόσιας εκπαίδευσης με έμφαση κυρίως στη δημοτική εκπαίδευση στις αγροτικές

⁶⁵ Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, Αθήνα 1942, σελ.17

⁶⁶ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007, σελ. 127

περιοχές. Επίσης υποστήριζε την αύξηση των ετών φοίτησης της μέσης εκπαίδευσης και την οικονομική ενίσχυση των πανεπιστημίων.⁶⁷

Ο Αλεξανδρής θα καταθέσει κατά τη διάρκεια της θητείας του κατέθεσε 19 συνολικά εκπαιδευτικά νομοσχέδια. Από αυτά τα 7 θα γίνουν νόμοι του κράτους. Τα νομοσχέδια αφορούσαν τη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος, το διδακτικό προσωπικό, τα διδακτήρια και την οργάνωση- διοίκηση της εκπαίδευσης. Ο βασικός εισηγητής και συντάκτης των νομοσχεδίων του 1911 ήταν ο δημοτικιστής παιδαγωγός Γιώργος Παπασωτηρίου, Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας. Τα παραπάνω νομοσχέδια δε συνοδεύτηκαν, από μία γενική εισηγητική έκθεση στην οποία θα μπορούσε κάποιος να ανιχνεύσει τον προσανατολισμό και τη φιλοσοφία τους.

Τα βασικότερα μέτρα των νομοσχεδίων Αλεξανδρή ήταν τα εξής:

- Ίδρυση νηπιαγωγείων, κυρίως από ιδιώτες αλλά και από το κράτος, σε ξενόγλωσσες ή δίγλωσσες κοινότητες, με προφανή πολιτική- εθνική στόχευση.
- Εξάχρονα, μικτά, αυτόνομα δημοτικά σχολεία με στόχο την ηθική και θρησκευτική αγωγή των μαθητών αλλά και την παροχή χρήσιμων για τον πρακτικό βίο δεξιοτήτων (γνώσεις μελισσοκομίας, δένδροκομίας, κηπουρικής κ.λ.π.)
- Παροχή γνώσεων σε άτομα με ειδικές ανάγκες («φυσικώς αδυνάτων» αναφέρονται στο νόμο), δηλαδή, όπως κατονομάζονται, «φρενοβλαβών», «ηλιθίων», «τυφλών», «κωφαλάλων».
- «Κυριακά σχολεία» αλλά και νυχτερινά για παροχή γνώσεων σε αγράμματους.
- Κατάργηση των ελληνικών σχολείων και αντικατάστασή τους από εξατάξια γυμνάσια με στόχο την προετοιμασία των μαθητών για το πανεπιστήμιο.
- Ίδρυση Ανώτερου Παρθεναγωγείου για τα κορίτσια
- Ίδρυση «προπαρασκευαστικού σχολείου» με στόχο την προετοιμασία των μαθητών για φοίτηση σε τεχνικο-επαγγελματικές σχολές (εμπορικές, ναυτικές, γεωργικές). Οι τελευταίες πρόκειται να λειτουργήσουν, ώστε να προετοιμαστούν οι μαθητές για την ένταξή τους στον επαγγελματικό βίο.⁶⁸

⁶⁷ Σήφης Μπουζάκης, *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις, Τόμος Β΄, Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010*, Αθήνα 2011, σελ.162

⁶⁸ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ. 163

Όπως είναι φανερό από τα παραπάνω μέτρα προκύπτει ότι οι προτεινόμενες ρυθμίσεις κινούνταν στην κατεύθυνση του φιλελευθερισμού. Το σχολείο, για τους μεταρρυθμιστές, έπρεπε να ξεπεράσει το θεωρητικό/ κλασικιστικό προσανατολισμό και να προσαρμοστεί στις νέες διαμορφωμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Οι σχολικές γνώσεις θα έπρεπε να αποκτήσουν λειτουργικότητα και να αντικατασταθεί το μονοδιάστατο βαυαρικό μοντέλο εκπαίδευσης από ένα σχολικό δίκτυο που και τη λειτουργικότητα των γνώσεων θα μπορούσε να εγγυηθεί αλλά και την κοινωνική και εκπαιδευτική πυραμίδα θα μπορούσε να διασφαλίσει. Στην ίδια κατεύθυνση θα κινηθούν και τα νομοσχέδια του 1913 με τον νέο Υπουργό Ιωάννη Τσιριμώκο που θα αντικαταστήσει τον Αλεξανδρή στις 31 Μαΐου του 1912.⁶⁹

Τα νομοσχέδια του Αλεξανδρή αν και δεν συμπεριλαμβάνουν στις διατάξεις τους το ακανθώδες θέμα του γλωσσικού ζητήματος, θα συναντήσουν πολλές αντιδράσεις κυρίως ως προς τον νέο πρακτικό προσανατολισμό τους. Στους αντιδρώντες συγκαταλέγονται ο πρώην υπουργός παιδείας Α. Ευταξίας, η συντηρητική αντιπολίτευση, ενώ θετική στα νομοσχέδια θα είναι οι δάσκαλοι. Παρά τις όποιες αντιδράσεις επτά νομοσχέδια θα γίνουν τελικά νόμοι του Κράτους. Ανάμεσά τους τα δύο νομοσχέδια για τον οργανισμό του Πανεπιστημίου Αθηνών, το νομοσχέδιο για το Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο Δημοτικής Εκπαίδευσης, τα νομοσχέδια για τα διδακτικά βιβλία, τα διδακτήρια, τα νομοσχέδια για την ίδρυση προτύπων μοναστηριακών αγροκηπίων, και το νομοσχέδιο για την κατάργηση της διαβάθμισης των δημοδιδασκάλων.⁷⁰

4.3 Οι βασικοί συντελεστές των νομοσχεδίων του 1913

Το 1912 προκηρύχθηκαν εκλογές, τις οποίες κέρδισε ο Ελευθέριος Βενιζέλος με το κόμμα των Φιλελευθέρων, το οποίο εκπροσωπούσε την ανερχόμενη αστική τάξη. Το κόμμα των Φιλελευθέρων στις εκλογές της 12^{ης} Μαρτίου 1912 εξέλεξε 146 βουλευτές σε σύνολο 181.⁷¹ Ανάμεσα στις άλλες προεκλογικές εξαγγελίες του Βενιζέλου υπήρχε και η ανάγκη για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Δύο ήταν οι κύριοι εκφραστές αυτής της προσπάθειας. Ο Ιωάννης Τσιριμώκος, ως Υπουργός Παιδείας και ο Δημήτρης Γληνός, που συνέταξε την εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων.

⁶⁹ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ. 163-164

⁷⁰ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ. 164

⁷¹ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, όπως παραπάνω, σελ. 127-128

Ο Ιωάννης Τσιριμώκος

Ο Ιωάννης Τσιριμώκος⁷² γεννήθηκε το 1866 στη Λαμία, ήταν γιος του Δημητρίου Τσιριμώκου (1828-1890), δικηγόρου, βουλευτή Φθιώτιδας και αντιπροέδρου της Βουλής. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, άσκησε τη δικηγορία στη Λαμία κι ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία εκδίδοντας την εφημερίδα «Νέα εποχή». Το 1899 εξελέγη βουλευτής Φθιώτιδας με το Θεοτοκικό κόμμα. Σύντομα διαφώνησε με τον Γεώργιο Θεοτόκη και εντάχθηκε στο κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη. Αργότερα, συμμάχησε με τον Δημήτριο Ράλλη, ώσπου προσχώρησε στην ανερχόμενη πολιτική παράταξη του Ελευθερίου Βενιζέλου. Υπήρξε ιδρυτικό στέλεχος του κόμματος των Φιλελευθέρων και διετέλεσε πρόεδρος της Βουλής το 1911 (7 Ιουλίου-21 Δεκεμβρίου) και το 1912 (19 Αυγούστου-2 Οκτωβρίου). Διετέλεσε υπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου από τις 31 Μαΐου 1912 έως τις 25 Φεβρουαρίου 1915 και από τις 10 Αυγούστου 1915 έως τις 24 Σεπτεμβρίου 1915. Το 1913, το όνομά του θα συνδεθεί με μία σημαντική εκπαιδευτική μεταρρυθμιστική προσπάθεια. Τα νομοσχέδια της μεταρρύθμισης του αφορούν την πρωτοβάθμια, τη δευτεροβάθμια γενική και τεχνικο-επαγγελματική εκπαίδευση.

Εικόνα 2 – Ιωάννης Τσιριμώκος (1866-1934)

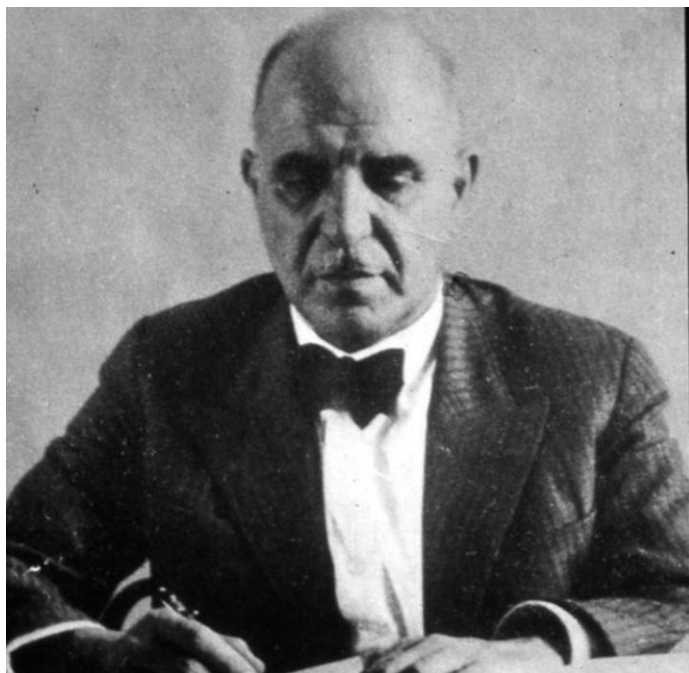
Στη συνέχεια θα ακολουθήσει τον Βενιζέλο στο κίνημα της Θεσσαλονίκης (Σεπτέμβριος του 1916) και θα διοριστεί αντιπρόσωπος της επαναστατικής κυβέρνησης στην Κρήτη, όπου παρέμεινε μέχρι το 1917. Μετά την εκθρόνιση του Βασιλιά Κωνσταντίνου και την επάνοδο του Βενιζέλου στην πρωθυπουργία ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης (14 Ιουνίου 1917 - 4 Νοεμβρίου 1920). Έπειτα από την ήττα των Φιλελευθέρων στις εκλογές του 1920 τον ακολούθησε στην

⁷² Διαδικτυακός τόπος: https://olympia.gr/2019/01/23/ιωάννης-τσιριμώκος_ προσπελάστηκε στις 18/4/2019

αυτοεξορία του. Μετά την επάνοδό του στην Ελλάδα, εξελέγη πληρεξούσιος Φθιώτιδας στη Δ΄ Συντακτική εθνοσυνέλευση, που προέκυψε από τις εκλογές του Δεκεμβρίου του 1923. Στη συνέχεια εξελέγη πρόεδρος της επιτροπής για την κατάρτιση του νέου συντάγματος της χώρας. Υπήρξε ιδρυτικό στέλεχος του κόμματος των Συντηρητικών Φιλελευθέρων (το μετέπειτα Δημοκρατικό Κόμμα) του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου. Έγινε υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως επί κυβερνήσεως Θεόδωρου Πάγκαλου (9 Ιουλίου- 20 Οκτωβρίου 1925) για να παραιτηθεί, όταν ο Πάγκαλος κήρυξε δικτατορία.

Με τις εκλογές του Αυγούστου του 1928 και την επικράτηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, εξελέγη Πρόεδρος της Βουλής (19 Οκτωβρίου 1928- 3 Ιουλίου 1930) και το 1932 διορίστηκε υπουργός Εσωτερικών (5 Ιουνίου- 4 Νοεμβρίου). Μετά την ήττα του κόμματος των φιλελευθέρων τον Μάρτιο του 1933, ήρθε σε ρήξη με το Βενιζέλο, αποχώρησε από το κόμμα και ουσιαστικά τελείωσε την πολιτική του καριέρα. Σύμφωνα με μαρτυρίες συγχρόνων του, τον Τσιριμώκο διέκρινε βαθύτατη κρίση, οξύνοια και εξαιρετική διοικητική ικανότητα. Υπήρξε ένας εκ των σημαντικότερων συνεργατών του Ελευθερίου Βενιζέλου. Πέθανε στις 23 Ιανουαρίου 1934 στην Αθήνα σε ηλικία 68 ετών.

Ο Δημήτρης Γληνός

Εικόνα 3 - Δημήτρης Γληνός (1882-1943)

Ο Δημήτρης Γληνός⁷³ γεννήθηκε το 1882 στη Σμύρνη και αποφοίτησε από την Ευαγγελική Σχολή. Το 1899 ήρθε στην Αθήνα και γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου ήταν συμφοιτητής του Κώστα Βάρναλη. Για βιοποριστικούς λόγους διακόπτει τις σπουδές του και εργάζεται ως δάσκαλος σε σχολείο του

⁷³ Διαδικτυακός τόπος: <http://www.biblionet.gr/author/26594>, προσπελάστηκε στις 19/4/2019

Κασαμπά (Μικρά Ασία). Το 1904 εντάχθηκε στο χώρο του δημοτικισμού και έγινε μέλος του συνδέσμου «Η εθνική μας γλώσσα». Μετά το τέλος των σπουδών του (1905) γύρισε στη Σμύρνη όπου διορίστηκε στην Αναξαγόρειο Σχολή και μετά την παραίτηση του εργάστηκε στο Ελληνογερμανικό Λύκειο. Ταυτόχρονα ξεκίνησε τη δημοτικιστή δράση του με δημοσιεύσεις σε περιοδικά και ομιλίες.

Το 1908 παντρεύτηκε την Άννα Χρόνη, με την οποία απέκτησε δύο κόρες, τη Λίλη και τη Νίνα. Μετά τον γάμο του έφυγε για τη Γερμανία, όπου συνέχισε τις σπουδές του στη φιλοσοφία, την παιδαγωγική και την πειραματική ψυχολογία στα πανεπιστήμια της Λειψίας και της Ιένας. Στη Γερμανία συνδέεται φιλικά με τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη και γνωρίζεται με τον Γεώργιο Σκληρό. Επιστρέφει στην Αθήνα το 1911 και το 1912 διορίστηκε διευθυντής στο Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης και ένα χρόνο αργότερα συνέταξε την Εισηγητική Έκθεση για τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Ιωάννη Τσιριμώκου. Δύο χρόνια αργότερα ξεκίνησε τη συνεργασία του με τον Δελμούζο και τον Τριανταφυλλίδη στα πλαίσια της εκπαιδευτικής επιτροπής στη Θεσσαλονίκη και στη συγγραφή βιβλίων στη δημοτική γλώσσα. Μετά το κίνημα της Θεσσαλονίκης φυλακίστηκε από τους παλαιοκομματικούς και μετά την αποφυλάκισή του (1917) διορίστηκε από τον Βενιζέλο πρόεδρος της τριμελούς εκπαιδευτικής επιτροπής στη Θεσσαλονίκη. Μετά την κάθοδο του Βενιζέλου στην Αθήνα, διορίστηκε Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας, θέση από την οποία παραιτήθηκε έπειτα από διαφωνίες με τον Βενιζέλο. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή διετέλεσε εκπαιδευτικός σύμβουλος και το 1924 οργάνωσε την Παιδαγωγική Ακαδημία, η οποία διαλύθηκε από το καθεστώς του Πάγκαλου.

Από το 1925 και για τρία χρόνια ο Γληνός ήταν διευθυντής του περιοδικού «Αναγέννηση», αλλά το 1928 αναγκάστηκε να διακόψει την κυκλοφορία του καθώς διώχτηκε με αφορμή την ομιλία του για την άφιξη του κομμουνιστή συγγραφέα Παναΐτ Ιστράτι στην Αθήνα. Έπειτα από την αθώωσή του εξέδωσε το περιοδικό «Νέος Δρόμος» και μετά τη διάλυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου (1929) εργάστηκε στους εκδοτικούς οίκους Ελευθερουδάκη και Δημητράκου. Παράλληλα πραγματοποιούσε πανεπιστημιακές διαλέξεις και εξέδωσε το περιοδικό «Νέοι Πρωτοπόροι». Το 1936 εκλέχτηκε βουλευτής του Παλλαϊκού Μετώπου και μετά την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά συνελήφθη και εξορίστηκε στην Ανάφη, την Ακροναυπλία και τη Σαντορίνη. Το 1940 μεταφέρθηκε στην Αθήνα σε κατοίκον περιορισμό. Στη διάρκεια της κατοχής πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση μέσω του

ΕΑΜ και δραστηριοποιήθηκε στο χώρο του Κ.Κ.Ε. Πέθανε τα Χριστούγεννα του 1943 σε νοσοκομείο της Αθήνας.

Ο Αλέξανδρος Δελμούζος

Ο Αλέξανδρος Δελμούζος υπήρξε κορυφαίος Έλληνας παιδαγωγός και εκπρόσωπος του δημοτικισμού. Γεννήθηκε στην Άμφισσα το 1880 και σπούδασε αρχικά στην Αθήνα και στη συνέχεια στη Γερμανία. Το 1908 διορίστηκε διευθυντής στο Παρθεναγωγείο του Βόλου και εκεί εισήγαγε καινοτόμες δράσεις για την εκπαίδευση. Τέτοιες καινοτομίες ήταν η δημοτική γλώσσα και οι αρχές του σχολείου εργασίας. Λόγω των νεωτεριστικών κινήσεών του το Παρθεναγωγείο διέκοψε τη λειτουργία του έπειτα από διαμαρτυρίες και κατηγορίες εναντίον του από συντηρητικούς κύκλους. Ο Δελμούζος τελικά παραπέμφθηκε σε δίκη το 1914 στο Ναύπλιο, όπου αθώνεται πανηγυρικά. Υπήρξε ένας από τους ιδρυτές του Εκπαιδευτικού Ομίλου και από το 1917 ως το 1920 ήταν ανώτατος επόπτης της

Εικόνα 4- Αλέξανδρος Δελμούζος (1880-1956)

Δημοτικής εκπαίδευσης. Το 1923 ανέλαβε τη διεύθυνση του Μαρασλείου Διδασκαλείου και 9 χρόνια διετέλεσε καθηγητής της Παιδαγωγικής στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Συμμετείχε στη σύνταξη του Αλφαβητάριου και του αναγνωστικού της Γ' Δημοτικού «Τα ψηλά βουνά» (1918) του Ζαχαρία Παπαντωνίου.⁷⁴

Ο Δελμούζος είναι μία από τις φυσιογνωμίες που στα εκπαιδευτικά πράγματα πολεμήθηκαν βιαιότατα, αλλά και υμνήθηκε όσο λίγοι.⁷⁵ Οι παιδαγωγικές απόψεις του Αλέξανδρου

Δελμούζου είχαν δύο βασικές πηγές, τον δημοτικισμό και τη μεταρρυθμιστική

⁷⁴ Διαδικτυακός τόπος: <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=460>, προσπελάστηκε στις 12/5/2019

⁷⁵ Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, Αθήνα 1985, τ.3, σελ.255

παιδαγωγική κίνηση της Γερμανίας του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού.⁷⁶ Ο Δελμούζος μελετά τις εκπαιδευτικές εξελίξεις της Γερμανίας, επηρεάζεται από τις νέες ιδέες και το γεγονός αυτό συμβάλλει ώστε να διαμορφώσει νέες παιδαγωγικές απόψεις. Ερχόμενος στην Ελλάδα προσπαθεί να αξιοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο όλη αυτή την εμπειρία που αποκόμισε. Μία από τις βασικές επιδιώξεις στο παιδαγωγικό του σύστημα υπήρξε ο καθολικός ανθρωπισμός⁷⁷, σύμφωνα με τον οποίο το σχολείο πρέπει να βοηθήσει τον μαθητή τόσο στη σωματική όσο και στην πνευματική του ολοκλήρωση και να διαμορφώσει μία ηθική και αυθύπαρκτη προσωπικότητα.

Τον Μάρτιο του 1910, ήταν ένας από τους ιδρυτές του Εκπαιδευτικού ομίλου, όπου μαζί με τον Δημήτρη Γληνό το Μανόλη Τριανταφυλλίδη προσπάθησαν να καθιερώσουν τη δημοτική γλώσσα. Το 1917 διορίστηκε ανώτερος επόπτης δημοτικής εκπαίδευσης. Μετά την ήττα του Βενιζέλου το 1920 επέστρεψε στη Γερμανία και συνεργάστηκε με τον Γερμανό παιδαγωγό Γκέοργκ Κερσενστάινερ, εισηγητή της θεωρίας του σχολείου εργασίας. Υπήρξε εμπνευστής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1929, η οποία προέβλεπε εξαετή υποχρεωτική φοίτηση. Το 1923 επέστρεψε και διορίζεται διευθυντής στο πρότυπο διδασκαλείο της Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας, απ' όπου πάφθηκε τον Ιανουάριο του 1926 έπειτα από αντιδράσεις που δημιουργήθηκαν εναντίον του, που έμειναν στην ιστορία ως «Μαρασλειακά». Τον Νοέμβριο του 1928 εκλέχθηκε παμνηφεί καθηγητής Παιδαγωγικής στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Στις 13 Απριλίου 1935 ο Δελμούζος απομακρύνθηκε από τη θέση του στο Πανεπιστήμιο, στα πλαίσια των εκκαθαρίσεων του κρατικού μηχανισμού από βενιζελικά στοιχεία. Επανήλθε όμως στη θέση του το 1936. Στάθηκε επικριτικός απέναντι στο καθεστώς Μεταξά της 4ης Αυγούστου κυρίως για την κριτική που άσκησε ο Υπουργός Παιδείας του καθεστώτος για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929. Με δημόσια αντίδρασή του όμως θεωρούσε ιστορική αναγκαιότητα την 4η Αυγούστου. Μετά την οικειοθελή αποχώρησή του από τη δημόσια εκπαίδευση, ο Δελμούζος αφοσιώθηκε στην ιδιωτική διδασκαλία και τη συγγραφή. Πέθανε τον Δεκέμβριο του 1956 στη Αθήνα.⁷⁸

⁷⁶ Νίκος Τερζής, *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Π. Δελμούζου. Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*, Θεσσαλονίκη 2006,σελ.30

⁷⁷ Νίκος Τερζής, *ό.π.*, σελ.175

⁷⁸ Διαδικτυακός τόπος: <https://el.metapedia.org/wiki/>, προσπελάστηκε στις 14/5/2019

4.4 Οι βασικοί προσανατολισμοί των νομοσχεδίων του 1913

Τα νομοσχέδια συνοδεύονται από μία Γενική Εισηγητική Έκθεση, γραμμένη από τον δημοτικιστή Δημήτρη Γληνό. Ο Γληνός ήταν ένας από την τριανδρία των δημοτικιστών (οι άλλοι δύο είναι ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης) του Εκπαιδευτικού Ομίλου, η οποία θα παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο τη δεκαετία του 1910.⁷⁹

Οι βασικοί προσανατολισμοί των νομοσχεδίων του 1913 είναι:

- Πραγματικά υποχρεωτική εκπαίδευση
- Πρακτική κατεύθυνση της ύλης
- Σύγχρονη παιδαγωγική
- Μόρφωση της γυναίκας
- Προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες της χώρας
- Στροφή προς τις θετικές επιστήμες
- Δημιουργία επαγγελματικής εκπαίδευσης

Στις γενικές τους αρχές θέτουν τις βάσεις της αστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, σχεδόν τέτοιας, που την ξαναβρίσκουμε μισόν αιώνα αργότερα στο νομοσχέδιο του 1964.⁸⁰

Τα επτά νομοσχέδια που καταθέτει στη Βουλή, στις 21 Νοεμβρίου 1913, ο Ιωάννης Τσιριμώκος κατέχουν εξέχουσα θέση στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Βρίσκονται αρκετά μπροστά σε σχέση με τα νομοσχέδια Ευταξία και έχουν καταγραφεί ως η μεγαλύτερη προσπάθεια αστικής μεταρρύθμισης του 20ου αιώνα. Συγχρόνως η μεταρρύθμιση αυτή χαρακτηρίστηκε από τους ιστορικούς της εκπαίδευσης ως «*Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*». Από τα επτά νομοσχέδια θα ψηφιστούν τα τέσσερα που αφορούν: τη διδασκαλία της Δημοτικής εκπαίδευσης, το τεχνικό Διδασκαλείο, την παιδαγωγική μόρφωση των λειτουργών της μέσης βαθμίδας και τη διοίκηση της εκπαίδευσης.

Η μεταρρύθμιση μένει όμως λειψή, διότι δύο σημαντικά νομοσχέδια δεν ψηφίζονται που αφορούν τη δημοτική και τη μέση εκπαίδευση. Τα νομοσχέδια συνοδεύονται από εκτενείς αιτιολογικές εκθέσεις, οι οποίες μέχρι και σήμερα

⁷⁹ Σήφης Μπουζάκης, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Αθήνα 2013, σελ.13

⁸⁰ Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα 2004, σελ. 28

αποτελούν μία ισχυρή επισκόπηση του εκπαιδευτικού συστήματος της εποχής. Συντάκτης των εκθέσεων, όπου αναπτύσσεται η λογική, η κοινωνική και παιδαγωγική φιλοσοφία της μεταρρύθμισης και αναδεικνύεται το γενικό της σχέδιο, είναι ο Δημήτρης Γληνός. Η προετοιμασία όμως των νομοσχεδίων αποτέλεσε εργασία μιας ευρύτερης ομάδας ατόμων από το Υπουργείο Παιδείας και τον *Εκπαιδευτικό Όμιλο*.⁸¹

⁸¹ Στρατής Μπουρνάζος, στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, Οι Απαρχές 1900-1922, Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος, Α' Τόμος, Μέρος 2^ο, Αθήνα 1999, σελ. 246-247

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Τα νομοσχέδια του 1913

5.1 Ιστορικές αναφορές του Τσιριμώκου στη Βουλή

Είναι σύνηθες οι Υπουργοί Παιδείας να επικαλούνται, για λόγους νομιμοποίησης και πειθούς, ιστορικές και συγκριτικές αναφορές, προκειμένου να κάνουν πειστικό το μεταρρυθμιστικό τους λόγο. Το ίδιο κάνει και ο Ιωάννης Τσιριμώκος, αφιερώνοντας μεγάλο μέρος της αγόρευσής του στο ιστορικό κυρίως επιχείρημα. Αναφέρεται στις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που είχαν ξεκινήσει ήδη από την οθωνική περίοδο. Για το οθωνικό διάταγμα του 1834 θα πει συγκεκριμένα ο Τσιριμώκος: *«Ήταν νόμος προοδευτικότητας δια την εποχήν εκείνην, επειδή δι' αυτού θα καθίστατο υποχρεωτική επταετής η δημοτική εκπαίδευσις»*. Ιδιαίτερα θετικό θεωρεί ότι στα μαθήματα διδασκαλίας προστίθενται αγρονομία, μελισσοκομία, κηπουρικά κ.τ.λ, τα οποία μαρτυρούσι πρόοδον, πνευματικών.⁸²

Στη συνέχεια ο Τσιριμώκος αναφέρθηκε στο δημοτικό σχολείο και το ρόλο του, όπως διαμορφώθηκε στην οθωνική περίοδο. Ο Υπουργός, για την πορεία του βαυαρικού μοντέλου, κατέληξε τελικά στο συμπέρασμα ότι ούτε το δημοτικό σχολείο, ούτε τα σχολεία μέσης εκπαίδευσης πέτυχαν την αποστολή τους. Σημειώνει σχετικά: *«Μετά την απολύτρωσίν του από του ζυγού, ο ελληνικός λαός είδεν, ότι οι εγγράμματοι άνθρωποι- ήταν δε τόσον ολίγοι- έτυχον τιμών, θέσεων και κοινωνικής αποκαταστάσεως, και φυσικώς επεζήτησαν πάντες να γευθώσι παιδείας τα τέκνα αυτών, δια να τύχωσι και αυτά τιμών και κοινωνικής αποκαταστάσεως, και εσχηματίσθη ούτω ρεύμα τοιούτον, ώστε παρέσυρεν οικογενείας πτωχάς μέχρι αυτοθυσίας. Επόλει ο ποιμήν τα πρόβατά του, δια να αξιωθή ο υιός του να φτάσει μέχρι του Πανεπιστημίου. Και ούτως ενθουσιάσθησαν ολόκληροι οικογένειαι, δια να δημιουργηθώσι, κύριοι, παράσιτοι και τρόφιμοι του προϋπολογισμού (...) ούτω δε κατήντησε το εκπαιδευτικόν καθεστώς να υποθάλη εν Ελλάδι τον παρασιτισμόν και την απομάκρυνσιν και αποστροφήν από πάσης παραγωγικής εργασίας»*.⁸³

Θετική ιστορική αναφορά θα κάνει ο Ιωάννης Τσιριμώκος στο νομό, ΒΤΜΘ΄ του 1895 με Υπουργό Παιδείας τον Δημήτριο Πετρίδη της κυβέρνησης Θεόδωρου Δηλιγιάννη. Ο νόμος αυτός, όπως υπογραμμίζει: *«Παρ' όλας τας ατελείας τας οποίας*

⁸² Σήφης Μπουζάκης, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Αθήνα 2013, σελ.59

⁸³ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.59-60

κατέδειξεν ο μετά ταύτα χρόνος, υπήρξε όμως σωτήριος δια την δημοτικήν εκπαίδευσιν, ιδία δε δια τους λειτουργούς αυτής και εσημείωσεν έναν σταθμόν προόδου διά του αποκεντρικού εκείνου συστήματος το οποίον εδημιούργησεν».⁸⁴

5.2 Οι βασικοί άξονες της μεταρρύθμισης στη Βουλή

α. Το σχολείο (αποστολή, φιλοσοφία)

Ο Ιωάννης Τσιριμώκος στην αγόρευσή του στη Βουλή στις 21 Νοεμβρίου 1913⁸⁵ θα εξάρει την πολιτιστική αποστολή του σχολείου: *«Η υποχρέωσις του ελληνικού έθνους προς εκπλήρωσιν της εκπολιτιστικής αυτού αποστολής εν τη Ανατολή κατέστη αμεσώτερα και επιτακτικώτερα, πάντες οφείλομεν να αισθανώμεθα βαθέως, ότι εκ παραλλήλου προς πάσαν ενέργειαν, αποβλέπουσαν εις οργάνωσιν στρατιωτικήν και πολιτικήν της χώρας, και υπέρ πάσαν μάλιστα άλλην ενέργειαν, πρέπει συντόμως να επιδιώξομεν την εκπαιδευτικήν αναδιοργάνωσιν, διότι η νέα παιδεία θέλει χρησιμεύσει ως το σταθερόν βάθρον του πολιτισμού της νέας Ελλάδας»*.⁸⁶

Ο Ιωάννης Τσιριμώκος από το Βήμα της Βουλής απαντά αναλυτικά στο δίλημμα ανάμεσα στην ανθρωπιστική παιδεία και την επαγγελματική εκπαίδευση, δίνοντας κατεύθυνση παράλληλης εξυπηρέτησης και των δύο στόχων:

«Υπάρχουσιν οι φρονούντες ότι τα σχολεία πρέπει να λάβωσι μάλλον επαγγελματικών χαρακτήρα και ως μόνον σωτήριον μέσον θεωρούσι τη διοργάνωσιν της επαγγελματικής εκπαιδύσεως ένα ευρυτάτω κύκλω. Είπον ήδη, ότι παραγνωρίζουσιν οι ταύτα φρονούντες την διαφοράν μεταξύ του παιδαγωγούντος σχολείου και του επαγγελματικού. Βεβαίως είναι επιβαλλόμενον να μεριμνήσωμεν περί επαγγελματικής εκπαιδύσεως, αλλά δεν πρόκειται το παράπαν διά των εισαγομένων μέτρων να μειώσωμεν, ουδέ την αξίαν, ουδέ την δύναμιν των σχολείων της γενικής μορφώσεως. Το σχολείον της γενικής μορφώσεως θα είναι τοιούτον, ώστε να καταστήση τους παίδας έτοιμους να δεχθώσι την διδασκαλία της επαγγελματικής. Ουδένα διατρέχει κίνδυνον το ανθρωπιστικόν σχολείον εξ οιασδήποτε μεταρρυθμίσεως, διότι η γενική μόρφωσις θα προηγείται της επαγγελματικής εν οιοδήποτε συστήματι. Είναι εντελώς άλλο το σχολείον της γενικής μορφώσεως και άλλο το επαγγελματικόν. Το σχολείον της γενικής

⁸⁴ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.60

⁸⁵ Εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, σελ. 3 – 4, Αθήνα, 22 Νοεμβρίου 1913

⁸⁶ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.60-61

μορφώσεως πλάττει τον άνθρωπον. Δίδη αυτό, την ηθικήν, την θρησκευτικήν, την εθνικήν αγωγήν».⁸⁷

β. Σχολική γνώση

Ο Ιωάννης Τσιριμώκος θέλοντας να απαντήσει ποια γνώση είναι σημαντικότερη, σε αρκετά σημεία της αγόρευσής του αναφέρεται στη βασική στόχευση του σχολείου, που είναι η απόκτηση λειτουργικών σχολικών γνώσεων και η σύνδεση των περιεχομένων διδασκαλίας με τις ανάγκες της κοινωνίας. Στα προγράμματα των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης επιδιώκεται η προσαρμογή στις νεοδιαμορφούμενες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες και η απόκτηση αναπτυξιακής προοπτικής. Συγκεκριμένα αναφέρει: *«Τα μαθήματα του αστικού σχολείου τείνουν εις την πραγματικωτέραν μόρφωσιν των μαθητών. Διδάσκεται η Φυσική Ιστορία, Φυσική και Χημεία μετ' εφαρμογών, πράγματα χρησιμώτατα εις το εμπόριον, εις την γεωργίαν και εις την βιομηχανίαν»*.⁸⁸

Στόχος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης είναι οι γνώσεις που προσφέρονται στο σχολείο να αποκτήσουν κοινωνική λειτουργικότητα και άμεση χρησιμότητα. Ακόμα και στο Δημοτικό σχολείο επιχειρείται αυτό. Αναφέρεται χαρακτηριστικά στην εισηγητική έκθεση: *«Η μετάδοσις των εις τον βίον απαραίτητων δια πάντα σημερινόν άνθρωπον γνώσεων και η καλλιέργεια των ομοίως εις πάντα άνθρωπον χρησίμων γενικών δεξιοτήτων, της χειρός, των οφθαλμών, των ώτων, της φωνής κ.τ.λ.»*. Για να επιτευχθεί η απόκτηση λειτουργικών γνώσεων στο σχολείο, οι εισηγητές προβλέπουν τη δυνατότητα ετήσιας φοίτησης, πέραν του εξαετούς Δημοτικού: *«Λαμβάνομεν πρόνοιαν, όπως ορίζονται συμπληρωματικά μαθήματα κατά τα εκασταχού ανάγκας του λαού. Δημιουργούμεν απανταχού, όπου είναι δυνατόν, εβδομήν τάξιν. Τα μεν συμπληρωματικά μαθήματα διδάσκονται καθ' ας ημέρας και ώρας αργεί το σχολείον, εις δε την εβδομήν τάξιν θα φοιτώσιν εκείνοι, οι οποίοι θα θελήσωσι να λάβωσι μόρφωσιν πληρέστεραν δια τα έργα του επαγγέλματος αυτών, ως γεωργικήν, ναυτικήν κ.λ.π.»*.⁸⁹

Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση, το νομοσχέδιο προέβλεπε και συμπληρωματικά μαθήματα για όσους είχαν ενταχθεί ήδη στην παραγωγή:

⁸⁷ Σήφης Μπουζάκης, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Αθήνα 2013, σελ.61

⁸⁸ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.62

⁸⁹ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.62-63

«Δημιουργούμεν ακόμα συμπληρωματικά μαθήματα, δια τους εν τή εργασία ήδη ευρισκομένους αποφοίτους των δημοτικών σχολείων υποχρεούντες δι' ειδικής ποινικής ρήτηρας τους εργοδότης, όπως επιτρέπωσιν ή επιβάλλωσιν εις τους υπαλλήλους των ή εργάτας των την φοίτησιν εις τα μαθήματα». Πρόκειται για ένα προχωρημένο θεσμό συμπληρωματικών σχολείων με τεχνικο-επαγγελματική κατεύθυνση που ήδη λειτουργούσε σε προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες.⁹⁰

γ. Ο δάσκαλος

Αρκετό μέρος της αγόρευσης του Ιωάννη Τσιριμώκου αφορά τον δάσκαλο και στο ρόλο που αυτός θα παίζει στο μεταρρυθμιστικό εγχείρημα. Για την προσωπικότητα του δασκάλου επισημαίνει : *«Τον ισχυρότερον παράγοντα και εν τη αγωγή και εν τη διδασκαλία και ότι περί τούτου, περί του προσώπου αυτού, πρέπει να μεριμνήσωμεν κατ' εξοχήν, διότι αυτός είναι ο οποίος θα δώση την αγωγήν εις τους Ελληνόπαιδας»*⁹¹. Στην ομιλία του ο Υπουργός τονίζει ότι είναι καιρός πλέον να παύσουν οι διάφορες πηγές από όπου προέρχονται οι διδάσκαλοι και να αναγνωρίζει το Υπουργείο μόνο μία, το Διδασκαλείο. Από τη στιγμή που υπάρχει υποχρεωτική εξαετή εκπαίδευση πρέπει να εμπιστευτούμε τους διδασκάλους που είναι απόφοιτοι Διδασκαλείου. Διευκρινίζει ακόμα ότι η τάξη των υποδιδασκάλων θα τύχει προστασίας από μέρους της πολιτείας, διότι κι αν θέλουμε να αποξενωθούμε από αυτούς είναι αδύνατον να γίνει με τη φοβερή έλλειψη δασκάλων που υπάρχει. Θα πρέπει να κλείσουμε τα σχολεία σε 1.100 συνοικισμούς στο Παλαιό Βασίλειο. Για τους υποδιδασκάλους λαμβάνεται πρόνοια ώστε να παρακολουθήσουν σειρά παιδαγωγικών μαθημάτων κατά το καλοκαίρι. Επίσης, με διάταξη ρυθμίζεται οι υποδιδάσκαλοι να υπηρετούν σε πολυτάξια σχολεία υπό τους διδασκάλους και εκεί όπου υπηρετούν υποδιδάσκαλοι θα τοποθετηθούν διδάσκαλοι. Οι υποδιδάσκαλοι με την εμπειρία που έχουν αποκτήσει θα χρησιμοποιηθούν στις κατώτερες τάξεις και καθοδηγούμενοι παιδαγωγικά από τον προϊστάμενό τους μέρα με την ημέρα θα είναι ωφελιμότεροι, ώσπου κάποια στιγμή ο υποδιδάσκαλος θα αποτελεί ένα όργανο διδασκαλίας πολύ καλό.⁹²

⁹⁰ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.63

⁹¹ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.38

⁹² Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.39-40

Όπως είναι φυσικό ο Υπουργός θα κάνει αναφορά και στα οικονομικά των δασκάλων: *«Μεριμνώντες, κύριοι, περί των διδασκάλων βεβαίως πρέπει να προσέξωμεν εις την οικονομικήν αυτών θέσιν. Η βελτίωσις της μισθοδοσίας των υπαλλήλων είναι πρώτον στοιχείον εν εκάστη μεταρρυθμίσει»*. Ο Τσιριμώκος τονίζει ότι όπως η πολιτεία έχει αξιώσεις, πρέπει να πάρει κι αυτή τα μέσα εκείνα ώστε να εξασφαλίσει τη λιτή συντηρήση του προσωπικού, αλλά επαρκούς οπωσδήποτε. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι οι διδάσκαλοι που προέρχονται από τα παλιά διδασκαλεία μισθοδοτούνται αναλόγως του βαθμού του πτυχίου που έφεραν. Οι απόφοιτοι του Μαρασλείου διδασκαλείου, εξέρχονται από αυτό ως διδάσκαλοι χωρίς διάκριση βαθμού πτυχίου. Η διάκριση ανάλογα με το βαθμό πτυχίου σημαίνει ότι ο μαθητής επέδειξε μείζονα επιμέλεια, αλλά προκειμένου να ασκήσει το επάγγελμα αυτό πρέπει να τύχει της αμοιβής από την εργασία την οποία θα επιδείξει, από την επιμέλεια και τον ζήλο του. Ορθώς ο νομοθέτης του νόμου περί Μαρασλείου Διδασκαλείου κατήγγησε τη διάταξη αυτή. Ο τρόπος μισθοδοσίας και προαγωγής των διδασκάλων διαφέρει τελείως και ορίζονται οι τάξεις των δασκάλων σε έξι.⁹³

Παράλληλα στην ξεχωριστή αιτιολογική έκθεση για τα Διδασκαλεία Δημοτικής Εκπαίδευσης υπογραμμίζεται εκ νέου ότι: *«Ο πρώτος και σημαντικώτατος συντελεστής της αγωγής είναι η προσωπικότης του διδασκάλου»*. Αλλά και στους εκπαιδευτικούς της μέσης εκπαίδευσης αφιερώνεται ξεχωριστή ενότητα στην εισηγητική έκθεση για τη μέση εκπαίδευση. Ο Ιωάννης Τσιριμώκος στην αγόρευσή του θα ανακοινώσει ότι με ξεχωριστό νομοσχέδιο θα υπάρξει μέριμνα *«περί παιδαγωγικής μορφώσεως των λειτουργών της μέσης εκπαιδύσεως»*, ενώ εξαγγέλλει και την ίδρυση διδασκαλείου τεχνικής εκπαίδευσης.⁹⁴

δ. Περί των ιδιωτικών σχολείων

Περί των ιδιωτικών σχολείων ο Τσιριμώκος κάνει λόγο ότι πρέπει να ληφθεί ιδιαίτερη πρόνοια. Τονίζει ότι τα ιδιωτικά δημοτικά σχολεία κατέκλυσαν τη χώρα, καθώς και τα ιδιωτικά σχολεία της μέσης εκπαίδευσης. Τα περισσότερα από αυτά, όπως αναφέρει, είναι πηγή παραγωγής μαθητών ανίκανων και παραλαμβάνουν τους μαθητές εκείνους οι οποίοι δεν μπορούν να ακολουθήσουν στα δημόσια σχολεία και τους εμφανίζει ως αποφοίτους των Γυμνασίων, της τρίτης δηλαδή τάξεως. Οι μαθητές

⁹³ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.40-41

⁹⁴ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ. 63-64

υπερπηδούν ολόκληρες τάξεις και η πολιτεία είναι αδύναμη να πράξει κάτι στο φαινόμενο αυτό. Το κυριότερο όμως είναι ότι προσλαμβάνουν ως προσωπικό διδασκάλους οι οποίοι αδυνατούν να υπηρετήσουν στα δημόσια σχολεία, είτε διότι έχουν απολυθεί για λόγους ανεπάρκειας είτε για ασυμβίβαστη διαγωγή.

Τονίζει επίσης ότι όλοι είναι υπέρ της ιδιωτικής εκπαίδευσης, διότι μπορεί να υπάρξει άμιλλα μεταξύ Πολιτείας και ιδιωτικής πρωτοβουλίας και διότι η ιδιωτική εκπαίδευση ενισχυμένη να χρησιμεύσει ως πρότυπο και να δώσει ιδέες στην Πολιτεία και αυτή να αντλήσει αντίστοιχα ιδέες από την Πολιτεία. Για το λόγο αυτό αναφέρει: «Επιτρέπομεν, κατά τη γνώμην του εκπαιδευτικού συμβουλίου, σύστασιν σχολείων με παρέκκλισιν από του προγράμματος του δημοσίου, σχολείον ιδίου τύπου, διότι η ιδιωτική εκπαίδευσις δύναται να μορφώση και τύπους πληρεστέρους, δύναται παρακολουθούσα την εξέλιξιν και πρόοδον των άλλων λαών να συστήση σχολεία, περί τα οποία δεν δύναται να ασχοληθή η πολιτεία, η οποία θα έχει ωρισμένον τύπον».⁹⁵

Στην ομιλία του περί της ιδιωτικής εκπαίδευσης θα καταλήξει λέγοντας ότι μέσω αυστηρών διατάξεων, θα θέσει φραγμό στην ατασθαλία διορισμών σε αυτήν διδασκάλων, οι οποίοι δεν είναι ικανοί να διδάξουν στα δημόσια σχολεία. Οι απολυόμενοι δηλαδή από την υπηρεσία τους διδάσκαλοι στο δημόσιο σχολείο δεν ήταν δυνατόν να βρουν άσυλο στα ιδιωτικά σχολεία. Τονίζει ο Τσιριμώκος ότι οι ιδιοκτήτες των ιδιωτικών σχολείων αναζητούν με λίγα χρήματα να έχουν στο προσωπικό τους τέτοιους διδασκάλους και αυτό πρέπει να λάβει ένα τέλος για το καλό της εκπαίδευσης.

ε. Νέες δομές στην εκπαίδευση

Ο Ιωάννης Τσιριμώκος μέσα από τα νομοσχέδιά του προτείνει μία δομή συστήματος που αντικαθιστά τη μονοδιάστατη βαυαρική δομή που υπήρχε μέχρι τότε. Συγκεκριμένα προτείνει: *«Ενιαία δημοτική μόρφωσις και κοινή δια πάντας τους Ελληνόπαιδας με κύκλον έναν εξαετή. Έναρξις της μέσης εκπαίδευσεως μετά το πέρας των μαθημάτων της εξαετούς δημοτικής εκπαίδευσεως και σχολεία της μέσης*

⁹⁵ Σήφης Μπουζάκης, ό.π.,σελ.41-42

εκπαιδύσεως παράλληλα, ήτοι ανεξάρτητα αλλήλων, έκαστον με ιδιαίτερον κύκλον μαθημάτων, βραχύτερων δια την μέσην, εκτενέστερον δε δια την ανωτέραν τάξιν»⁹⁶.

Αξιοσημείωτο της μεταρρύθμισης του Τσιριμώκου αποτελεί το γεγονός ότι γίνεται μία προσπάθεια απλοποίησης του Δημοτικού Σχολείου ώστε αυτό να είναι προσιτό από όσο γίνεται μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας: «*Δημιουργήσαμεν λοιπόν εξαετή ενιαίαν δημοτικήν εκπαίδευσιν. Εκ των μαθημάτων αφαιρείται η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσης, η οποία εις ουδέν τέρμα δύναται να φτάση, η οποία δεν είναι το παράπαν χρήσιμος εις τον λαόν τον πολύν, τον παρακολουθούντα τα μαθήματα του δημοτικού σχολείου και διά των οποίων ιδρύεται το δημοτικόν σχολείον. Διά του πρώτου άρθρου λαμβάνομεν πρόνοιαν, όπως ορίζονται συμπληρωματικά μαθήματα κατά τας εκασταχού ανάγκας του λαού, δημιουργούμεν απανταχού, όπου είναι δυνατόν, εβδομην τάξιν. Τα μεν συμπληρωματικά μαθήματα διδάσκονται καθ' ας ημέρας και ώρας αργεί το σχολείον, εις δε την εβδομην τάξιν θα φοιτώσι εκείνοι, οι οποίοι θα θελήσωσι να λάβωσι μόρφωσιν πληρεστέραν δια τα έργα του επαγγέλματος αυτών ως γεωργικήν, ναυτικήν κ.λπ.*»⁹⁷

Συγκεκριμένα για τη μέση εκπαίδευση προτείνει τα εξής: «*Διά του νομοσχεδίου περί μέσης εκπαιδύσεως ιδρύονται δύο ειδικά σχολεία. Τα μεν της κατωτέρας, της μέσης αστικής τάξεως, ωνομάσθησαν αστικά σχολεία, τα δε Γυμνάσια. Και τα μεν αστικά σχολεία ωρίσθησαν τριετή, τα δε Γυμνάσια εξαετή.*»⁹⁸ Στο σημείο αυτό ο Τσιριμώκος ομολογεί ότι τα τρία έτη του αστικού σχολείου δεν είναι τελειώς επαρκή. Θα επιθυμούσε τα χρόνια φοίτησης στο αστικό σχολείο να είναι τέσσερα. Αυτό όμως είναι αδύνατον να συμβεί στην παρούσα φάση. Κάνει αναφορά στα μαθήματα του σχολείου τα οποία τείνουν προς την πραγματική μόρφωση των μαθητών. Αναφέρει ότι θα διδάσκονται Θρησκευτικά, η νέα ελληνική γλώσσα και η αρχαία. Καθορίζεται μάλιστα η νέα γλώσσα ως μάθημα επιβεβλημένο ώστε να δύναται και ο βιομήχανος να χειρίζεται πλέον καλά τη νέα ελληνική γλώσσα. Επιπλέον διδάσκεται η γαλλική γλώσσα επί πολλές ώρες (5-6 ώρες) την εβδομάδα ώστε να είναι δυνατή η χρήση της. Επιπλέον θα διδάσκεται η Φυσική Ιστορία, η Φυσική και η Χημεία με εφαρμογές, οι οποίες είναι χρήσιμες στο εμπόριο, στη γεωργία και τη βιομηχανία. Ακόμα διδάσκεται καλλιγραφία και ιχνογραφία και στους άρρενες σκοποβολή. Εισάγεται το μάθημα της πολιτικής οικονομίας, το οποίο

⁹⁶ Σήφης Μπουζάκης, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, Αθήνα 2013, σελ.34

⁹⁷ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.35

⁹⁸ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.42-43

περιλαμβάνει τα δικαιώματα και τα καθήκοντα του πολίτη και κάποιες νομικές γνώσεις.

Ο Τσιριμώκος τονίζει ότι τα αστικά σχολεία δε θα χρησιμοποιηθούν ως προβαθμίδα των Γυμνασίων, αλλά θα αποτελούν αυτοτελή κύκλο με πλήρεις γνώσεις. Θα επιτρέπεται σε κάποιους μαθητές, οι οποίοι κρίνουν τους εαυτούς τους κατάλληλους για ανώτερη μόρφωση, να δίνουν εξετάσεις για το Γυμνάσιο, αλλά θα μπορούν να φοιτούν στην τρίτη τάξη του Γυμνασίου και αυτό γιατί το Γυμνάσιο μετά τις δύο πρώτες τάξεις τέμνεται σε δύο τμήματα στο φιλολογικόν ή ανθρωπιστικό και εις το πραγματικό. Λογικό είναι ο έχων απολυτήριο αστικού σχολείου και εγγράφεται στο Γυμνάσιο να μεταβαίνει στην τάξη όπου ξεκινάει η διαίρεση στα παραπάνω τμήματα. Ο Υπουργός καταλήγει ότι τα αστικά σχολεία ιδρύονται στις πρωτεύουσες των νομών και επαρχιών, αλλά ιδρύονται και σε πόλεις ή κωμοπόλεις που έχουν πληθυσμό περίπου τριών χιλιάδων κατοίκων.⁹⁹

Τα νομοσχέδια του 1913 προέβλεπαν ακόμα την ίδρυση και νηπιαγωγείων, τα οποία στο παρελθόν ήταν ιδιωτικής πρωτοβουλίας και η σύστασή τους δεν ήταν του κράτους πρόνοιας. Βασικός στόχος των νηπιαγωγείων ήταν η εκμάθηση, σε μία χώρα με αλλόγλωσσους πληθυσμούς, της ελληνικής γλώσσας. Εισηγείται ο Ιωάννης Τσιριμώκος: *«Τα τέκνα του λαού, ερχόμενα εις το έκτο έτος, είναι παρασκευασμένα δια να δεχθώσι την μόρφωσιν των δημοτικών σχολείων, γνωρίζοντα την μητρική των γλώσσαν»*. Οι παραπάνω λόγοι, αλλά κυρίως η προσπάθεια γλωσσικής εξελληνίσισης των αλλόγλωσσων πληθυσμών, η προσχολική αγωγή, από το τέταρτο μέχρι το έκτο έτος, προβλέπεται υποχρεωτικά: *«Καθιστώμεν λοιπόν υποχρεωτικήν την εκπαίδευσιν όπου το κράτος ήθελεν ιδρύσει νηπιαγωγεία από του τέταρτου έτους. Για τους παραβάτες της υποχρεωτικής φοίτησης προτείνονται στα νομοσχέδια αυστηρές ποινές, ακόμα και φυλάκιση του κηδεμόνα/ γονέα»*.¹⁰⁰

Με τη διάρθρωση που προτείνει ο Ιωάννης Τσιριμώκος στα νομοσχέδιά του επιχειρείται μία αντιστοίχιση της κοινωνικής με την εκπαιδευτική πυραμίδα. Αυτό δηλώνεται με παρηρησία από τον Υπουργό, αφού το προτεινόμενο μοντέλο της μέσης εκπαίδευσης, (τριετές αστικό σχολείο, εξαετές Γυμνάσιο) θα είναι με δύο παράλληλα σχολεία: *«Ανεξάρτητα αλλήλων, έκαστον με ιδιαίτερον κύκλον μαθημάτων, βραχύτερος δια την μέσσην, εκτενέστερον για την ανωτέραν τάξιν»*. Σπεύδει όμως να προσδιορίσει την έννοια της τάξης: *«Όταν λέγωμεν τάξεις κοινωνικάς, δεν πιστεύω*

⁹⁹ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.44-45

¹⁰⁰ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.65

να φαντάζεται κανείς ότι υποστηρίζομεν τάξεις ευγενείας και καταγωγής. Η διάκρισις επέρχεται εκ του τρόπου της συμμετοχής του ατόμου εις την παραγωγήν και εις την κατανομήν των μέσων του ζην. Η δε διαφορά της παρεχομένης μορφώσεως δεν πρέπει να είναι κυρίως κατά ποιόν, αλλά κατά ποσόν».¹⁰¹

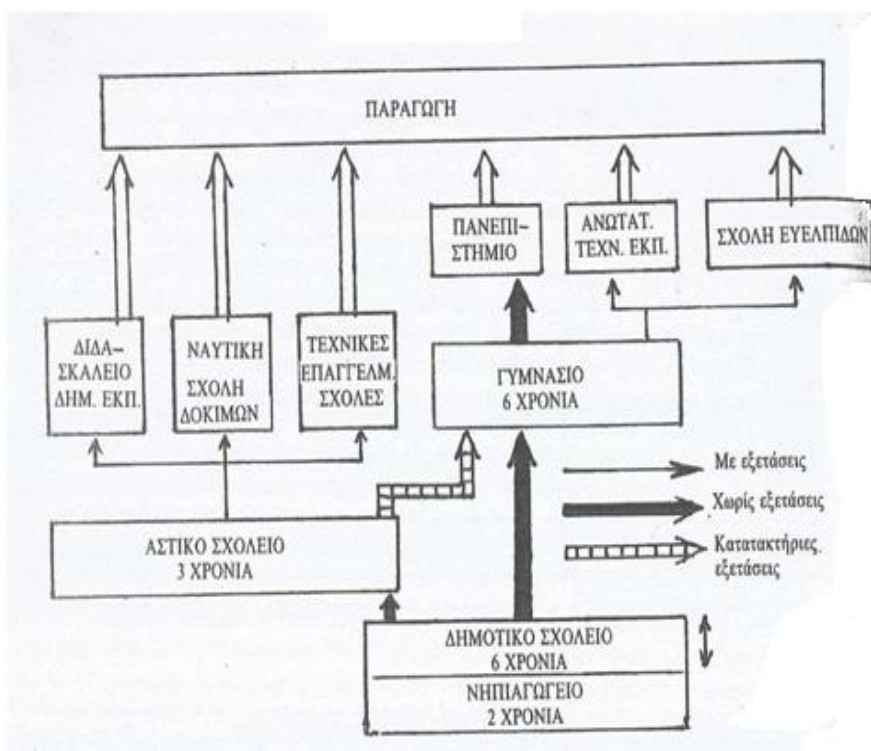
Στη Γενική Εισηγητική Έκθεση του νομοσχεδίου αναφέρονται επίσης τα εξής: «Το δημοτικόν σχολείον προορίζεται να διαπλάση και να παιδεύση μόνον τους πολίτας εκείνους οίτινες δεν θα λάβωσιν άλλην μόρφωσιν. Επομένως είναι σχολείον του λαού αποκλειστικώς». Ο ρόλος όμως που προσδίδεται με την ίδια έκθεση στο αστικό σχολείο και στο Γυμνάσιο είναι διαφορετικός: «Το αστικόν σχολείον, ως είπομεν, μέλλει να παρέχει την αναγκαίουσαν γενικήν μόρφωσιν εις τους νέους, οι οποίοι ή αμέσως ή μετά την εξ αυτού αποφοίτησιν ή μετά τη συμπλήρωσιν των σπουδών εν ταις προς τούτο επαγγελματικαίς, εμπορικαίς, βιοτεχνικαίς, γεωπονικαίς, ναυτικαίς ή άλλαις ειδικαίς σχολαίς μέλλουσι να κατέλθωσιν εις τον αγώνα της ζωής». Το Γυμνάσιο σκοπό έχει: «να παράσχη την ανωτάτην γενικήν μόρφωσιν εις εκείνους, οι οποίοι μέλλουσι να αποτελέσωσι την ανωτέραν εν τη κοινωνία τάξιν, την δια της δημιουργικής εργασίας εν τη σφαίρα των επιστημών και των τεχνών και του εμπορίου διευθύνουσαν ούτως ειπείν τον όλον κοινωνικόν οργανισμόν».¹⁰²

Ο εισηγητής του νομοσχεδίου εξηγεί ότι το πνεύμα της μεταρρύθμισης προϋποθέτει οι μαθητές να εφοδιαστούν με τις γνώσεις των μαθημάτων εκείνων, τα οποία θα καλλιεργήσουν τα τεχνικά ενδιαφέροντά τους και θα αναπτύξουν τις τεχνικές εκείνες δεξιότητες, που θα στρέψουν το λαό προς τις τέχνες και τη δημιουργική εργασία. Ειδικότερα προτείνει να οργανωθεί η τεχνική εκπαίδευση και ορίζει να μετατρέπονται, με την προσθήκη ορισμένων μαθημάτων, τα αστικά σχολεία σε προπαρασκευαστικές τεχνικές σχολές. Προβλέπει ακόμα την ίδρυση διδασκαλείου Τεχνικής Εκπαιδεύσεως για την κατάρτιση του αντίστοιχου διδακτικού προσωπικού. Ακόμα και το εξάχρονο γυμνάσιο, μετά το τέλος του δεύτερου χρόνου, προβλέπει το χωρισμό του σε δύο τμήματα: το φιλολογικό και το θετικό. Το Γυμνάσιο θεωρείται σχολείο ανεξάρτητο από το αστικό και δέχεται κατευθείαν αποφοίτους του Δημοτικού. Δεν αποκλείεται πάντως και η δυνατότητα μεταπήδησης από το αστικό σχολείο στο Γυμνάσιο, όπου οι απόφοιτοι του αστικού σχολείου θα εξετάζονται και

¹⁰¹ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.65-66

¹⁰² Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.66

θα κατατάσσονται σε όποια τάξη κρίνονται ικανοί να φοιτήσουν, όχι όμως πέραν της Γ΄ Γυμνασίου.¹⁰³

Εικόνα 5 - Διάγραμμα διάρθρωσης της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913

στ. Η γυναικεία εκπαίδευση

Ο Ιωάννης Τσιριμώκος στα νομοσχεδία του θα αναφερθεί και στην εκπαίδευση των γυναικών, επειδή πιστεύει ότι: «Πρέπει όμως, εξετάζοντας στο εκπαιδευτικόν καθεστώς, να ομιλήσωμεν και περί της εκπαιδύσεως των θηλέων. διότι ενόμισα ότι δεν είναι επιτετραμμένον εισάγοντες μέτρα μεταρρυθμιστικά της εκπαιδύσεως να μην μεριμνήσωμεν περί της εκπαιδύσεως του γυναικείου κόσμου. Την στιγμήν κατά την οποίαν αι Ελληνίδες μητέρες κατέρριψαν πάσας τας προλήψεις τας κοινωνικάς, και αθρόως αποστέλλουσι τα θηλέα αυτών τέκνα και συνδιδάσκονται μετά των αρρένων, την στιγμήν κατά την οποία η κοινωνική ροπή είναι τοιαύτη, ώστε να καταπίπτωσι και αι προλήψεις πάσαι, οφείλει ο νομοθέτης να μεριμνήση και δώση

¹⁰³ Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα 2004, σελ.33

την προσήκουσαν τροπήν, την προσήκουσαν κατεύθυνσιν εις την εκπαίδευσιν των θηλέων». ¹⁰⁴

Στον λόγο του αναφέρει βέβαια ότι και με τα νομοσχέδια του 1889, αλλά και με τα νομοσχέδια του Σπυρίδωνα Στάη είχαν γίνει προσπάθειες για τη γυναικεία εκπαίδευση: «Δεν λέγω ότι δεν υπήρχον κυβερνήσεις εν τω παρελθόντι αι οποία εισήγαγον τοιαύτα μέτρα, διότι θα ήμουν άδικος προς τον αξιότιμον βουλευτή εκ Κερκύρας, όστις εν έτει 1889 ως Υπουργός της Εκπαιδύσεως, εκτός άλλων νομοσχεδίων εκπαιδευτικών, τα οποία εισήγαγε και τα οποία διέπει πνεύμα πρακτικόν, εισήγαγε και μέτρα τείνοντα εις μεταρρύθμισιν της εκπαιδύσεως των θηλέων, ή μάλλον εις σύστασιν εκπαιδύσεως θηλέων, εις ίδρυσιν τοιαύτης. Αλλά και έτερος υπουργός υπό την προεδρίαν του αξιότιμου βουλευτού Κέρκυρας, ο κύριος Στάης, εισήγαγε τοιαύτα μέτρα». ¹⁰⁵

Ο Τσιριμώκος κάνει λόγο επίσης στη μεγάλη συμβολή που είχε η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία στην εκπαίδευση των θηλέων: «Η Ελληνική Πολιτεία περί εκπαιδύσεως θηλέων μόνον παραλλήλως προς την δημοτικήν εκπαίδευσιν των αρρένων μερίμνησε, και διά τούτο μόνον τη δημοτικήν εκπαίδευσιν των θηλέων δυνάμεθα να θεωρήσωμεν ως επίσημον εκπαιδευτικόν καθεστώς. Λειτουργεί σχολείον θηλέων όπου επιτρέπει ο αριθμός των μαθητριών η συνδιδάσκονται και μετά των αρρένων. Η τύχη είναι η αυτή ως και των αρρένων της δημοτικής εκπαιδύσεως, τα ελαττώματα είναι τα αυτά. Μέση εκπαίδευσις εκ κυβερνητικής προνοίας δεν υπήρξε από μέρους της πολιτείας, μόνο σωματείον ιδιωτικόν, η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, εξεπροσώπησε την Ελληνικήν Πολιτείαν και υποκατεστάθη οιονεί εις τα δικαιώματα αυτής. Και οφείλω να ομολογήσω, ότι η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία προσήνεγκε μεγάλας υπηρεσίας εις την γυναικείαν εκπαίδευσιν. Εάν ηστόχησεν εν τω προγράμματι, εάν δεν πληροί δεόντως τας πνευματικά ανάγκας της Ελληνίδος γυναικός, αναντίρρητον είναι, ότι εκείνα τα θήλα τα οποία έχουσιν ανάγκην μείζονος μορφώσεως, τα οποία δεν αρκούνται εις την τετραετή ή εξαετή δημοτικήν εκπαίδευσιν, ευρίσκουσιν άσυλον και ανακούφισιν υπό τη στέγη της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Ίδρυσε λοιπόν η Εταιρεία το ανώτερον λεγόμενον Παρθεναγωγείον, το οποίον εκτός των εξ τάξεων του δημοτικού σχολείου έχει και δύο έτι τάξεις, το όλον οκτώ έτη. Κυρίως δια αυτό αποτελεί την μέσην εκπαίδευσιν γενικήν, διότι πέρα τούτου έρχεται η επαγγελματική εκπαίδευσις, δηλονότι αι τρεις τάξεις του Διδασκαλείου θηλέων. Ανωτέραν μόρφωσιν

¹⁰⁴ Σήφης Μπουζάκης, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913), Αθήνα 2013, σελ.29

¹⁰⁵ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.29

γενικήν δεν παρέχει ούτε η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, τόσην δ' αίσθησιν ενεποίησε το πράγμα, ώστε το Συμβούλιον της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας δι' υπομνήματός του απευθυνθέντος προς εμέ μοι εδήλωσεν ότι η κατάστασις είναι αφόρητος και δεν δύναται να εξακολουθήση. Ότι πρέπει να ληφθώσι μέτρα δια την γυναικείαν μόρφωσιν, μάλιστα, σημειώ την φράσιν, «ότι εκάστη παρερχόμενην ημέρα είναι καταστροφή»¹⁰⁶.

ζ. Κοινωνική πολιτική

Η αγόρευση του Τσιριμώκου αλλά και οι εισηγητικές εκθέσεις των νομοσχεδίων δείχνουν ότι σκοπός της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης ήταν και η κοινωνική δικαιοσύνη. Για τους αναλφάβητους ο Τσιριμώκος θα πει: «Μεριμνώμεν περί διδασκαλίας των εντελώς αγραμμάτων, οι οποίοι θα δύνανται εν ωρισμέναις ώραις να φοιτώσιν εις το σχολείον, να μάθωσι τα στοιχεία, τα πρώτα γράμματα, παρά του ίδιου δημοδιδασκάλου»¹⁰⁷.

Ο Τσιριμώκος συνεχίζει για τα άτομα με ειδικές ανάγκες: «Αλλ' ήτο ανάγκη επίσης να λάβωμεν πρόνοια και περί των πνευματικώς αδυνάτων, περί τον καθυστερούντων παιδιών. Σήμερον οι καθυστερούντες πνευματικώς συνδιδάσκονται μετά των λοιπών. Γνωρίζουσι πάντες όσοι παρηκολούθησαν τα τοιαύτα ποία απογοητεύσις γεννάται εις τα παιδιά εκείνα, τα οποία εκ φυσικών λόγων καθυστερούσι πνευματικώς και δεν δύναται να παρακολουθήσωσι τα μαθήματα. Αλλά και ποίον πρόσκομμα επέρχεται εις την εκπαίδευσιν των άλλων, διότι πρέπει να συμβαδίζωσι μετά των πνευματικώς καθυστερούντων. Απανταχού ελήφθη πρόνοια όπως ιδιαιτέρως οι πνευματικώς καθυστερούντες διδάσκονται τα αυτά μαθήματα και βραδέως εκπαιδεύονται αναλόγως της πνευματικής των αντοχής και δυνάμεως, αλλ' ούτε αυτοί ν' απογοητεύονται και μαραίνονται ούτε οι άλλοι να παρακωλύονται.»¹⁰⁸

Επίσης μέριμνα υπήρξε και για τους άπορους μαθητές. Αναφέρει ο Ιωάννης Τσιριμώκος στην αγόρευσή του: «Ενόμισα ότι έπρεπεν υπέρ των απόρων, αλλά απόρων υλικώς, πνευματικώς δε πλουσίων, τέκνων του λαού να παράσχωμεν το μέσον τούτο της εκπαιδεύσεως. Είναι μικρά η παροχή, αλλά είναι η απαρχή μειζόνων παροχών εν τω μέλλοντι, διότι οι πρωτεύοντες όχι μόνον των τελών έπρεπε να απαλλάσσονται, αλλά και τα βιβλία αυτών ηδύνατο να παρέχει δωρεάν το κράτος εις

¹⁰⁶ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.29-30

¹⁰⁷ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.35

¹⁰⁸ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.36

αυτούς, αλλά και άλλα βραβεία να λαμβάνωσι. Σήμερον όμως γίνεται η απαρχή και δια μέν το αστικόν σχολείον ορίζεται, ότι εκ των απορωτέρων εκ των δημοτικών σχολείων κατ' απόφασιν του συλλόγου των καθηγητών οι τρεις φέροντες άριστα και διαγωγή άρίστην κατατάσσονται ατελώς. Ατελώς επίσης κατατάσσονται, κύριοι, και τα τέκνα των εν πολέμω πεσόντων (χειροκροτήματα παρατεταμένα). Την διάταξιν ταύτην τίθημι όχι τόσον για το υλικόν συμφέρον, όσον δια την οφειλομένην τιμήν από μέρος της πολιτείας προς τας οικογενείας των πεσόντων.»¹⁰⁹

η. Οργάνωση, διοίκηση και εποπτεία της εκπαίδευσης

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους το εκπαιδευτικό σύστημα υπήρξε συγκεντρωτικό. Πρόθεση του κόμματος των Φιλελευθέρων, όπως αυτή εκφράζεται μέσω της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του Ιωάννη Τσιριμώκου, είναι να αποκεντρωθεί η οργάνωση της Ελληνικής Εκπαίδευσης: «Ο υπουργός, κύριοι, τουλάχιστον εφ' όσον ο αγορεύων έχει την τιμή να διευθύνει το Υπουργείο της Εκπαιδύσεως, δεν ήθελε δεχθή να προβαίνει εις διορισμούς απ' ευθείας. Δεν μοι φαίνεται ότι είναι ανάγκη να ειπώ, ότι η διατήρησις του αποκεντρωτικού συστήματος, όσο και αν παρίσταται εκφυλισμένον παρ' ημίν είναι αναγκαία, αναγκαιοτάτη, διότι αι συνέπειαι του συγκεντρωτικού συστήματος εις χείρας του υπουργού είναι ολέθρια και διά τον υπουργόν, αλλά μάλιστα πάντων δια την εκπαίδευσιν. Μη λησμονώμεν δε ότι οι πολιτεύμενοι άνδρες, ότι, αν εν τω παρελθόντι τόσας επεσύραμεν αράς καθ' ημών αυτών, ώστε και να χαρακτηρισθώμεν ως λυμεώνες της πατρίδος, κύρια αιτία ήτο η συγκέντρωσις εις χείρας του υπουργού τοιαύτης δυνάμεως.»¹¹⁰

Στη συνέχεια ο Τσιριμώκος θα επιχειρηματολογήσει υπέρ του αποκεντρωτικού συστήματος στην εκπαίδευση, τονίζοντας όμως ότι δεν θα εκχωρηθούν οι εξουσίες του κράτους και ότι αυτό θα ενισχύσει τους ελεγκτικούς θεσμούς του : «Εκρίθη ότι το αποκεντρωτικόν σύστημα είναι καταλληλότερο, αλλά αποκέντρωσιν λέγοντες εννοούμεν αποκέντρωσιν δια δημοσίων υπαλλήλων. Το εποπτικόν συμβούλιον της μέσης εκπαιδύσεως συνετέλεσε πολύ εις την ανεξαρτησίαν των λειτουργών της μέσης εκπαιδύσεως, δεν ήτο όμως δυνατόν αρτίως να λειτουργήση

¹⁰⁹ Σήφης Μπουζάκης, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου ΙΙ, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, Αθήνα 2013, σελ.46

¹¹⁰ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.40

ως συγκροτημένον εκ προσώπων ανεπιτηδείων εις το διοικείν την Μέσην εκπαίδευσιν, διότι τούτο αποτελείτο από καθηγητές του πανεπιστημίου εκ πασών των σχολών»¹¹¹. Στον λόγο του στη συνέχεια θα αναφερθεί ότι το εκπαιδευτικό συμβούλιο πρέπει να έχει και καθήκοντα σπουδαιότερα, όπως: να μεριμνά υπέρ της εκπαίδευσης και της βελτίωσης της, να κάνει προτάσεις, να συντάσσει προγράμματα, σχέδια νόμων, εγκυκλίων και να παίρνει θέση για κάθε εκπαιδευτικό ζήτημα.

Στη συνέχεια έκανε αναφορά και στο κεντρικό συμβούλιο της δημοτικής εκπαίδευσης που έχει συσταθεί και είχε την ευρύτερη δικαιοδοσία των εργαζομένων στο χώρο αυτό. Καταλήγει ότι και τα δύο συμβούλια, της μέσης και της δημοτικής εκπαίδευσης, όπως είναι ανεξάρτητα δεν δίνουν τα αποτελέσματα που το υπουργείο προσδοκά. Για αυτό το λόγο προτείνει ενιαία διοίκηση για τη μέση και τη δημοτική εκπαίδευση : *«Ημείς επιθυμούμεν ενιαίαν την διοίκησιν της μέσης και δημοτικής εκπαιδύσεως. Μία είναι η εκπαίδευσις του λαού και από κοινού πρέπει να λαμβάνηται πρόνοια περί της εκπαιδύσεως και δη εν συνδυασμώ της δημοτικής προς τη μέσην. Διότι δεν πρέπει να συμβαίη εις το μέλλον, ως συνέβη εις το παρελθόν, να συντάσσωνται προγράμματα σχολείων υπό του κεντρικού συμβουλίου και αι ειδικαί επιτροπείαι να συντάσσωσι κατ' άλλον τρόπον το πρόγραμμα των βιβλίων, τα οποία έπρεπε να είσαχθώσι εις σχολεία».*¹¹² Στη συνέχεια αναφέρθηκε στην διαμάχη που έχει ξεσπάσει μεταξύ της μέσης και της δημοτικής εκπαίδευσης, όπου η μία χαρακτηρίζεται ως εχθρική απέναντι στην άλλη, σαν να μην πρόκειται να παιδαγωγήσουν τα Ελληνόπουλα. Για να σταματήσει την παραπάνω διαμάχη πρότεινε μία ενιαία διοίκηση: *«Δια τούτο αποκαθιστώμεν ενιαίαν διοίκησιν εν τη εκπαιδύσει ορίζοντες ότι αποκαθίσταται συμβούλιον εκπαιδευτικόν αποτελούμενον εξ οκτώ μονίμων μελών και τριών αιρετών. Και τα μεν τρία αιρετά μέλη προέρχονται εκ των τριών σχολών, της θεολογικής, της φιλοσοφικής, των φυσικομαθηματικών, των εκτρεφουσών ιδίως τους λειτουργούς της μέσης εκπαιδύσεως και πολλούς της δημοτικής. Τα δε οκτώ μόνιμα προέρχονται εκ διαφόρων τάξεων της μέσης και δημοτικής εκπαιδύσεως, λαμβανομένης πρόνοιας, ώστε οι τέσσερις εκ των μόνιμων κατ' ανάγκη να συνδέονται προς τη δημοτικήν εκπαίδευσιν, και τούτο, ίνα μη γεννηθή και πάλι η ανησυχία ότι η μέση εκπαίδευσις θα απορρόφηση την δημοτικήν και ότι η διοίκησης θα περιέλθει εις χείρας της μέσης».*¹¹³

¹¹¹ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.51

¹¹² Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.51-52

¹¹³ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.52-53

Έκανε αναφορά και στα τοπικά εποπτικά συμβούλια τα οποία συγκροτούνταν από τρία πρόσωπα, ενός δικαστικού και δύο πολιτών. Τους δύο πολίτες εξέλεγε το δημοτικό συμβούλιο της πρωτεύουσας της εκπαιδευτικής περιφέρειας. Σαν θεσμός ανέφερε ο Υπουργός σωστά είχε διαρθρωθεί, αλλά απέτυχε διότι οι πολίτες εξυπηρετούσαν συμφέροντα ίδια ή αλλότρια εξαιτίας των σχέσεών τους με τους δασκάλους, με τους πολιτικούς του τόπου και με τους δημάρχους. Πρότεινε λοιπόν ότι η σχέση αυτή πρέπει να καταλυθεί και το συμβούλιο αυτό να απαρτίζεται μόνο από δημοσίους υπαλλήλους. Δεν ήταν αντίθετος στην τοποθέτηση πολιτών στα συμβούλια αυτά, αλλά τα πρόσωπα που θα συμμετείχαν να υποδεικνύονται από τους ανθρώπους της εκπαίδευσης: *«Πρότεινα λοιπόν, ίνα οι κατά περιφέρειες δημοδιδάσκαλοι υποδεικνύωσι δύο πρόσωπα της απολύτου αυτών εκλογής, τα πρόσωπα δε αυτά να μετέχωσι του συμβουλίου. Το πράγμα θέτω υπό την κρίσιν της Βουλής. Βεβαίως θα μοι διαγράψητε τους κινδύνους, αλλά εγώ έχω τη γνώμην, ότι οι δημοδιδάσκαλοι ασφαλέστερον θα κρίνωσι περί των ίδιων αυτών προσώπων προκειμένου»*.¹¹⁴

Στη συνέχεια στον λόγο του ο Τσιριμώκος θα αναφερθεί στο θεσμό των επιθεωρητών, όπου αυτός θα διατηρηθεί και τα προσόντα των επιθεωρητών δε θα μεταβληθούν. Ιδρύεται νέος θεσμός των γενικών επιθεωρητών οι οποίοι θα έχουν έδρα την περιφέρεια στην οποία θα τοποθετηθούν. Θα εποπτεύουν τα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης της περιφέρειάς τους και αυτοί θα γνωματεύουν για προαγωγή και μετάθεση των καθηγητών. Επίσης θα έχουν ως επιπρόσθετο καθήκον να επιθεωρούν τους επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσεως και όχι τα δημοτικά σχολεία, αλλά τον επιθεωρητή στο γραφείο του. Συνεχίζει λέγοντας ότι ο γενικός επιθεωρητής θα λειτουργεί ως ανώτερος επόπτης, αλλά ως κρίκος που θα συνδέει τον επιθεωρητή της δημοτικής εκπαίδευσης με την ανώτερη διοίκηση της εκπαίδευσεως. Ο γενικός επιθεωρητής θα μπορεί να συγκαλεί τους λειτουργούς της μέσης εκπαίδευσης, τους διευθυντές των σχολείων κάθε καλοκαίρι, να συζητεί, να εκφέρει γνώμες για τη βελτίωση των διδακτηρίων, για βελτίωση των σχολείων και θα μπορεί να προτείνει την προαγωγή ή τη στασιμότητα των καθηγητών.¹¹⁵

¹¹⁴ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.54-55

¹¹⁵ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σελ.55-56

ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι αντιδράσεις στα νομοσχέδια

6.1 Η αντίδραση της Φιλοσοφικής Σχολής

Τα νομοσχέδια του 1913 δε θα ψηφιστούν. Οι αντιδράσεις των καταλοίπων της φεουδαρχίας, της συντηρητικής αντιπολίτευσης, μέρους της κυβερνητικής παράταξης αλλά και διαφόρων ομάδων πίεσης, όπως το Πανεπιστήμιο Αθηνών, επαγγελματικές ενώσεις κ.ά., είναι μεγάλες. Ορισμένες μάλιστα από τις ομάδες αντίστασης αναφέρονται και στα κείμενα της γενικής εισηγητικής έκθεσης : *«Πολλοί επιστήμονες και ιδία φιλόλογοι μη κρίνοντας την εκπαίδευσιν εκ του συνόλου των δια την μόρφωσιν του λαού αποτελεσμάτων της, θεωρούσι το καθεστώς ως καλώς έχον και κατά τη διάρθρωσιν και κατά τα κύρια σημεία του προγράμματος και μόνον εν ταις λεπτομέρειαις χρήζον θεραπείας. Οι τοιούτοι δε μάλιστα φοβούνται, και τους φόβους αυτών ενισχύει η υπό πολλών εκ των προτεινόντων μεταβολάς γιγνομένη σύγχυσις της γενικής παιδείας προς την επαγγελματικήν, ότι πάσα μεταρρυθμίσις θα κατατείνει εις το άρη τον ανθρωπιστικόν χαρακτήρα της σημερινής εκπαιδεύσεως, ίνα αντικαταστήση αυτό δια της πρακτικής ή επαγγελματικής παιδείας»* (τ.Β1)¹¹⁶

Η πιο ισχυρή αντίδραση θα προέλθει από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και ιδιαίτερα από τη Φιλοσοφική Σχολή. Η παραπάνω σχολή αμέσως μετά τη δημοσίευση των νομοσχεδίων με υπόμνημά της θα αντιδράσει στο περιεχόμενό τους. Αναφέρει ότι αφού εξέτασε στο σύνολό τους τα νομοσχέδια αυτά περιέχουν πολλές ορθές διατάξεις δευτερεύουσας όμως σπουδαιότητας. Στη συνέχεια τονίζει ότι κατά τη γνώμη της το εισαγόμενο προς ψήφιση εκπαιδευτικό σύστημα όχι μόνο θα βελτιώσει τα κακώς κείμενα της εκπαίδευσης αλλά θα επιδεινώσει την κατάσταση. Συγκεκριμένα θεωρεί επιβεβλημένο να εξεταστούν ιδιαίτερος τα εξής σημεία:

- Η οργάνωση των σχολείων της μέσης εκπαίδευσεως
- Η θέση που δίνεται στις κλασικές σπουδές και ιδιαίτερος στη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής στο νέο σχολείο

Στη συνέχεια αναφέρεται στο ότι ο συντάκτης του νομοσχεδίου αναγνωρίζει την ανεπάρκεια του γυμνασίου, προσθέτει μάλιστα και νέα μαθήματα που δεν διδάσκονταν μέχρι τώρα, αλλά όχι μόνο δεν αυξάνει τα έτη φοίτησης στο γυμνάσιο

¹¹⁶ Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, Τόμος Α', Μεταρρυθμιστικές Προσπάθειες 19^{ος} αιώνας-1913,1929, Αθήνα 2007, σελ.60-61

αλλά και περιορίζει το χρόνο φοίτησης στη μέση εκπαίδευση από επτά έτη σε έξι. Καταλήγει ότι το νέο γυμνάσιο θα είναι ανίκανο να επιτελέσει την αποστολή του, διότι οι απόφοιτοί του θα μεταβαίνουν στο πανεπιστήμιο πολύ λιγότερο καταρτισμένοι από τους σημερινούς αποφοίτους των 7ετών σχολείων της μέσης εκπαίδευσης.

Στη συνέχεια του υπομνήματός της η Φιλοσοφική Σχολή τονίζει με έντονα γράμματα: *«Διά των νομοσχεδίων καταφέρεται πλήγμα δεινόν κατά της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσης και της ανθρωπιστικής καθόλου εκπαιδεύσεως»*. Αναφέρει ότι από τα μεγαλύτερα ελαττώματα των νέων νομοσχεδίων είναι πως με την προτεινόμενη οργάνωση των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης, καταφέρεται πλήγμα κατά της ανθρωπιστικής εκπαίδευσης και περιορίζεται κατά τοιούτον τρόπον η σπουδή της αρχαίας ελληνικής, ώστε η διδασκαλία του μαθήματος των αρχαίων να αδυνατεί να αποφέρει τους προσδοκώμενους καρπούς. Καταλήγει λέγοντας ότι χωρίς τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών κινδυνεύει η εθνική και θρησκευτική διαπαιδαγώγηση του λαού. Στη συνέχεια της κριτικής της η Φιλοσοφική Σχολή αναφέρει ότι η αρχαία ελληνική γλώσσα στο μέλλον περιορίζεται μόνο σε αυτούς που θα σπουδάσουν θεωρητικές επιστήμες και το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού λαού, συμπεριλαμβανομένων των ανώτατων λειτουργών της πολιτείας και των διδασκάλων μένουν χωρίς τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.¹¹⁷

6.2 Η αντίδραση από τον Ελληνικό Διδακταλικό Σύλλογο

Στις 29 Μαΐου 1914 ο Ελληνικός Διδακταλικός Σύλλογος με υπόμνημά του αναφέρεται στην μεταρρύθμιση του 1913, διευκρινίζοντας ότι τα νομοσχέδια αστοχούν στους παρακάτω λόγους:

- Οι μαθητές που θα τελειώνουν την έκτη τάξη του Δημοτικού θα μεταβιβάζονται στην Μέση εκπαίδευση χωρίς να κατέχουν τις απαραίτητες γνώσεις για την φοίτηση τους σε αυτήν, διότι με την κατάργηση των ελληνικών σχολείων, στα δημοτικά σχολεία θα διδάσκει μόνο ένας δάσκαλος σε έξι τάξεις.

¹¹⁷ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 1987, σελ. 98-99

- Ορίζεται ως τέρμα των σπουδών στο αστικό σχολείο το 15ο έτος της ηλικίας των μαθητών, ενώ για λόγους οικονομικής και κοινωνικής ευρυθμίας το τέρμα αυτό θα πρέπει να τίθεται στο 14ο έτος της ηλικίας.
- Περιορίζουν τη γυμνασιακή εκπαίδευση σε έξι έτη, η οποία είναι ανεπαρκής για τη διδασκαλία των απαραίτητων μαθημάτων.
- Παρότι επιβραδύνεται το τέλος των γυμνασιακών σπουδών κατά ένα έτος (από το 17ο στο 18ο έτος ηλικίας) αυτό δεν έχει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, διότι με την παραμονή των μαθητών στην πέμπτη και στην έκτη τάξη του Δημοτικού και της ανεπαρκούς καταρτίσεώς τους ώστε να σπουδάσουν στη μέση εκπαίδευση, όπως και τον περιορισμό αυτής σε έξι έτη, δημιουργείται κατάσταση πολύ χειρότερη της σημερινής ως προς την προπαρασκευή των νέων για την ανώτερη εκπαίδευση.¹¹⁸

6.3 Η μη ψήφιση των νομοσχεδίων

Τα νομοσχέδια του 1913 θα μπουν στο χρονοντούλαπο της ιστορίας όπως αναφέρει ο Δημήτρης Γληνός. Θα έχουν την τύχη άλλων πολλών εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του παρελθόντος (Αυγερινού, Ευταξία, Στάη κ.ά.) για τα οποία, στη Γενική Εισηγητική Έκθεσή ο Γληνός, το 1913, αναφέρει: «Άπαντα τα νομοσχέδια αυτά ή αποσύρθησαν ή ουδαμώς συνεζήτηθησαν ή παρεπέμφθησαν εις επιτροπάς...». Τα συγκεκριμένα νομοσχέδια αυτή τη φορά συζητήθηκαν στο κοινοβούλιο αλλά δεν κατάφεραν να ψηφιστούν. Το γεγονός αυτό μπορούμε να πούμε ότι ήταν μία πρόοδος. Το επόμενο βήμα θα είναι να ψηφιστούν, αλλά να μην εφαρμοστούν ή αν εφαρμοστούν να εφαρμοστούν εν μέρει. Το γεγονός αυτό θα επαναληφθεί αρκετές φορές στις επόμενες δεκαετίες.

Έπειτα από τις αντιδράσεις τα νομοσχέδια του 1913 δεν ψηφίστηκαν στη Βουλή. Η κυβέρνηση Βενιζέλου υποχώρησε, όπως και στο θέμα της γλώσσας και άφησε τα οργανωτικά νομοσχέδια εν ευθέτω χρόνο. Ψηφίστηκαν μόνο το διοικητικό νομοσχέδιο, ορισμένες ρυθμίσεις για τα διδασκαλεία και τα νέα ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα Δημοτικού, τα οποία αύξησαν τις ώρες διδασκαλίας των τεχνικών μαθημάτων. Ο Δημήτρης Γληνός έγραψε τον *Άταφο Νεκρό* και υπογράμμισε για το γεγονός της μη ψήφισης των νομοσχεδίων: «*Το εκπαιδευτικό μας σύστημα, ο*

¹¹⁸ Αλέξης Δημαράς, ό.π., σελ.100-101

νεκρός αυτός, που την αγιάτρευτη και θανατηφόρα του αρρώστια διαγνώσανε πολλοί από το 1880, έμεινε πάλιν άταφος. Κι όμως οι Έλληνες στα 1909 είχαν αποφασίσει και ορκιστεί να θάψουν όλους τους νεκρούς των»¹¹⁹

Τον επόμενο χρόνο ψηφίζεται ο νόμος 240/1914 περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης εκπαίδευσέως. Με τον παραπάνω νόμο την εποπτεία και τη διοίκηση της Δημοτικής και Μέσης εκπαίδευσης αναλαμβάνει ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσέως. Η διοικητική και εποπτική αυτή αρμοδιότητα ασκείται από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο¹²⁰, τα Εποπτικά Συμβούλια, τους Γενικούς Επιθεωρητές και τους Διευθυντές των σχολείων. Το εκπαιδευτικό συμβούλιο ήταν δωδεκαμελές, έξι μέλη από τη δημοτική και έξι μέλη από τη μέση εκπαίδευση.¹²¹

6.4 Αίτια αναστολής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης

Μετά το 1909 και την άνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία πολλοί πίστεψαν ότι έφτασε η ώρα για τη μεγάλη αστικοδημοκρατική μεταρρύθμιση. Μόρφωση δηλαδή για όλους, αστικό σχολείο, τεχνικο-επαγγελματική εκπαίδευση και καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας. Παρόλες όμως τις προσπάθειες του Βενιζέλου η αναμενόμενη μεταρρύθμιση δεν πραγματοποιείται και το 1915 ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανατρέπεται, έπειτα από τη διαφωνία του με τον βασιλιά Κωνσταντίνο για τη στάση της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα αίτια τα οποία οδήγησαν στην μη πραγματοποίηση της μεταρρύθμισης είναι τα εξής:

- Η αδυναμία της αστικής τάξης, από τη στιγμή που κατέλαβε την εξουσία, σύμφωνα με τη θεωρία της σύγκρουσης των τάξεων, να εφαρμόσει την εκπαιδευτική πολιτική που θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντά της. Ο Βενιζέλος και το 1911 και το 1913 προχώρησε σε αναστολή της μεταρρύθμισης, φοβούμενος το πολιτικό κόστος .

¹¹⁹ Δημήτρης Γληνός, Ένας άταφος νεκρός, Αθήνα 1925, σελ.1

¹²⁰ Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο είχε γνωμοδοτικές, διοικητικές και επιστημονικές αρμοδιότητες. Στις γνωμοδοτικές ανήκαν η κατάρτιση σχεδίων νόμων, διαταγμάτων, εγκυκλίων, σύνταξη αναλυτικών προγραμμάτων, έγκριση διδακτικών βιβλίων. Στις διοικητικές ανήκε ο δεύτερος βαθμός πειθαρχικής εξουσίας για τους δασκάλους. Την εποπτεία των δημοτικών σχολείων και των σχολείων της Μέσης ασκούσαν οι αντίστοιχοι επιθεωρητές (οι επιθεωρητές της Μέσης ασκούσαν και την εποπτεία των επιθεωρητών της Δημοτικής)

¹²¹ Σήφης Μπουζάκης, Πανόραμα της Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις, Τόμος Β΄, Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010, Αθήνα 2011, σελ.169-1710

- Στη μεταρρυθμιστική προσπάθεια, η οποία ήταν ένας αξιόλογος νεωτερισμός, έχουμε τη σύγκρουση και σφοδρή πάλη ανάμεσα στους υποστηρικτές του εκπαιδευτικού προοδευτικού πνεύματος (φιλελεύθεροι, προοδευτικοί, μη παραδοσιακοί, σύγχρονοι διανοούμενοι) και στους οπαδούς του αρχαϊστικού-συντηρητικού πνεύματος (παραδοσιακοί διανοούμενοι). Η αντίδραση αυτή ήταν τόσο έντονη στην κοινωνία, που η πολιτεία έδειξε αδυναμία να την αντιμετωπίσει.¹²²
- Η αποτυχία της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας μπορεί να ερμηνευτεί από το γεγονός ότι δεν υπήρχε ανάγκη για τεχνικο-επαγγελματική εκπαίδευση, αστικό σχολείο, δημοτική γλώσσα, εκπαιδευτικό εκσυγχρονισμό και για αυτό δεν έγιναν οι απαραίτητες εκπαιδευτικές αλλαγές. Κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει αφού οι ανάγκες σε εξειδικευμένο τεχνικό προσωπικό ήταν μεγάλες, η δημοτική γλώσσα ήταν αναγκαία και ο αναλφαβητισμός είχε υψηλά ποσοστά λόγω της δυσνόητης αρχαίας γλώσσας και καθαρεύουσας. Επιπλέον, έπειτα από τους μακεδονικούς αγώνες και τη νέα γεωγραφική και πληθυσμιακή δομή του κράτους, η δημοτική γλώσσα στην εκπαίδευση κρινόταν όσο ποτέ άλλοτε απαραίτητη. Παρόλα αυτά η μεταρρύθμιση δεν έγινε.
- Τα μητροπολιτικά καπιταλιστικά κέντρα χρησιμοποιούν την τεχνολογία, τον οικονομικό δανεισμό και την εκτέλεση μεγάλων τεχνικών έργων, ως μέσα υποταγής, εξάρτησης και εκμετάλλευσης των λαών. Τα κέντρα αυτά κρατούν τα ίδια την υψηλή τεχνογνωσία και διοχετεύουν στην περιφέρεια χαμηλής στάθμης τεχνολογική γνώση, με αποτέλεσμα το ημι-ειδικευμένο προσωπικό να αποτελεί στην ουσία φτηνά εργατικά χέρια. Η θεωρία όμως της εξάρτησης από καπιταλιστικά κέντρα στην παρούσα φάση δεν μπορεί να στηριχθεί, διότι οι συντηρητικές δυνάμεις που υποστήριζαν τις πολιτικές των καπιταλιστικών κέντρων ήταν ενάντια στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση και στην καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας. Αντίθετα οι προοδευτικές δυνάμεις που είναι αντίθετες στην εξάρτηση και την εξυπηρέτηση των καπιταλιστικών κέντρων, προωθούσαν την τεχνικο-επαγγελματική εκπαίδευση και τη δημοτική γλώσσα.
- Η αντιπαράθεση πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας επηρεάζει και τους στόχους της εκπαίδευσης. Οι αιτίες για την αντιπαράθεση αυτή ήταν πολλές:

¹²² Νίκος Τερζής, Το αίτημα του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού για την Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση, Παιδαγωγική επιθεώρηση, Θεσσαλονίκη 1985, τ.3, σελ.86

α) η περιφρόνηση για τις χειρωνακτικές εργασίες που αισθάνονταν οι Έλληνες από τα χρόνια της τουρκικής δουλείας συνεχίστηκε και μετά την απελευθέρωση, β) εκμεταλλεόμενοι οι ξένοι τις πρώτες ύλες της χώρας ανέκοψαν το εκπαιδευτικό μας σύστημα από τις αναπτυξιακές ανάγκες του τόπου, οδηγώντας το στην κλασική εκπαίδευση και όχι στις θετικές επιστήμες, γ) η κλασική παιδεία βρισκόταν σε μεγαλύτερη εκτίμηση το 19ο αιώνα στην Ευρώπη, από την οποία επηρεάστηκαν και οι Βαυαροί, δ) τα αναλυτικά προγράμματα διαίωνισαν την αντιπαράθεση αυτή, αφιερώνοντας πολλές ώρες για τη διδασκαλία των κλασικών- ανθρωπιστικών μαθημάτων και ε) το ίδιο το κράτος ευνόησε την παραπάνω αντιπαράθεση δίνοντας υψηλότερους μισθούς στους δημοσίους υπαλλήλους, αλλά παράλληλα αποκτούσαν και κύρος όσοι κατείχαν τίτλο κλασικής εκπαίδευσης, που ήταν απαραίτητο προσόν για την είσοδο στον δημοσιοϋπαλληλικό κλάδο, όπως και για την επαγγελματική εξέλιξή τους.¹²³

- Οικονομικοί λόγοι μπορεί να λειτούργησαν αποτρεπτικά στην επικείμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Οι εκπαιδευτικές αλλαγές προϋποθέτουν αυξημένες δαπάνες και λόγω του χαμηλού οικονομικού επιπέδου της χώρας, είτε λόγω αξιολόγησης άλλων αναγκών ως πρωταρχικών, δεν προέβησαν οι εκπαιδευτικές αλλαγές.
- Υπήρχαν κοινωνικές, πολιτικές δυσκολίες την αρχή του 20ού αιώνα για την εφαρμογή τέτοιων μεταρρυθμίσεων. Ο αστικός πληθυσμός μεταξύ του 1875 και 1909 αυξάνεται έπειτα από τη δημιουργία της βιομηχανίας, τη γρήγορη ανάπτυξη της ναυτιλίας και των τραπεζών. Παράλληλα με τη διανομή εθνικών γαιών σχηματίστηκε μία κατηγορία μικρών και μεσαίων γαιοκτημόνων, η οποία με την πρόοδο της βιομηχανίας και επωφελούμενη την εισροή ξένων και ελληνικών κεφαλαίων δυνάμωσε. Παράλληλα η εργατική τάξη αυξήθηκε και από 7.500 βιομηχανικούς εργάτες το 1870 έφθανε τους 35.000 το 1917. Οι νέες αυτές κοινωνικές ομάδες έρχονταν σε αντίθεση με τις παλιές ολιγαρχικές συντηρητικές τάξεις. Αποτέλεσμα αυτής της αντίθεσης ήταν η εξέγερση του στρατιωτικού συνδέσμου στο Γουδί. Στη χώρα βέβαια υπήρχαν παλιά φεουδαρχικά κατάλοιπα, η Αυλή και ο παλιός πολιτικός κόσμος που πλήττονταν τα συμφέροντά τους από την ανάπτυξη της αστικής τάξης. Η μεταρρύθμιση δεν εφαρμόζεται γιατί οι αστικές δυνάμεις υποχωρούν μπροστά

¹²³ Σπύρος Ευαγγελόπουλος, *Ελληνική Εκπαίδευση*, Τόμος Β' 20^{ος} Αιώνας, Αθήνα 1999, σελ.39-40

στην πίεση των παλιών δυνάμεων, οι οποίες είναι ισχυρές, κυρίως στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο και ήθελαν να διατηρήσουν τα οικονομικά τους συμφέροντα.¹²⁴

- Οι καπιταλιστικές μητροπόλεις, με βάση τη μαρξιστική αντίληψη, χρησιμοποιούν το κράτος ως εκτελεστικό όργανο της άρχουσας τάξης. Στις περιφερειακές χώρες όμως η αστική τάξη δεν αποτέλεσε κινητήρια δύναμη της ιστορίας. Έτσι λοιπόν και στην Ελλάδα μετά το 1909 η αστική τάξη δεν θα γίνει ούτε εθνική, ούτε κυρίαρχη για αυτό και θα βρίσκεται σε μόνιμη αδυναμία να επιβάλει το αστικό σχολείο, το οποίο φυσιολογικά θα έπρεπε να θεσμοθετηθεί έπειτα από την «κυριαρχία της».
- Η αδυναμία της αστικής τάξης να επιβάλλει μία ριζοσπαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μπορεί να ερμηνευθεί και από τον φόβο που διαισθάνεται η ίδια ότι κάτι τέτοιο θα ανέβαζε το μορφωτικό επίπεδο του λαού και θα απειλούσε την ίδια. Αυτό στην πράξη όμως δεν ισχύει, διότι οι καπιταλιστικές μητροπόλεις που εφάρμοσαν εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και διαφορετικά σχολικά δίκτυα δημιουργήθηκαν και το επίπεδο του λαού ανέβηκε. Στις μητροπόλεις αυτές η αστική τάξη δεν κινδύνευσε, αλλά, αντίθετα εδραιώθηκε στην εξουσία επιβάλλοντας μάλιστα και την κυρίαρχη ιδεολογία της μέσα από τους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς όπως είναι τα προγράμματα τα βιβλία κ.λπ.¹²⁵
- Η αδυναμία κυβερνητικής συσπείρωσης του κόμματος των Φιλελευθέρων, ώστε να ψηφιστούν τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια. Τα στελέχη των Φιλελευθέρων δεν είχαν ακόμα απαλλαγεί από τον αρχαϊστικό ιδεολογικό προσανατολισμό αν και στο κοινωνικό επίπεδο υποστήριζαν τις μεταρρυθμίσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου. Μπροστά στις δυσκολίες και στις αντιδράσεις ο Βενιζέλος υποχρεώθηκε σε συμβιβασμούς και ανέβαλε μερικές μεταρρυθμίσεις για το μέλλον. Εκείνα που ήταν σε προτεραιότητα τότε ήταν το Εθνικό Ζήτημα, τα απελευθερωτικά κινήματα, οι Βαλκανικοί πόλεμοι και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.¹²⁶

¹²⁴ Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα 2004, σελ.50

¹²⁵ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2006, σελ.82

¹²⁶ Σπύρος Ευαγγελόπουλος,ό.π., σελ.43-44

Ζ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η εκπαιδευτική κληρονομιά της μεταρρύθμισης του 1913

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913 αποτέλεσε την πρώτη τεκμηριωμένη πρόταση της αστικής δημοκρατικής τάξης για αλλαγές στη γλώσσα και στην εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας στον 20ό αιώνα. Σκοπός της νέας αστικής τάξης ήταν να προσαρμοστεί η εκπαίδευση στις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, που διαμορφώνονταν πρώτον από την κατάληψη της εξουσίας από την αστική τάξη το 1909 και τον ερχομό του Βενιζέλου, αλλά και από τη νικηφόρα έκβαση των βαλκανικών πολέμων, που άλλαξαν τη γεωγραφική και πληθυσμιακή δομή της χώρας.

Στις αρχές του 20ού αιώνα οι δημοτικιστές του Εκπαιδευτικού Ομίλου, Γληνός, Δελμούζος και Τριανταφυλλίδης, πρωταγωνιστούν στην προσπάθεια ώστε να θεσμοθετηθούν οι μεταρρυθμίσεις εκείνες που θα εξυπηρετήσουν και θα εδραιώσουν την κυριαρχία της αστικής τάξης. Στον ευρωπαϊκό χώρο ο περιφερειακός καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής θα κυριαρχήσει μετά τους βαλκανικούς πολέμους. Η αστική τάξη επιχειρεί να δημιουργήσει τις βάσεις εκείνες στον κοινωνικό και οικονομικό τομέα, όπου θα εξυπηρετούν τα συμφέροντά της. Η όλη προσπάθεια θα εκφραστεί πολιτικά από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος θα προσπαθήσει να μετασχηματίσει την εκπαίδευση, ώστε να υλοποιηθούν οι παραπάνω στόχοι.¹²⁷

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913 μπορεί να μην προχώρησε στο σύνολό της, αλλά η παρακαταθήκη που άφησε για το μέλλον είναι πολύ σημαντική για τους εξής λόγους:

- Με τα νομοσχέδια που κατατέθηκαν στη Βουλή το 1913 επισημάνθηκαν οι δυσλειτουργίες που χαρακτήριζαν την ελληνική εκπαίδευση στο σύνολό της από το 1834 και έπειτα. Τέτοιες δυσλειτουργίες ήταν: ο ψευτοκλασικισμός, η έλλειψη πρακτικού προσανατολισμού, η αδυναμία να καθιερωθεί η λαϊκή παιδεία, η μονολιθικότητα, η έλλειψη σχολείων, η ελλιπής εκπαίδευση των διδασκάλων και καθηγητών, η αυταρχική διοίκηση κ.ά..
- Η φιλοσοφία του αστικού σχολείου αλλάζει με αποτέλεσμα να αλλάξει και η στοχοθεσία του ίδιου του σχολείου. Στα προγράμματα των σχολείων πλέον στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση προστίθενται μαθήματα

¹²⁷ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2006, σελ.79

που σκοπό έχουν να προετοιμάσουν τους νέους, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν τη ζωή σε πρακτικό επίπεδο.

- Σημαντικό στοιχείο στη νέα σχολική δομή είναι η δημιουργία του δεύτερου σχολικού δικτύου, δηλαδή της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης, το οποίο είναι απαραίτητο λόγω της ύπαρξης προλεταριακών στρωμάτων. Με αυτόν τον τρόπο αίρεται η μονολιθικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, που ήταν κυρίαρχο γνώρισμα από την εποχή των Βαυαρών. Με τη νέα σχολική δομή τα κατώτερα μέρη του εκπαιδευτικού στρώματος θα έχουν τη δυνατότητα να προετοιμάσουν τους μαθητές για την ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή.
- Η νέα σχολική πραγματικότητα πετυχαίνει την αντιστοίχιση της κοινωνικής με την εκπαιδευτική πυραμίδα. Ο εκπαιδευτικός μηχανισμός, μέσω των σχολικών δικτύων, θα αναπαράγει τις νεοδιαμορφωμένες κοινωνικές τάξεις που είχαν δημιουργηθεί μετά το 1909.
- Παρά τη δημιουργία του δεύτερου σχολικού δικτύου, που αφορούσε την τεχνικοεπαγγελματική κατεύθυνση, η νέα διάρθρωση των σχολικών μηχανισμών είναι σαφώς μια δημοκρατική διαδικασία σε σχέση με το παρελθόν. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται σε μεγάλο βαθμό η δυνατότητα ανεμπόδιστης μεταπήδησης των μαθητών από την Πρωτοβάθμια στη Δευτεροβάθμια και από τη Δευτεροβάθμια στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις. Η δομή που καθιερώνεται με τα νομοσχέδια του 1913 είναι δημοκρατικότερη σε σχέση με την αντίστοιχη δομή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων του 1964 και 1976/77, αφού στις τελευταίες επιβάλλονται περιορισμοί, μέσω των εισαγωγικών εξετάσεων για τη μεταπήδηση από τη μία βαθμίδα στην άλλη.¹²⁸
- Η Ελλάδα αποτελούσε ένα κράτος της καπιταλιστικής περιφέρειας και μία προσπάθεια αστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης θα ήταν χρονοβόρα και επίπονη. Το 1913 ο φιλελεύθερος αστικός χώρος εκφράζεται σε πολιτικό επίπεδο με τον Βενιζέλο και σε εκπαιδευτικό επίπεδο με τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, οι οποίοι από κοινού αγωνίζονται για αστικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Έχουν να αντιμετωπίσουν όμως προκαπιταλιστικές και συντηρητικές δυνάμεις, όπως είναι τα φεουδαρχικά κατάλοιπα. Το διάστημα

¹²⁸ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2006, σελ.80-81

1913-1917 κυριαρχούν οι φιλελεύθερες δυνάμεις και γίνονται προσπάθειες εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, ενώ από το 1920 που κυριαρχούν οι συντηρητικές δυνάμεις έχουμε ξανά επιστροφή στις προκαπιταλιστικές μορφές παιδείας. Ακόμα όμως και μετά το 1922, όπου παραμερίζονται τα φεουδαρχικά κατάλοιπα, είναι αδύνατη μια γενναία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, διότι οι διαφοροποιήσεις και οι συγκρούσεις της αστικής τάξης είναι έντονες και μόνο αρκετά χρόνια μετά (1976/77), όταν και θα είναι πλέον η αστική κυρίαρχη τάξη θα καταφέρει να εφαρμόσει μια γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση που θα εξυπηρετεί τα συμφέροντά της.¹²⁹

- Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913 γίνεται σαφές ότι το εκπαιδευτικό σύστημα προσαρμόστηκε στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης. Η ανάγκη αυτή και ο επαναπροσανατολισμός του εκπαιδευτικού συστήματος, επρόκειτο να υπηρετηθεί με τη δημιουργία του δεύτερου σχολικού δρόμου, που θα εξασφάλιζε στους μαθητές τα απαραίτητα για τη ζωή εφόδια.
- Η νέα αστική αντίληψη για την εκπαίδευση και τη σύγχρονη παιδαγωγική απεικονίζονται στα νέα σχολικά βιβλία. Αυτό επιτεύχθηκε περισσότερο με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917. Τα νέα βιβλία είναι γραμμένα στη γλώσσα του λαού, έχουν σαν κέντρο το παιδί και τον κόσμο του, κυριαρχούνται από αντιαυταρχικό πνεύμα, είναι απαλλαγμένα από ηθικολογικούς δογματισμούς, πατριδολογικούς δογματισμούς, διδακτισμό και άκριτο μιμητισμό. Τα νέα σχολικά βιβλία προβάλλουν τη συλλογικότητα, την κοινωνικότητα και την αξία της επιστημονικής γλώσσας. Αυτό επιτυγχάνεται πρώτον λόγω της προσωπικότητας των συγγραφέων των βιβλίων (Α. Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης, Π. Νιρβάνας, Ζ. Παπαντωνίου, Ν. Καζαντζάκης, Α. Καρκαβίτσας κ.ά.) και κατά δεύτερον με τις ανοιχτές δημοκρατικές διαδικασίες συγγραφής τους, όπου είχαν απόλυτη ελευθερία οι συγγραφείς, κάτι πρωτοποριακό για την εποχή.¹³⁰
- Σημαντικό στοιχείο της μεταρρύθμισης του 1913, αλλά και του 1917 στη συνέχεια, ήταν η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο. Ο Δημήτρης Γληνός μάλιστα τονίζει τη σημασία που έχει η καθιέρωση της ελληνικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο: *«Επέστη η στιγμή, όπως ληφθεί*

¹²⁹ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.81

¹³⁰ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.82-83

πρόνοια περί διαρρυθμίσεως των αναγνωστικών βιβλίων, των προορισμένων δια τα τέσσερας τουλάχιστον κατωτέρας τάξεις του δημοτικού σχολείου, κατά τοιούτον τρόπον, ώστε να επιλύεται ικανοποιητικώς το μέγα και θεμελιώδες παιδαγωγικόν πρόβλημα της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσης, το οποίο όχι μόνον για το έθνος ολόκληρον ανυπολόγιστον έχει σημασίαν, αλλά και ιδιαίτερα χάριν των Ελλήνων, οι οποίοι έχουν μητρική γλώσσα ξένη». Στη διαμάχη του γλωσσικού ζητήματος, αναμφίβολα, υπήρχε νίκη των δημοτικιστών και του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Η αισιοδοξία που επικρατούσε για την περαιτέρω επέκταση των μεταρρυθμίσεων στο γλωσσικό ζήτημα φαίνεται και από ένα συνέδριο των δημοδιδασκάλων στην Αργολίδα το 1919, όπου μεταξύ άλλων αναφέρονται τα εξής: «Το συνέδριο... ευχαρίστως θα έβλεπε τη μεταρρύθμιση ριζοσπαστικώτεραν, ειδικώτερον θεωρεί απαραίτητον την κατάργησιν των πνευμάτων και τόνων, αντικαθισταμένων των τελευταίων δι' ενός σημείου, αφού ουδείς λόγος ούτε σκοπιμότητος ούτε εκπαιδευτικής επιβάλλει την εξαιτίας τούτων τυραννίαν μαθητών και δασκάλων». Το μονοτονικό σύστημα τελικά που οραματιζόνταν οι δάσκαλοι το 1919 θα καθιερωθεί το 1982, 63 χρόνια αργότερα.¹³¹

- Η μεταρρύθμιση του 1913 αποτέλεσε μία ολοκληρωμένη πρόταση για τη θεσμοθέτηση του αστικού σχολείου, η οποία προκάλεσε εξαιτίας του νέου πνεύματος, των δημοκρατικών και φιλολαϊκών για την εποχή εκείνη προσανατολισμών μεγάλες αντιδράσεις τόσο στα προκαπιταλιστικά-φεουδαρχικά κατάλοιπα, όσο και στα συντηρητικά-αστικά. Αντιδράσεις υπήρξαν και από τον πανεπιστημιακό χώρο για τον γλωσσικό και ηθικοπλαστικό χαρακτήρα των νέων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.
- Οι μεταρρυθμίσεις του 1913 και 1917 δημιούργησαν μια νέα εκπαιδευτική φιλοσοφία, η οποία όμως ανατράπηκε το 1920 με την άνοδο στην εξουσία των φιλομοναρχικών κομμάτων. Η Ελλάδα ήταν μία περιφερειακή καπιταλιστική δύναμη, η οποία τότε προσπαθούσε να δημιουργήσει μία ισχυρή αστική τάξη και δεν κατάφερε να θεσμοθετήσει ένα σύγχρονο για την εποχή εκπαιδευτικό σύστημα, που θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες της εποχής. Αντίθετα στις μητροπολιτικές καπιταλιστικές χώρες, παρόλες τις διαφωνίες που μπορεί να είχαν τα κόμματά σε αστικό επίπεδο, οι πολιτικές που καθορίζονταν κάθε φορά τελικά δεν επηρέαζαν τους προσανατολισμούς και τους στόχους του

¹³¹ Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.83

εκπαιδευτικού συστήματος των χωρών τους. Η καθαρεύουσα τελικά, μετά από εισήγηση επιτροπής του Υπουργείου Παιδείας που συστήθηκε το 1920, θα επιστρέψει στο σχολείο και η εκπαιδευτική προσπάθεια απέτυχε.¹³²

¹³² Σήφης Μπουζάκης, ό.π., σελ.85-86

Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η μεταρρύθμιση του 1917 ως συνέχεια της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913

8.1 Η διαφωνία Βενιζέλου - βασιλιά Κωνσταντίνου

Το διάστημα 1915-1917 ξέσπασε η διαμάχη ανάμεσα στον Ελευθέριο Βενιζέλο και το βασιλιά Κωνσταντίνο Α΄ για το ποια θέση θα κρατήσει η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος είχε ήδη ξεσπάσει από τις 28 Ιουνίου του 1914. Με την έκρηξη του πολέμου παρουσιάστηκε το πρόβλημα για τη στάση που θα έπρεπε να κρατήσει η Ελλάδα απέναντι στην Αντάντ και στις Κεντρικές Δυνάμεις. Παρουσιάστηκαν δύο αντίθετες αντιλήψεις που δεν είχαν να κάνουν με την άμυνα και την ασφάλεια της χώρας, αλλά με τη μελλοντική εδαφική επέκτασή της. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, που βρισκόταν στην κυβέρνηση με το κόμμα των Φιλελευθέρων τάχθηκε υπέρ της συμμετοχής στον πόλεμο, στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ. Ήταν βέβαιος για τη νίκη της Αντάντ, η οποία θα εξυπηρετούσε και τα εθνικά συμφέροντα και τις εδαφικές βλέψεις της Ελλάδας, κυρίως σε βάρος της Τουρκίας. Από την άλλη βρισκόταν ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, ο οποίος διακατεχόταν από φιλογερμανικά αισθήματα για δύο λόγους. Πρώτον είχε παντρευτεί την αδελφή του Κάιζερ και είχε στενή εξ αγχιστείας συγγένεια μαζί του και δεύτερον είχε σπουδάσει Στρατιωτική Ακαδημία στο Βερολίνο και έφερε το βαθμό του στρατηγού του γερμανικού στρατού και τον τίτλο του στρατάρχη. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ήταν απόλυτα βέβαιος για τη νίκη των Κεντρικών Δυνάμεων.¹³³

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος όμως πρότεινε ουδετερότητα για δύο λόγους: πρώτον, η γεωγραφική θέση της χώρας, σε συνδυασμό με την ισχυρή ναυτική παρουσία της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο, δεν επέτρεπε να συνεργαστεί η χώρα με τις Κεντρικές Δυνάμεις. Δεύτερον, μία πολεμική εμπλοκή της χώρας θα την έφερνε στο ίδιο στρατόπεδο με τη Βουλγαρία και την Τουρκία, χώρες με τις οποίες είχε ανοιχτά θέματα εθνικών διεκδικήσεων. Πάντως, τόσο Ελευθέριος Βενιζέλος, όσο και ο Κωνσταντίνος δεν είχαν εξασφαλίσει καμία υπόσχεση από οποιαδήποτε χώρα για μελλοντικές παραχωρήσεις εδαφών. Η Ελλάδα, από την 1η Ιουνίου του 1913 συνδεόταν με συνθήκη Συμμαχίας με τη Σερβία, και ο συμμαχικός όρος τη δέσμευε

¹³³ Κων/νος Παπαρρηγόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. 5, 1882-2004, Αθήνα, 2011, σελ.83

να συμμετάσχει σε περίπτωση βαλκανικού και όχι εξωβαλκανικού πολέμου. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δήλωσε ότι θα παρέμενε ουδέτερη.¹³⁴

Στις 13 Ιουνίου του 1915 πραγματοποιήθηκαν εκλογές. Το αποτέλεσμα των εκλογών έδωσε ισχυρή πλειοψηφία στο κόμμα των Φιλελευθέρων που έλαβε 184 έδρες, ενώ τα υπόλοιπα κόμματα 126. Ουσιαστικά οι εκλογές αυτές σηματοδότησαν την άγρια διαμάχη μεταξύ των βενιζελικών και των βασιλοφρόνων. Μάλιστα, χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι ο βασιλιάς ανέθεσε στον Βενιζέλο εντολή σχηματισμού κυβέρνησης δύο μήνες μετά το αποτέλεσμα των εκλογών, λόγω δήθεν ασθένειας του βασιλιά και αφού πρώτα ο τελευταίος είχε εξασφαλίσει ότι ο Βενιζέλος θα εξαναγκαζόταν σε παραίτηση εάν παρέκκλινε από την πολιτική του. Το διάστημα των δύο μηνών κυβερνούσε ο Γούναρης, αρνούμενος να παραιτηθεί.¹³⁵

Προκηρύχθηκαν εκλογές για την 6η Δεκεμβρίου 1915. Ο βασιλιάς διόρισε τον Στέφανο Σκουλούδη προσωρινό πρωθυπουργό. Στις εκλογές δεν έλαβαν μέρος οι Φιλελεύθεροι εκδηλώνοντας την αποχή τους διαμαρτυρόμενοι για τις ενέργειες του βασιλιά. Το κόμμα των Εθνικοφρόνων του Δημητρίου Γούναρη ήταν ο μεγάλος νικητής. Ο Στέφανος Σκουλούδης παρέμεινε όμως στην πρωθυπουργία. Ο Βενιζέλος έκανε μία τελευταία έκκληση προς τον βασιλέα Κωνσταντίνο, ότι θα είναι ευτυχής, αν ο Βασιλεύς αποφασίσει την ύστατη έστω ώρα να τεθεί επικεφαλής των εθνικών δυνάμεων. Σε διαφορετική περίπτωση, η προκήρυξη της Προσωρινής Κυβερνήσεως θα ήταν κάτι που δε θα μπορούσε να αποφευχθεί.

Ορίστηκε έτσι ο Εθνικός Διχασμός ως αντιπαράθεση ανάμεσα στο κράτος του Κωνσταντίνου και το Έθνος ως ευρύτερο σύνολο. Γεωγραφικά ο Διχασμός αποτυπώθηκε με την κρατική διάσταση σε κράτος των Αθηνών και σε κράτος της Θεσσαλονίκης. Η Κρήτη και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου προσχώρησαν αμέσως την Προσωρινή Κυβέρνηση που εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη από τις 26 Σεπτεμβρίου, αναλαμβάνοντας την ηγεσία του κινήματος της Εθνικής Άμυνας. Η Προσωρινή Κυβέρνηση απέκτησε με δυσκολία τον έλεγχο της Κεντρικής και της Δυτικής Μακεδονίας, ενώ ουδέποτε επεκτάθηκε στην Ήπειρο.¹³⁶

Ακολούθησαν τα Νοεμβριανά. Όπως ήταν φυσικό, ο βενιζελικός κόσμος είχε τρομοκρατηθεί και οι βενιζελικοί θεωρούνταν πλέον συνεργάτες των εισβολέων και η κυκλοφορία των εφημερίδων τους απαγορεύτηκε ή εμποδίστηκε. Πολλοί εξ αυτών

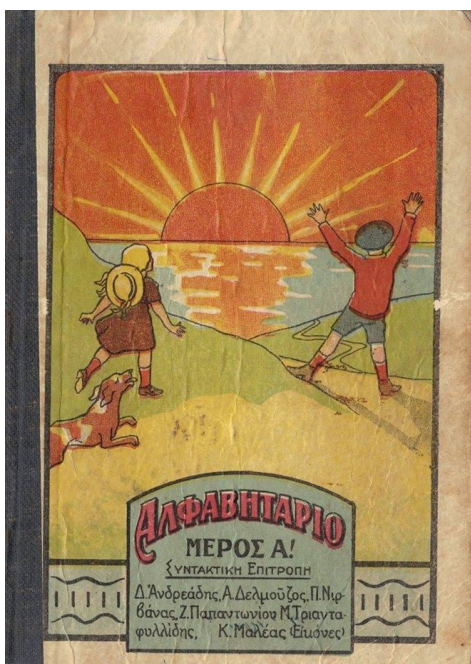
¹³⁴Κων/νος Παπαρηγόπουλος, ό.π., σελ.83

¹³⁵Θεόδωρος Σαμπατακάκης, *Ο Διχασμός, Το κίνημα του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο*, Ε-Ιστορικά – Ο εθνικός διχασμός, Αθήνα 2009, σελ.11-12

¹³⁶Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *1915 Ο εθνικός διχασμός*, Αθήνα 2017, σελ.92-93

είχαν προλάβει να μετακινηθούν στον Πειραιά, όπου ελεγχόταν από τις συμμαχικές δυνάμεις ή είχαν διαφύγει στην επαρχία. Αρκετοί βέβαια παρέμειναν στην Αθήνα, διότι πίστευαν ότι θα προστατεύονταν χάρη στη σημαντική κοινωνική τους θέση και των γνωριμιών που είχαν ή επειδή δεν μπόρεσαν να διαφύγουν. Μετά από αυτή την εξέλιξη ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄ στις 29 Μαΐου 1917 παραιτήθηκε υπέρ του γιου του Αλέξανδρου. Ο Βενιζέλος έπειτα από λίγες ημέρες σχημάτισε κυβέρνηση. Η Βουλή που συγκλήθηκε ήταν αυτή που είχε προκύψει από τις εκλογές της 31^{ης} Μαΐου 1915 και η οποία ονομάστηκε Βουλή των Λαζάρων, λόγω της αναστάσης της μετά από τόσο καιρό. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 νομοθετήθηκε από την προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και επικυρώθηκε από τη Βουλή των Ελλήνων.¹³⁷

8.2 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917

Εικόνα 6 - Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο

Τα νομοσχέδια του 1913 δεν ψηφίστηκαν και κατακρίθηκαν μάλιστα ότι περιόριζαν το γυμνάσιο, καταργούσαν τα αρχαία στο αστικό σχολείο προκαλώντας εθνική ζημιά και άλλα παρόμοια. Ο επόμενος σημαντικός εκπαιδευτικός σταθμός ήταν η μεταρρύθμιση του 1917. Η εφαρμογή της μεταρρύθμισης ανατέθηκε βασικά στον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Τα κύρια πρόσωπα του Ομίλου τοποθετήθηκαν σε θέσεις κλειδιά. Στις θέσεις των δύο ανώτερων εποπτών διορίστηκαν ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης και τη γραμματεία του Υπουργείου Παιδείας ανέλαβε ο Δημήτρης Γληνός. Η μεταρρύθμιση αυτή

πήρε μερικά μέτρα για την καλύτερη μόρφωση, τη μετεκπαίδευση και τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των δασκάλων, όπως και μέτρα για την βελτίωση της διοίκησης των σχολείων. Επιπλέον η μεταρρύθμιση του 1917 νομοθετεί τη δημοτική

¹³⁷ Σπύρος Μαρκέτος, Τα Νοεμβριανά του '16 και το Ανάθεμα, Ε-Ιστορικά, Αθήνα 2000, σελ. 11-12

γλώσσα ως γλώσσα ολόκληρου του δημοτικού σχολείου, με παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας στα δύο τελευταία χρόνια.¹³⁸

Μέσα από τα καινούρια βιβλία της μεταρρύθμισης του 1917 βγαίνει ένα νέο πνεύμα, μία άλλη παιδαγωγική και μία άλλη ιδεολογία από αυτή που κυριαρχούσε στο δημοτικό σχολείο μέχρι τότε. Στη Θεσσαλονίκη με την προσωρινή κυβέρνηση βρέθηκε και ο Γληνός, ο οποίος ήταν ο πιο δραστήριος πολιτικά από τους ηγέτες του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Ο Γληνός θεώρησε ότι η κρίση του 1915-1917 ήταν η κατάλληλη ευκαιρία για να λυθούν ριζικά τα προβλήματα που εκκρεμούσαν περίπου για 20 χρόνια. Η προετοιμασία των καινούριων αναγνωστικών στάθηκε το πρώτο μέλημα των υπευθύνων της μεταρρύθμισης. Τον Οκτώβριο του 1917 κυκλοφόρησαν τα τέσσερα πρώτα νέα αναγνωστικά και τον Δεκέμβριο κυκλοφόρησαν άλλα τρία, μεταξύ των οποίων και τα «Ψηλά βουνά» του Ζαχαρία Παπαντωνίου. Τέλος, ως το καλοκαίρι του 1919, που κυκλοφόρησε «Το αλφαβητάρι με τον ήλιο», βγήκαν ακόμα τρία αναγνωστικά. Η ιδεολογία που χαρακτήριζε τα νέα βιβλία ήταν η αστική.¹³⁹

Το σημαντικότερο στοιχείο των νέων αναγνωστικών βιβλίων είναι η καινούρια παιδαγωγική που περιέχουν. Πρόκειται για την προοδευτική και αντιαυταρχική παιδαγωγική. Έμμεση παιδαγωγική δηλαδή, χωρίς διδακτισμό, χωρίς ηθικολογία, χωρίς εντολές και αφορισμούς. Τα πρότυπα δεν είναι μυθικοί ή κατασκευασμένοι ήρωες και άφθαστα δείγματα ακραίας συμπεριφοράς. Τα κείμενα των αναγνωστικών είναι παρμένα από την καθημερινή ζωή, ρεαλιστικά και πειστικά, έτσι ώστε οι μικροί αναγνώστες να αναγνωρίζουν εμπειρίες και παραστάσεις από τη γύρω πραγματικότητα. Τα παιδιά δεν βομβαρδίζονται με στομφώδεις φράσεις για τη δόξα της Ελλάδας, ούτε περιέχουν τη θεοκρατική ερμηνεία του κόσμου, αντίθετα εξαίρουν τη γνώση, την επιστήμη, τη λογική. Γίνεται κυρίαρχο μέσο των βιβλίων ότι ο νόμος του κράτους κυριαρχεί στην κοινωνική ζωή. Η τιμιότητα, η φιλαλήθεια, η εργατικότητα, η κριτική σκέψη, η πρωτοβουλία, η εφευρετικότητα, η κοινωνική αλληλεγγύη και το συλλογικό πνεύμα αποτελούν κυρίαρχους ιδεολογικούς προσανατολισμούς των νέων αναγνωστικών.¹⁴⁰

Τα νέα αναγνωστικά δέχτηκαν επίθεση για τη νέα παιδαγωγική που εμπεριείχαν. Κατηγορήθηκαν ότι δεν έκαναν λόγο για τα μεγάλα ιδανικά της πατρίδας και της θρησκείας. Κατά τον Γεώργιο Χατζιδάκι το χειρότερο είναι ότι οι

¹³⁸ Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα 2004, σελ.35-37

¹³⁹ Άννα Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σελ.40-41

¹⁴⁰ Άννα Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σελ.43-44

μαθητές της τρίτης δημοτικού διδάσκονται να μη φροντίζουν τους γονείς τους αλλά μόνο τις κοινότητες που ανήκουν, γεγονός που συναντάται στα σοβιετικά καθεστώτα. Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι ο Χατζιδάκις έβρισκε κομμουνιστικό και το περιεχόμενο στα «Ψηλά βουνά», όπου η αλληλεγγύη και η κοινωνικότητα ήταν εμφανής. Αλλά και η επιτροπή του Υπουργείου Παιδείας, που πάνω στην έκθεσή της βασίστηκε η κατάργηση της μεταρρύθμισης, ανακαλύπτει και αυτή ρωσικές επιρροές στις σελίδες των βιβλίων. Παρεμφερείς ήταν και οι κριτικές που δέχτηκαν τα νέα βιβλία για τη γραμματική που δίδαξαν. Καταλήγει μάλιστα η επιτροπή υπογραμμίζοντας ότι: *«Η γνώμη της επιτροπής είναι, ότι η τερατώδης αυτή γραμματική πρέπει να καεί»*. Η επιτροπή προτείνει επίσης να καούν και τα βιβλία που είχαν γραφεί και να διωχθούν ποινικώς οι υπαίτιοι με την κατηγορία της διαφθοράς της ελληνικής γλώσσας και της παιδείας.¹⁴¹

Η Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 ουσιαστικά καταστρέφεται έπειτα από τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920, οι οποίες δίνουν πλειοψηφία στα φιλομοναρχικά κόμματα. Ο ελληνικός λαός κουρασμένος από τους πολέμους οχτώ χρόνων και την προπαγάνδα της αντιπολίτευσης ψήφισε εναντίον του Βενιζέλου. Η νέα κυβέρνηση αναθέτει στην επιτροπεία να εξετάσει τα σχολικά πράγματα και στις 10 Αυγούστου 1921 ψηφίζει το νόμο: *«Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων»*. Επιστρέφει ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, οι τρεις υπεύθυνοι της μεταρρύθμισης παραιτούνται από τις θέσεις τους και με κατάπληξη βλέπουν την επιτροπή Παιδείας που είχε συσταθεί να ακυρώνει τις προσπάθειες που είχαν κάνει για μία Προοδευτική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Η αλλαγή όμως του 1917 αποτελεί πάντως την πρώτη ενέργεια για την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο. Η νομοθεσία επίσης του 1917 και τα νέα βιβλία εισάγουν στο σχολείο τις αρχές του φιλελευθερισμού και της λειτουργικότητας των γνώσεων που αποτελούν τον θεμέλιο λίθο του αστικού σχολείου.¹⁴²

Η μεταρρύθμιση του 1913, η οποία δεν ψηφίστηκε από τη Βουλή, και αυτή του 1917 συμπληρώνουν η μία την άλλη, καθώς προωθήθηκαν από τον ίδιο πολιτικό φορέα που ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Επίσης οι εμπνευστές ήταν οι ίδιοι, οι πρωταγωνιστές του Εκπαιδευτικού Ομίλου: ο Δημήτρης Γληνός, ο Αλέξανδρος

¹⁴¹ Άννα Φραγκουδάκη, ό.π., σελ.44-45

¹⁴² Άννα Φραγκουδάκη, ό.π., σελ.46-48

Δελμούζος και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε συνοπτικά τις μεταρρυθμίσεις του 1913 και 1917¹⁴³:

ΝΟΜΟΣΧΕΛΙΑ 1913	Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ 1917
<ul style="list-style-type: none"> • Νηπιαγωγείο δύο χρόνια υποχρεωτικό. • Δημοτική εκπαίδευση ενιαία και υποχρεωτική 6 χρόνια. • Τριετές αστικό σχολείο για όσους μετά το δημοτικό δε συνεχίζουν στο γυμνάσιο. Προβλέπεται όμως η δυνατότητα να δώσουν κατατακτήριες και να εισαχθούν σε γυμνασιακή τάξη, αν το επιθυμούν μετά την αποφοίτησή τους από το αστικό σχολείο. • Γυμνάσιο έξι χρόνια με δύο κύκλους: τα δύο πρώτα έτη κοινά και τα υπόλοιπα τέσσερα είτε στη φιλολογική είτε στην πραγματική κατεύθυνση. • Το πέρασμα από το δημοτικό στο γυμνάσιο γίνεται χωρίς εξετάσεις. • Δεν τέθηκε ζήτημα γλωσσικού και εισαγωγής της δημοτικής. 	<ul style="list-style-type: none"> • Εισάγεται η δημοτική γλώσσα στο δημοτικό αλλά στις δύο τελευταίες τάξεις διδάσκεται μαζί με την καθαρεύουσα. • Κυκλοφορούν 10 νέα αναγνωστικά. Ανάμεσά τους «Τα ψηλά βουνά» και «Το αλφαβητάρι με τον ήλιο». • Αλλαγή στο σύστημα συγγραφής και έγκρισης των σχολικών βιβλίων. Οι συγγραφείς δεν έχουν περιορισμούς στην ύλη, ενώ επιτρέπεται η χρησιμοποίηση αναγνωστικών για ορισμένες περιοχές και ήδη σχολείων. • Εισάγεται ο θεσμός των Ανώτερων Εποπτών του Υπουργείου. Ανώτεροι επόπτες ήταν ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης.

¹⁴³ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007, σελ.132-133

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913 ήταν ένα έργο των αστικών προοδευτικών πολιτικών δυνάμεων, οι οποίες είχαν συνασπιστεί γύρω από το πρόσωπο του Ελευθερίου Βενιζέλου μετά το κίνημα στο Γουδί το 1909. Οι δυνάμεις αυτές κατόρθωσαν να κερδίσουν τις εκλογές με το κόμμα των Φιλελευθέρων και με τα νομοσχέδια του 1913 προσπάθησαν να παρέμβουν θεσμικά στα εκπαιδευτικά πράγματα, επιδιώκοντας να προσαρμόσουν τους στόχους της εκπαίδευσης στις νέες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που διαμορφώνονταν στον Ευρωπαϊκό χώρο. Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια συντάχθηκαν από τον Δημήτριο Γληνό και κατατέθηκαν στη Βουλή προς ψήφιση από τον Υπουργό Παιδείας Ιωάννη Τσιριμώκο.

Η φιλοσοφία και η ιδεολογία των νομοσχεδίων ήταν αρκετά πρωτοποριακή για την εποχή της. Η ίδρυση νηπιαγωγείου, η εξάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, το αστικό σχολείο, το εξάχρονο γυμνάσιο, η αναβάθμιση της εκπαίδευσης των δασκάλων, η προώθηση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, η βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής των σχολείων και η φροντίδα για τη μόρφωση της Ελληνίδας αποτελούσαν τομές που μέχρι τότε δεν είχαν εφαρμοστεί στα εκπαιδευτικά δρώμενα της χώρας. Στην ουσία, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1913 είναι η πρώτη σημαντική προσπάθεια που γίνεται από την αστική τάξη, ώστε να παρέμβει και να διαμορφώσει την εκπαίδευση σύμφωνα με τα συμφέροντά της. Μέσα από την εισηγητική έκθεση που είχε γράψει ο Δημήτρης Γληνός διατυπώνεται η αστική διάσταση της μεταρρύθμισης, τεκμηριωμένη μάλιστα όχι μόνο παιδαγωγικά, αλλά και πολιτικά και κοινωνικά.

Η κυριότερη σημασία των νομοσχεδίων του 1913 είναι η προσπάθεια προσαρμογής του σχολείου στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο αν υπήρχε ένα σχολείο γενικό για όλο το λαό, το οποίο θα απευθύνεται στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Ο Δημήτρης Γληνός βλέπει αυτό το σχολείο αυτόνομο και αυτοτελές. Το δημοτικό σχολείο αντιμετωπίστηκε μέσω της μεταρρύθμισης ως ολοκληρωμένος κύκλος σπουδών και ως η μόνη μόρφωση που δέχεται το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της χώρας. Για τον λόγο αυτό προτάθηκε να διδάσκονται οι μαθητές και πρακτικά μαθήματα των κατώτερων επαγγελματικών σχολών, ώστε αποφοιτώντας από το δημοτικό σχολείο να έχουν μια ολοκληρωμένη εκπαίδευση που θα τους βοηθήσει στη άσκηση του επαγγέλματος που θα ακολουθούσαν. Παράλληλα η πρόταση για κατάργηση της διδασκαλίας των

αρχαίων ελληνικών στο δημοτικό σχολείο, η απομάκρυνση από τον ψευδοκλασικισμό που κυριαρχούσε από την εποχή της Βαυαροκρατίας και η διδασκαλία νέων τεχνικο-επαγγελματικών μαθημάτων δείχνει τη θεωρητική βάση που ήθελε να κινηθεί η νέα αστική ιδεολογία. Η νέα αστική αντίληψη φανερώνεται εκτός από το δημοτικό σχολείο, στο αστικό σχολείο και στο εξαετές γυμνάσιο.

Η μεταρρυθμιστική προσπάθεια ήταν πολύ προχωρημένη για την εποχή εκείνη. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε πολλά σημεία η μεταρρύθμιση του 1913 μοιάζει με αυτή του 1964 και του 1976/77. Ο εισηγητής του 1913 διαπιστώνει τις μεγάλες αδυναμίες του μέχρι τότε εκπαιδευτικού συστήματος, λέγοντας ότι αφήνει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού στο σκοτάδι της απόλυτης αμάθειας και συγχρόνως υπάρχει υπερπαραγωγή πτυχιούχων. Παρόλα αυτά η μεταρρύθμιση λόγω των σφοδρών αντιδράσεων από τους συντηρητικούς κύκλους της ελληνικής κοινωνίας δε θα ψηφιστεί. Ο Βενιζέλος φοβούμενος το πολιτικό κόστος που θα είχε μια αναταραχή στη κοινωνία, αλλά και λόγω άλλων πολιτικών προτεραιοτήτων ανέβαλε την παραπάνω μεταρρύθμιση για το μέλλον. Συνέχειά της μπορεί να θεωρηθεί η μεταρρύθμιση του 1917, όπου η καθιέρωση της διδασκαλίας της δημοτικής γλώσσας στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου αποτέλεσε την κυριότερη αλλαγή.

Με τη μη ψήφιση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που επιχειρήθηκε το 1913 χάθηκε μια ευκαιρία για τον ουσιαστικό εκσυγχρονισμό του κράτους. Η Ευρώπη αναπτυσσόταν γοργά τεχνολογικά από το τέλος του 19^{ου} αιώνα και η μορφή της εκπαίδευσης είχε αλλάξει σε πολλά κράτη με κατεύθυνση προς τον τεχνικο-επαγγελματικό τομέα. Αντίθετα στην Ελλάδα επικρατούσε ακόμα το Βαυαρικό μοντέλο εκπαίδευσης, που έδινε περισσότερη βαρύτητα στα θεωρητικά μαθήματα, το οποίο αντλούσε τη φιλοσοφία του από τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και κυριαρχούσε το ηθικοδιδακτικό στοιχείο. Οι προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες, την εποχή εκείνη, επένδυναν στην εκπαίδευση, στοχεύοντας μέσω αυτής να καλύψουν τις ανάγκες που δημιουργούνταν στην οικονομία. Η νέα αστική τάξη που δημιουργήθηκε στην Ευρώπη κατάφερε να επιβάλει τις αλλαγές αυτές που εξυπηρετούσαν και τα συμφέροντά της. Στον ελληνικό χώρο οι συντηρητικές δυνάμεις - τα φέουδα του παρελθόντος - δεν επέτρεψαν να εφαρμοστούν οι μεταρρυθμίσεις αυτές που θα άλλαζαν τους στόχους της εκπαίδευσης και μάλιστα τις πολέμησαν με πάθος. Αντίθετα, με το ότι συνέβη στον ευρωπαϊκό χώρο, η νέα αστική τάξη που

διαμορφώθηκε στην Ελλάδα, έπειτα από το κίνημα στο Γουδί το 1909, δεν κατάφερε να επιβάλει αυτές τις αλλαγές.

Αποτέλεσμα αυτής της αναβλητικότητας ήταν ότι η Ελλάδα έμεινε αρκετά πίσω από τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη στον τομέα της εκπαίδευσης, κυρίως της πανεπιστημιακής, και στην ανάπτυξη της τεχνολογίας. Εξακολουθούσε ως χώρα να είναι εξαρτημένη από τις προηγμένες χώρες οικονομικά και τεχνολογικά και αδυνατούσε η ίδια να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες, που θα την έκαναν πραγματικά ανεξάρτητη στους παραπάνω τομείς. Εάν η μεταρρύθμιση του 1913 είχε ψηφιστεί και στηριχτεί από το σύνολο των ελληνικών κομμάτων, η Ελλάδα, λόγω και της γεωστρατηγικής θέσης που κατέχει στη Μεσόγειο, πιθανότατα να είχε άλλη πορεία στον 20ό αιώνα και να μην είχε αυτές τις παθογένειες που εμφανίστηκαν στη χώρα και την ανάγκαζαν να εξαρτάται διαρκώς από τις ισχυρές χώρες.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Πηγές

1. Εφημερίδες - Περιοδικά

Διδασκαλικόν Βήμα, Περίοδος Γ', Αρ. Φύλ. 532, Αθήνα 12 Ιανουαρίου 1964

Εφημερίδα *ΣΚΡΠΠ*, σελ. 3 – 4, Αθήνα, 22 Νοεμβρίου 1913

2. Ηλεκτρονικές πηγές

Διαδικτυακός τόπος: <https://olympia.gr/2019/01/23/ιωάννης-τσιριμώκος>, προσπελάστηκε στις 18/4/2019

Διαδικτυακός τόπος: <http://www.biblionet.gr/author/26594>, προσπελάστηκε στις 19/4/2019

Διαδικτυακός τόπος:
<http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=460>,
προσπελάστηκε στις 12/5/2019

Διαδικτυακός τόπος: <https://el.metapedia.org/wiki/>, προσπελάστηκε στις 14/5/2019

Διαδικτυακός τόπος: www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/I-Bibliothiki/Koinovouleftiki-Syllogi/Praktika-Synedriaseon/Praktika-Voulis-1910-1935/, προσπελάστηκε στις 25/5/2019

B. Βιβλιογραφία

Βακαλόπουλος Ε. Απόστολος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Αθήνα 1973

Βερέμης Θάνος, *1909-Το κίνημα στο Γουδί, Το στρατιωτικό ζήτημα και το 1909*, Αθήνα 2017

Βουρνάς Τάσος, *Γουδί-Το κίνημα του 1909, Τα φοβερά ντοκουμέντα*, Αθήνα 1976

Γάτος Γεώργιος, *Το μέγα πάθος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, 41 γράμματα του Γληνού στο Δελμούζο*, Αθήνα 2003

Γληνός Δημήτρης, *Ένας άταφος νεκρός*, Αθήνα 1925

Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 1987

Ευαγγελόπουλος Σπύρος, *Ελληνική Εκπαίδευση*, Τόμος Β' 20^{ός} Αιώνας, Αθήνα 1999

Ιστορία του ελληνικού έθνους, *Νεώτερος Ελληνισμός, Από το 1881 ως το 1913*, τόμος ΙΔ', Αθήνα 1980

Ιστορία των Ελλήνων (Β΄ Έκδοση), *Νεώτερος Ελληνισμός 1895-1909*, τόμος 14, Αθήνα 2006

Κανδαράκης Γεώργιος, Δημήτριος Καρτσάκης, Κων/νος Μανωλάκης, *Ελευθέριος Βενιζέλος – Στα βήματά του...*, Αθήνα-Χανιά 2006 Κάτσικας Χρήστος - Κώστας Ν.

Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007

Κατσίκη Άντα - Γκίβαλου, *Φιλολογικές διαδρομές, Από τον Παλαμά στον Βρεττάκο*, Αθήνα 1990

Κορδάτος Γιάννης, *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*, Αθήνα 1973

Κριαράς Εμ., *Λόγιοι και Δημοτικισμός*, Αθήνα 1987

Λέφας Χρ., *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*, Αθήνα 1942

Μαρκέτος Σπύρος, *Τα Νοεμβριανά του '16 και το Ανάθεμα*, Ε-Ιστορικά, Αθήνα 2000

Μαυρογορδάτος Γιώργος Θ., *1915 Ο εθνικός διχασμός*, Αθήνα 2017

Μπουζάκης Σήφης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Τόμος Α΄, Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 19^{ος} αιώνας-1913, 1929*, Αθήνα 2007

Μπουζάκης Σήφης, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Αθήνα 2013

Μπουζάκης Σήφης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2006

Μπουζάκης Σήφης, *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις, Τόμος Β΄, Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010*, Αθήνα 2011

Μπουρνάζος Στρατής, στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Οι Απαρχές 1900-1922, Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος*, Αθήνα 199

Μποχώτης Θανάσης, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Οι Απαρχές 1900-1922, Α΄ Τόμος, Μέρος 2^ο*, Αθήνα 2002

Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, Αθήνα 1985, τ.3

Παπαρηγόπουλος Κων/νος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5, Αθήνα 2011

Πετρίδης Β. Παύλος, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία, Τόμος Δεύτερος, 1862-1917: Από την εν Αθήναις Β συνέλευση στην εκθρόνιση του Κωνσταντίνου*, Αθήνα 1999

Πλουμίδης Σπυρίδων, *Το κίνημα του 1909: συλλογικά υποκείμενα και γεγονότα*, Αθήνα 2017

Σαμπατακάκης Θεόδωρος, *Ο Διχασμός, Το κίνημα του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο*, Ε-Ιστορικά – Ο εθνικός διχασμός, Αθήνα 2009

Τερζής Π. Νίκος, *Εκπαιδευτική Πολιτική και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: Πρόγραμμα και πραγματικότητα – Πράγματα και πρόσωπα*, Θεσσαλονίκη 1988

Τερζής Νίκος, *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Π. Δελμούζου. Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*, Θεσσαλονίκη 2006

Τερζής Νίκος, *Το αίτημα του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού για την Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση*, Παιδαγωγική επιθεώρηση, Θεσσαλονίκη 1985, τ.3

Τζάνη Μαρία, *Θέματα κοινωνιολογίας της παιδείας*, Αθήνα 1996

Φίλος Μ. Στέφανος, *Το χρονικό ενός θεσμού, Η διοίκηση και η εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150/ετία 1832-1982*, Αθήνα 1984

Φραγκουδάκη Άννα, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα 2004

Χαραλαμπίκης Χριστόφορος, *Γλωσσικό ζήτημα από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα 2019

Χαραλάμπους Φ. Δημήτρης, *Εκπαιδευτικός όμιλος, Η ίδρυση, η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του*, Θεσσαλονίκη 1987

Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, *Το Παρθεναγωγείο του Βόλου*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1989, τ.Α' και τ.Β'

Χατζηστεφανίδης Δ. Θεοφάνης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2005

Χρήστου Θανάσης, *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 11, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910, Το εκπαιδευτικό σύστημα, 1881-1910 Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα, Αθήνα 2006

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Το πρακτικό συνεδρίασεως της Βουλής στις 21 Νοεμβρίου 1913¹⁴⁴

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΙΘ' ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ—Β' ΣΥΝΟΔΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΣ ΙΒ' ΤΗΣ 21 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1913

Ἐργ. 4. 40' μ. μ. ὁ κ. Πρόεδρος ἀνεθίον ἐπὶ τῆς ἑδρας κηρύσσει τὴν ἐναρξιν τῆς συνεδρίασεως καὶ διατάσσει ὅπως ἀνορθωθῶσι τὰ θεωρεῖα.

Ἀνακλινοῦνται τὰ ἑξῆς:

Ὁ Σάλλογος τῶν ἐν Ἀθήναις παντοπωλοῦπαλλήλων «ἡ Νίκη» παρακαλεῖ ὅπως εἰς τὸ νομοσχέδιον περὶ Κυριακῆς ἀργίας ληφθῆ πρόνοια ἵνα κλείουσι τὰ καταστήματα ἀπὸ τῆς 1 μ. μ. τῆς Κυριακῆς μέχρι τῆς πρωίας τῆς δευτέρας.

Οἱ ἐν Χανίοις δικηγόροι καὶ πολιτευόμενοι Κρήτης παρακαλοῦσιν ὅπως ἀπονημηθῆ σύνταξις εἰς τὰ ὄρανα τοῦ πρὸ μηνὸς πνεύοντος ἐν τῷ παταμῷ ἀρχαίου συναδελφου τῶν Γεωρ. Δασκαλογιάννη

Τὰ ἀγγλικά ὄρανα τοῦ Γ. Δασκαλογιάννη ὑποβάλλουσι παρομοίαν ἀναφοράν.

Οἱ ἐξ Ἠπειροῦ, Μακεδονίας, Θράκης καὶ τῶν Νήσων ἄπυροι ροιτηκαὶ παρακαλοῦσιν ὅπως ἐπιτραπῆ καὶ ἀνεκείσῃ τὴν ἐγγραφὴν τῶν ἀτελῶν.

Οἱ ἐν τῇ στρατιωτικῇ φυλακῇ κρατούμενοι ὑπόδικοι 16 ἀξιωματικοὶ τοῦ Οἰκονομικοῦ, ἔχοντες τριετὴ προφυλάκιον ἔξαιτοῦνται τὴν ἐπιείκειαν τῆς Δικαιοσύνης καὶ τὴν ἐπιαναφορὰν εἰς τοὺς κλήπους τῆς κοινωνίας.

Οἱ κατὰ διανοίαν τῶν φυλακῶν Καλαμῶν παρακαλοῦσιν ὅπως μεριμνήσῃ ἡ Βουλὴ καὶ τοῖς δοθῆ Β. χάρις.

Ὁ ἐν τῷ Συμφρονιστηρίῳ Κερκύρας κατὰ διανοίαν Ἰ. Κουτονῆς παρακαλεῖ ὅπως λόγῳ τῆς παχυροῦς ὑγείας του ληφθῆ πρόνοια καὶ τῷ δοθῆ Β. χάρις διὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ποινῆς του.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Πανεπιστημίου καλεῖ τοὺς κ. κ. βουλευτάς τὴν προσεχῆ Κυριακὴν ὥρα π. μ. ἐν τῇ κήθουση τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπου θὰ γίνῃ λογοδοσία τῶν πεπραγμένων.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας ὑποβάλλει τὴν ἐκθεσὶν τῆς ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου «περὶ συμπληρώσεως τοῦ ἀνωτέρου προσωπικοῦ τῆς ὑπηρεσίας τῶν δασῶν».

(Θέλει ἐκτυπωθῆ καὶ διανεμηθῆ).

Ὁ βουλευτὴς κ. Παῦλ. Λαγοπάσις ὑποβάλλει τροπολογίαν ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου «περὶ ἐκδικάσεως τῶν ἐπ' αὐτοφθόρῳ πταισμάτων». (Θέλει ἐκτυπωθῆ καὶ διανεμηθῆ).

Μὴ ὑπαρξούσης ἀντιρρήσεως χορηγοῦνται αἱ κάτωθι ἀδείαι:

Εἰς τὸν βουλευτὴν κ. Ἰ. Τετοῦν 5 ἡμερῶν

Εἰς τὸν βουλευτὴν κ. Α. Ρ. Γκιθιν 10 ἡμερῶν.

Ὁ Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν κ. Δ. Παναῖς καταθέτει ἀπάντησιν εἰς ἐρώτησιν τοῦ βουλευτοῦ κ. Τσακροπούλου περὶ τοῦ διορισθέντος ἐν Βοστώνῃ ἀμίσθου Προξένου. Πρὸ τῆς ἡμερησίας Διατάξεως ὁ λόγος δίδεται εἰς τὸν κ. ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργόν.

Ι. Τετριμώκιος (Ὑπουργὸς Παιδείας). Ἐχω τὴν τι-

μὴν νὰ εἰσηγηθῶ εἰς τὴν Βουλὴν ἐπὶ τῶν νομοσχεδίων ἀφορῶντα εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ μέσην ἐκπαίδευσιν. Διότι τὰ αὐτὰ τῆς λοιπῆς παρασκευασθεῖσης καὶ παρασκευαζομένης νομοθετικῆς ἐργασίας τῆς μεριμνήσεως τῶσον περὶ τῆς ἀνωτάτης ἐκπαίδευσέως, ὅσον καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ὑπὸ τὴν διοικήσιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑκκλ. καὶ τῆς Δημοσ. Ἐκπαίδευσέως ὑπηρεσιῶν, διότι ἐνόμισα ὅτι μᾶλλον ἐπιείγουσα ἦτο ἡ ὑποβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ κρίσιν τῆς Βουλῆς καὶ τῶν νομοσχεδίων τούτων, ἀποσκοποῦντων μεταρρυθμίσει μίξικὴν καὶ ὀργάνωσει ὅσον οἷον τι πληρεστέραν τῆς μέσης καὶ δημοτικῆς ἐκπαίδευσέως.

Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ πρὶν ἢ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξεγερθῆ ἵνα ἀξιώσῃ ὡς λαὸς μὲ ζωὴν καὶ ζῆτος κρείττονος τύχης νὰ ἴδῃ τὴν ἐκρίσιν ὅλων τῶν αἰτίων τὰ ὅποια εἶχον ἀγάγη τοῦτον εἰς κατὰπτωσιν, οἱ βαθυτέρον ἐξετάζοντες, οἱ εἰδικώτερον ἀσχολούμενοι, οἱ διερευνῶντες καὶ μελετῶντες τὴν κατάστασιν εἶχον καταγγείλη τὴν ἑλλ. ἐκπαίδευσιν οὐ μόνον ὡς ἀνεπαρκῆ ἀλλὰ ἐν πολλοῖς τοῦτ' αὐτὸ βλαβερὰν, καθόσον δι' αὐτῆς δὲν ἐξυπηρετοῦντοσ ἀκρίτως αἱ πνευματικαὶ ἀνάγκαι τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων. Μετὰ ὅμως τὴν ἀρύπτισιν τοῦ ἑλλ. λαοῦ ὅτι ποδοῖσ καὶ ποδοῦμεν, εἴμη βέλβιος, πάντες ἐναυθα, οὐχὶ ἐπιπολαίον καὶ πρόσκαιρον, ἀλλὰ μίξικὴν καὶ διαρκῆ τὴν εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως τὴν ἀνάγκησιν. Σήμερον μάλιστα ὅτε ἐνεπνευσαν τὰ ἔργα τοῦ Στρατοῦ ἡμῶν τὴν πεποιθῆσιν εἰς πάντας καὶ τοὺς μᾶλλον ἀπισιοδόξους ὅτι ὁ ἑλλ. λαὸς οὐ μόνον διετήρησε τὰς ἀρετὰς τῆς φυλῆς ἀναδειχθεὶς ἱκανὸς νὰ συνεχίσῃ τὰς πράξεις τῶν προγόνων του, ἀλλὰ καὶ ὅτι καταλλήλως καθοδηγοῦμενος πνευματικῶς θὰ δυνηθῆ νὰ δημιουργήσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς τέχναις μνημεῖα ἀντάξια καὶ τῶν παραδόσεών του καὶ τῆς συγχρόνου ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ, σήμερον ὅποτε ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς ἐκπλήρωσιν ἐκ πολιτιστικῆς ἀποστολῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατέστη ἀμεσώτερά καὶ ἐπιτακτικώτερά, πάντες ἀφείλουμεν νὰ ὁμολογήσωμεν καὶ νὰ συναισθανώμεθα βαθύως ὅτι ἐκ παραλλήλου πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν τείνουσιν εἰς στρατιωτικὴν ἢ οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν τῆς χώρας καὶ ὑπὲρ πᾶσαν μάλιστα τοιαύτην ἐνέργειαν πρέπει συντόμως νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναδιοργάνωσιν, διότι ἡ νέα παιδεία θ' ἀποτελέσῃ τὸ σταθερὸν καὶ ἀσφαλὲς βᾶθρον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νέας Ἑλλάδος.

Ἡ ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκπαίδευσέως δὲν ἀφῆκεν ἀδιαφόρους καὶ τὴν ἀπὸ 25ετίας κυβερνήσεως τῆς χώρας καὶ διὰ τοῦτο ὡς θὰ ἴδωμεν κατὰ μακρὰς περιόδους εἰσηχθῆσιν εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχέδια δι' ὧν ἐπεξητήτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτοον μίξικὴ ἢ μεταρρυθμίσις. Ἀλλὰ τὰ νομοσχέδια αὐτὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ δὲν συνεζητήθησιν ἢ ἀπεσφύθησιν.

Κύριοι, παρακαλῶ, νὰ μὲ παρακολουθήσητε μετὰ τινος

¹⁴⁴ Διαδικτυακός τόπος: www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/I-Bibliothiki/Koinovouleftiki-Syllogi/Praktika-Synedriaseon/Praktika-Voulis-1910-1935/προσπελάστηκε στις 25/5/2019

υπομονής μεγαλειότητας εν τῇ διαιουμένη τῶν πραγματικῶν ἐλαττωμάτων τοῦ παρόντος ἐκπαιδευτικοῦ καθεστῶτος διὰ τὸ ἀγνώμον ἀσφαλέστερον εἶς τὰ ἀρθὰ συμπεράσματα περὶ ἰδρυάσεως μέλλοντος βελτιώσεως.

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν καθεστῶς δὲν εἶνε καθ'αυτὸν προῖον ἑλληνικῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ὡς εἶνε γνωστὸν. Τὸ μὲν εἶνε ἀποτέλεσμα ἐπιδράσεων ἐξωτερικῶν καὶ μετακρουτήσεως ζήνου θεσμοῦ ὡς καὶ πολλὰ ἐπιδηλώσεις τοῦ δημοσίου ἡμῶν βίου, τὸ δὲ τῆς ἐξελίξεως παρ' ἡμῶν τῶν θεσμῶν τούτων.

Διὰ τῶν Β. Διαταγμάτων τῆς 6 Φεβρουαρίου 1834 καὶ 31 Δεκεμβρίου 1836 ὀργανώθησαν ἡ δημοτικὴ καὶ ἡ μέση ἐκπαίδευσις. Ἰδρύθησαν δὲ τὰ τρεῖς εἴδη σχολείων τὸ Δημοτικόν, τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὸ Γυμνάσιον.

Ὁ νόμος τοῦ 1834 ἤθελεν ἐπιτελεῖν τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ὑποχρεωτικὴν καὶ ἀναγκαστὴν ἐν τῇ προγράμματι μαθήματα ἐκτὸς τῶν διδασκαλομένων ὡς ἡ ἀγρονομία, κηπουρικὴ κτλ. καθόριζε δὲ σύστημα ἐπιθεωρήσεων καὶ διαικήσεως πολυσυθέτου. Ἐδημιουργεῖτο δηλ. θεωρητικὴ κατὰ τὴν ἰδανικὴν καὶ δι' εὐρωπαϊκῶν λαῶν διὰ τοῦτο ὁ προδευτικὸς κλάτος νόμος ἔμεινεν ἀνεφάρμοστος ἐν τῇ πράξει.

Διὰ τὴν μέσην ἐδημιουργήθη σύστημα φαινομενικῶς ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τῆς μέσης καὶ ἀνωτέρας ἀστικῆς τάξεως, ἀλλὰ πράγματι δὲν ἦτο ἡ μεσαιωνικὸν σχολικὸν καθεστῶς, τὸ ὅποιον ἐν Βαυαρίᾳ ὅπου ἦτο προῖον ἱστορικῆς ἐξελίξεως ταχέως μετέβληθη, εἰς ἡμᾶς δὲ ἔμεινεν ἄθικτον θεωρούμενον μάλιστα παρὰ πολλῶν ὡς τὸ παλαιὸν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον, τὸ ὅποιον κατὰ τὸ ἄρθ. 2 τοῦ Διατ. προετοιμάζει: μὲν διὰ τὸ γυμνάσιον ἀλλὰ παρέχει καὶ παιδείαν αὐτοτελῆ καὶ καταλλήλων εἰς τοὺς παῖδας ἔτσι δὲν θέλουσι νὰ φοιτήσωσι εἰς τὸ γυμνάσιον δὲν ἦτο τὸ ἄλλο ἢ τὸ λατινικὸν σχολεῖον δεικνύει καὶ ἡ ἀτελής μετάρφρασις εἰς «Ἑλληνικὸν» σχολεῖον ὡσεὶ καὶ τὰ λοιπὰ καὶ μὴ εἶνε ἑλληνικὰ. Ἐπῆρξεν ὅμως Λατινικὸν μεσαιωνικὸν σχολεῖον στοιχειώδους μορφώσεως δι' ἐκεῖνους οἱ ὅποιοι προωρρίζοντο διὰ τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν καθ' οὓς χρόνους ἡ μεσαιωνικὴ ἐκκλησία καὶ πολιτεία δὲν ἀνεγνώριζον δικαίωμα ὑπάρξεως εἰς τὴν ἑθνικὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Ἀναφέρει ἀκολούθως πῶς ἡ ἐξέλιξις ἔλαμεν ὥστε ἡ Λατινία νὰ συγχωνευθῆ εἰς τὸ γυμνάσιον σχεδὸν πανταχοῦ ἀφοῦ ἐπετεύχθη δι' ἀγόνων καὶ θυσῶν νὰ χειραφετηθῶσιν αἱ μεσαίαι ἀστικαὶ τάξεις ἀπὸ τοῦ φεουδαλικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς κηδεμονίας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐδημιουργήθη τὸ ἀστικὸν σχολεῖον μὲ βάσιν τὴν ἑθνικὴν γλῶσσαν καὶ μόνον αὐτὴν.

Ἡ ἀνάπτουσι δὲ τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἡ ἐξῆλξις τῶν πνευματικῶν ἐπιπέδων καὶ τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν στρωμάτων ἐπέφερε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καθαρῶς δημοτικῶν σχολείου. Τὸ γυμνάσιον εἶχε μοναχικεῖον, ἀλλὰ τότε μάλιστα ἐν Εὐρώπῃ ἤρχιζε νὰ καθίσταται αἰσθητὴ ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ μοναχικῶς φιλολογικοῦ ἢ ἀνθρωπιστ. γυμνασίου.

Τοιοῦτο τὸ ἐκπαιδ. καθεστῶς ὡς μετερουμένη καὶ ὡς ἔχον ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ θεσμῶ, ὅστις δὲν εἶνε προῖον ἱστορ. ἐξελίξεως ἐξεφυλίθη Παῖδα ἦτο ἡ ἐξέλιξις του παρ' ἡμῶν, ποῖα ἡ σημερινὴ κατάστασις, πῶς ἐξυπηρετεῖ τὰς ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας;

Ἡ ἐπιταχθεὶς φοίτησις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταστῆ ὑποχρεωτικὴ οὔτε τότε, ἀλλὰ καὶ σήμερον θὰ ἦτο τὴν καὶ ἐπιχρησθη. Οὕτε ἡ ἑταρὴ ἀληθῶς κατέστη ὑποχρεωτικὴ, λόγω τῆς ἐλλείψεως σχολείων, ἀνεπαρκεία πρωταρχικῆ καὶ

τῆς ἐλλείψεως προσπάθειάς. Διὰ τοῦτο ἡ Ἑλλὰς κατατάσσεται μεταξὺ τῶν χωρῶν αἰτιῆς ἀριθμοῦσι πολλοῦς ἀναρρέας. Πρόγραμμα μέχρι τοῦ 1894 δὲν ὑπῆρχε.

Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἀνετεύχθη παρὰ τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς πολὺ ἑσπρότερον τῶν ἄλλων σχολείων τῶν παρεχόντων ἀνωτέραν γενικὴν μόρφωσιν. Τοῦτο εἶνε εὐεχέγητον. Διότι τότε ἡ μόρφωσις περιορίζετο εἰς κλήρον καὶ τοὺς εὐγενεῖς.

Ἀργότερον ἐπέτυχον αἱ ἀστικαὶ τάξεις τὴν ἴδρυσιν καταλλήλων σχολείων, αἰσθανθεῖσαι τὴν ἀνάγκην μορφώσεως. Καὶ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ἐν πολλοῖς δὲ χωραῖς καὶ κατὰ τὸν 19ον ἐμφανίζεσθαι ἡ ἀνάγκη ἰδρύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ τὸ κράτος συνασθάνεται τὴν ἐκτελεστικότητα οὐ μόνον τῆς παρυχῆς παιδείας στοιχειώδους εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ καθιστᾷ ταύτην ὑποχρεωτικὴν εἰς πάντας τοὺς πολίτας.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μόρφωσις εἶνε στοιχειώδη, ἦτο φυσικὸν νὰ θεωρηθῆ πολλὰχοῦ προσπάθειαι τῆς ἀνωτέρας παιδείας, διὰ τοῦτο τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐξέλιξιν, ἐκαστοχοῦ εἶνε δύο εἰδῶν. Ἡ ἐντελής ἀνεξάρτητον τῶν παρεχόντων τὴν ἀνωτέραν γενικὴν μόρφωσιν σχολείον ἢ ἐν μέρει ἢ καὶ ἐν τῇ συνόλῳ αὐτοῦ, σχολεῖον κοινὸν διὰ πάντας τοὺς πολίτας, ἐπομένως ἐν αὐτῷ λαμβάνουσι τὰς στοιχειώδεις γνώσεις καὶ ὅσοι θὰ συνεχίσωσι τὰς σπουδὰς τῶν εἰς ἀνώτερα σχολεῖα. Εἰς αὐτᾶν ἡμεῖς καὶ τὸ ἴδιον μας. Ἐν τούτοις ὁ πρότερον σκοπὸς εἶνε ὁ πρῶτος νὰ παρέχῃ δημοτικὴν στοιχειώδη γενικὴν μόρφωσιν εἰς τὸν λαόν, εἰς ἐκεῖνους, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ φοιτήσωσι εἰς ἄλλο σχολεῖον, εἶνε δὲ οὗτοι τὰ 90 ἢ 95 οἱ.

Ποῦς εἶνε λοιπὸν ὁ σκοπός; Διὰ πλοῦς τοῦ χαρακτήρος καὶ παροχῆ γνώσεων καὶ δεξιότητων ἀπαραίτητων εἰς πάντα ἄνθρωπον διὰ τὰς ζήτησιν τῆν σημερινὴν ζωήν.

Ἡ μόρφωσις αὕτη περιλαμβάνει:

- 1) Καλλιέργειαν καὶ ἐπιπέδωσιν τῆς Ἑθνικῆς γλώσσης.
- 2) Ἰκανότητα τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὰς ἀριθμητικὰς σχέσεις.
- 3) Ὑπαρκτὴ γνώσιν τοῦ περιβάλλοντος φυσικοῦ κόσμου, ἴδιᾳ τῆς πατρίου γῆς.
- 4) Τὴν ἐξάσκησιν σώματος, χειρῶν, ὀφθαλμῶν, εἴτε καὶ αἰσθητηρίων ἐν γένει.

Ἐκπληροῦ ὅμως κανένα σκοπόν;

Διὰ πλοῦς χιριεπιπέδων δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ ἴδιᾳ, διότι ἡ ἡλικία 6—10 ἐτῶν δὲν εἶνε πρόσφορος πρὸς τοῦτο.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἑθνικῆς γλώσσης. Τίς δύναται νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι θάνατι εἰς τέσσαρτι ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία: ἡ ἐτῶν διδασκαλία εἶνε ἐντελής ἀνεπαρκείας μὲ τὰς δυσχερεῖας μάλιστα τοῦ συναντῆσθαι τὸ παιδίον εἰς ἐκμάθησιν τῆς γραπτῆς ἡμῶν γλώσσης.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν γνώσιν τῆς θρησκείας, ἐθνικῆς ἱστορίας, φυσικοῦ κόσμου, τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀριθμῆναι καὶ λύειν προβλήματα οὔτε δι' ἐναρξιν διδασκαλίας τοιαύτης εἶνε ἄριμα τὰ παιδία τοῦ 4ου ἔτους.

Εἰς ταῦτα δέον νὰ προστεθῇ ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ προσωπικοῦ.

Ἀπὸ τοῦ 1864 μέχρι τοῦ 1878 δὲν ἐλειτούργησε διδασκαλεῖον. Ἐλειτούργουν 3 καὶ ἐνῶ εἴχομεν ἀνάγκην 100 σχεδὸν διδασκάλων κατ' ἔτος, κατηγορήσαμεν τὰ δύο, τὸ δὲ ὑπάρχον δὲν δύναται οὔτε 20 νὰ παράσχω ἑτησίως.

Κατὰ συνέπειαν τὸ δημο. σχολεῖον οὐδένα ἄλλον προορισμὸν εἶχε ἢ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα δι' ἐκεῖνους οἱ ὅποιοι ἐμελλον νὰ συνεχίσωσιν ταύτην.

Τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον. Ἐξεπλήρωσε τὸν αἶνον αὐ-
τοῦ σκοπὸν, ὅστις εἶνε ἡ περὶ τῆς ἀκλόγου καὶ ἀναγ-
καίας μορφώσεως εἰς τὴν μίσην ἀστικήν τάξιν.

Ἦτοι νὰ παρασκευάσῃ διὰ τὴν ζωὴν παρέχον εὐρυ-
τέραν τὴν δημοτικὴν μόρφωσιν εἰς ἐκείνους ὅσοι ἀδυνατοῦσι
νὰ συνεχίσωσι τὰς σπουδὰς αὐτῶν εἰς τὸ Γυμνάσιον·
Τοιοῦτοι δὲ εἶνε 80 ἐπὶ τῶς 100 ἐκ τῶν γυμνασίων εἰς
τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσως μικροῦ ποσῶν, μικρο-
διομηχανοί, γεωργοί, ὑπάλληλοι τεχνεζῶν καὶ ἡ κατα-
τέρα ὑπαλληλία τοῦ Κράτους. Πᾶσα ἐπὶ βλάβῃ τῆς τά-
ξεως ταύτης προσαρμογὴ τοῦ προγράμματος καὶ τῆς δι-
δασκαλίας εἰς τὸν δευτεροῦντα τύπον τῆς προπαρασκευῆς
μαθητῶν διὰ τὸ Γυμνάσιον γίνεται ἐπὶ βλάβῃ τῆς μορφώ-
σεως καὶ τοῦ ἐπαρκούς ἀκταρισμοῦ διὰ τὴν ζωὴν ὅλου
κλήρου τῆς κοινωνίας. τῆς πολυπληθοῦς. ζωτι-
κῆς, γρηγορητικῆς εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν.

Ἡ γνῶσις τῆς μητρικῆς γνώσεως θὰ καθίσταται ἀσφα-
λεστέρα, ἢ χρήσις ὀφθοτέρα, ἐπιχερστέρα, καλλιπεσιτέρα.

Ἡ γνῶσις τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ θὰ κλύεται καὶ
θὰ ἐκρίνετο διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ τῆς Ἑθνικῆς ἱστορίας
πρὸς τὴν τῶν ἄλλων λαῶν. τοῦτο δὲ θὰ ἐπιτελεσθῆται ἢ
θὰ ὑπεβοῆται ἡ γνῶσις μιᾶς τῶν νεωτέρων ξένων γλωσσῶν
ἐπαμίαις τῆς Γαλλικῆς καὶ μᾶλλον διεθνούς.

Ἡ τοῦ ρουσκῶ κόσμου ἐπίγνωσις θὰ καθίσταται γε-
νωκιώτερη, ἢ ἐκινήσις τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὰς ἀριθμησι-
κῆς σχέσεις κλ. θὰ προήγηση.

Πᾶσαι τέλος αἱ δεξιότητες αἱ ἐν τῷ δημοτ. σχολεῖο
καλλιεργουμέναι θὰ προήγηση.

Συνεχίζων ὁ κ. Υπουργὸς συμπραίνει ὅτι καὶ τὰς ἄλλ.
σχολείων αὐτῆς ἀποτελέσας, ὅσοι ἐπαρκῆς εἶνε. Χρησιμεύει δὲ
μόνον ὡς γέφυρα διὰ τὰ δύο δέκατα τῶν μαθητῶν.
Ἐνῷ ἀρίστη δὲ 8/10 εἰς τὸν δρόμον τῆς κοινῆς ζωῆς
με εἰρήδαια μηδιστοιὰ καὶ ἀχρηστικά φέροντα σπέρματα ψευ-
δομορφώσεως δυνάμενα νὰ παραπλανήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν
ζωὴν.

Ὡς πρὸς τὸ Γεννησιῶν θὰ ἐλεγεί τις ὅτι ἀρῆς εἰς τὸ
σχολεῖον τοῦτο δουλεύουσι τὰ δύο κατώτερα σχολεῖα γεν.
μορφώσεως, θὰ εἴγε νὰ ἐπιδείξῃ ἀρίστους καρπούς.

Ἄλλ' ἢ ἡ θυσία τοῦ σκοποῦ τῶν κατωτέρω σχολείων
ἀποδιδόναι ἐπὶ ματαίῳ. Ἐξήγησεν ἀκολουθοῦν τὸς λόγους δι-
οὺς εἰσήληθε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. λέγει ὅτι μετὰ τὴν
ἀπολύτρωσιν τοῦ ζυγοῦ ὁ Ἑλλ. λαὸς εἶχεν ἀνάγκη
κὴν ἀνδρῶν ἐγγραμμάτων, τῶν ὁποίων ἔστειρετο. Οἱ πρῶτοι
τοιοῦτοι ἔτυχον τιμῶν καὶ θέσεων καὶ κοινωνικῆς ἀπο-
καταστάσεως εὐνοικῆς ὡς ἐκ τούτου ἐγεννήθη ἡ ἀκατά-
σχετος τάσις παρὰ τῷ λαῷ ν' ἀνδείξῃ τὰ τέκνα του διὰ
τῆς παιδείας. Ἡ τάσις αὕτη ἐστοίχισε θυσίας μεγάλας.

Ἄν ἐπρόκειτο περὶ ἀνθρώπων ὑπερέτερον πνευματικῶς
καὶ ἠθικῶς αἰ θυσίας αὐταὶ προϊξοῦσαι τὴν πατρίδα τῶν
δι' ἀνθρώπων διακρινομένων ἐν τῷ κύλῳ τῆς δράσεως
των, αἱ θυσίαι δὲν θὰ ἀπέβαινον περιτταὶ καὶ διὰ τὴν θυ-
σιαζομένην αἰσχρομέναν καὶ θὰ ἦσαν δεδικαιολογημένα, ἄλλὰ
τὸ σχηματισθὲν ρεύμα περιεπέσει εἰς ἐκείνους
καὶ ἀνικάνους καὶ συνῶθει αὐτοὺς πρὸς τὴν ὑπέρτατον
τοῦ Πανεπιστημίου διὰ τὴν ἀπίστασιν τῶν χαρτιῶν.
Ὅτω ἢ ἡμετέρα παιδεία ἠνίχθη τὸν παρατισμὸν καὶ
τὴν ἀποστροφήν ἀπὸ τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας

Ὁ Προέδρος

Ἐξετάζων μετὰ τοῦτο ὁ κ. Υπουργὸς τὴν ἐκπαίδευσιν
τῶν θελέων. τὴν ὁποίαν εὐρίσκει ἀκόμη χειρότερον

Ἀκτιλόβαθ: ὁ κ. Υπουργὸς ἐξετάζει τὸν σκοπὸν τοῦ
σχολεῖου καὶ τὰ διάφορα συστήματα δι' ὧν ἐπιδιδάσκονται ὁ
σκοπὸς αὗτος, καταλήγει δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ συστή-
ματος, ὅπερ ἀντιπροσωπεύουσι τὰ κατωτέρω ἐκ νομοσχεδία.

Παίζεται μετὰ τοῦτο ὁ κ. Υπουργὸς μακρὰν εἰσήγησιν
ἐπ' ἐνῶς ἐκαστῶν τῶν κατωτέρω νομοσχεδίων ἕνα καὶ κατα-
θέτει:

- 1) Περὶ Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσως.
- 2) Περὶ Μέσης Ἐκπαίδευσως,
- 3) Περὶ Διδασκαλείων τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσως.
- 4) Περὶ Διδασκαλείου Τεχνικῆς Ἐκπαίδευσως.
- 5) Περὶ προπαρασκευῆς τοῦ νόμου 1911 περὶ παιδα-
γωγικῆς μορφώσεως καὶ δασκαλίας τῶν λειτουργῶν τῆς
Μέσης Ἐκπαίδευσως.
- 6) Περὶ Διοικήσεως τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπι-
δεύσεως.

Καὶ 7. Περὶ μορφώσεως ἰδιωτικῶν οἰκματῶν ὡς διδα-
κτηρίων τῶν σχολείων τοῦ Κράτους.

Τοιοῦτο λέγει τὸ σχέδιον τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ ἑι-
κοδομήματος, ὅπερ τίθεται ὑπόψει ὑμῶν. Ἐν εἰσφέροντες
τὰ ὑμέτερα φῶτα καὶ τὰς ὑμῶν παρατηρήσεις τῆς πείρας
θελησῆτε νὰ βελτιώσῃτε τοῦτο καὶ διὰ τῆς ψήφου ὑμῶν
ἀνεγείρῃτε αὐτὸ ὑπόψιν δὲ ἐπὶ τοῦ ἀετιώματος τῆν σημαίαν
τῆς νέας μεγάλης πατρίδος, εἴμι βέβαιος ὅτι αἱ μέλλουσαι
γενεαί, αἱ ὁποῖα θὰ ἐκτραφῶσιν ἐν αὐτῷ θέλουσιν εὐλογῆ τὸ
ἔργον ὑμῶν

Ὁ κ. Προέδρος ἀνακινῶν πρὸς τὴν Βουλὴν ὅτι τὸ
ὑπὸ τοῦ κ. Υπουργοῦ τῆς Παιδείας ὑποβληθέντα νομοσχέ-
δια περικέμονται εἰς τὴν διαρκὴ ἐπὶ τῆς Δημ. Ἐκπαι-
δεύσεως ἐπιτροπὴν ἰνισχυομένην διὰ τῶν κ. κ. Κ. Λαβιτζιά-
νου, Α. Ἀλεξανδρῆ, Γ. Καραντζῆ, Κ. Γιόντινα, Η. Τσαλ-
δάρη, Γ. Τσακανίκα, Η. Ἀρχακίου, Κ. Σπυρίδου, Α. Νέ-
κου. καὶ Ν. Κερμάνη.

Ε. Βενιζέλος. (Υπουργὸς Στρατιωτικῶν) ὑποβάλλει
νομοσχέδιον «περὶ κλήσεως ὑπὸ τὰ ὄπλα ἐρέδρων ἀξιωμα-
τικῶν καὶ ἀνοητασπιστῶν».

(Θέλει ἐκτυπωθῆ καὶ διανεμηθῆ).

Ἐπίσης ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Υπουργὸς κ. Α. Διο-
μήδης ὑποβάλλει νομοσχέδιον «περὶ παρατάσεως τῆς
ἐσχῆς τοῦ Νόμου ΔΡΓ' (110) τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1912
περὶ προσωρινῆς μειώσεως ἢ καταργήσεως εἰταγωγικῶν τι-
νων δασμῶν» (θέλει ἐκτυπωθῆ καὶ διανεμηθῆ).

Ἀναβάλλονται μετὰ τοῦτο αἱ ἀναφοραὶ καὶ ἐρωτήσεις
διὰ τὴν αἶνον, αἱ δ' ἐπερωτήσεις διὰ τὴν προσεχῆ Δευτέραν.

Ἐισέρχεται μετὰ τοῦτο ἡ Βουλὴ εἰς τὴν

Ἡμεροῖδιαν Διάταξιν

τῆς Νομοθετικῆς Ἐργασίας

Γίνεται δι' ἀναστάσεως δευτὸν κατ' ἀρχὴν τὸ νομοσχέ-
διον «περὶ προσωρινῆς διὰ Β. Διατάγματος συγκροτήσεως
τῶν ἀναγκαιουσῶν μεγάλων μονάδων στρατοῦ καὶ ὑποδιοι-
ρέσεως τῆς χώρας εἰς στρατιωτικὰς περιοχὰς καὶ διαμερί-
σματα πρὸς διευκόλυνσιν τῶν Στρατολογικῶν ἐργασίων».

Συναινέσει τῆς Βουλῆς, ὁ κ. Πρόεδρος λύει τὴν Συνε-
δρίσιν ὥρα 9 π. μ.

Οἱ γραμματεῖς

2. Το υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με το οποίο κατακρίνει τα νομοσχέδια του 1913¹⁴⁵.

«Η Φιλοσοφική Σχολή του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου καθήκον εαυτής υπέλαβε να μελετήσει τα εις την Βουλήν αρτίως υποβιβλημένα εκπαιδευτικά νομοσχέδια. Λαμβάνει δε την τιμήν να υποβάλη τη Ση (Σεβαστή) Κυβερνήσει την περί τούτων γνώμην αυτής, ην παμψηφεί απεφήνατο.

Η Σχολή κατά την εξέτασιν των νομοσχεδίων εύρεν, ότι ταύτα περιέχουσι πολλάς ορθάς διατάξεις δευτερευούσης σπουδαιότητος. Μετά λύπης δ' όμως αναγκάζεται να δηλώση, ότι κατά την γνώμην αυτής αι βάσεις, εφ'ων ερείδεται το εισαγόμενον νέον εκπαιδευτικόν σύστημα, είναι ούτω πλημμελείς, ώστε νομίζει ότι τα νομοσχέδια ταύτα γινόμενα νόμοι του Κράτους ου μόνον δεν θα βελτιώσωσι τα κακώς κείμενα εν τη παρ' ημίν εκπαιδεύσει, αλλά και θα επιδεινώσωσι την κατάστασιν.

Προς πίστωση θεωρεί επιβεβλημένον να εξετάση σημεία τινά των ειρημένων νομοσχεδίων. Θα περιορισθή δε εν τη κρίσει αυτής εις εκείνα κυρίως, περί των νομίζει ότι αμεσώτερον έχει καθήκον να εκφράση την γνώμην αυτής.

Είναι δε ταύτα τα εξής:

Α') Η οργάνωσις των σχολείων της μέσης εκπαιδεύσεως.

Β') Η θέσις, ήτις δίδεται ταις κλασσικαίς σπουδαίς και ιδία τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής εν τοις νέοις σχολείοις.

Ο συντάκτης των νομοσχεδίων αναγνωρίζει την ανεπάρκειαν του νυν λειτουργούντος γυμνασίου και ορίζει, ίνα τα μέχρι σήμερον αναγεγραμμένα εν τω προγράμματι μαθήματα διδάσκωνται ευρύτερον, βαθύτερον και επιστημονικώτερον ή πρότερον, προσθέτει δε και ικανόν αριθμόν νέων μαθημάτων, μη διδασκομένων πρότερον.

Αλλ' όμως ου μόνον δεν αυξάνει τα έτη της εις το γυμνάσιον φοιτήσεως, αλλά και περιορίζει τον χρόνον της μέσης εκπαιδεύσεως καθιστών το νέον γυμνάσιον εξαετές από επταετούς, αντιθέτως προς το παράδειγμα πάντων σχεδόν ειπείν των πεπολιτισμένων κρατών.

Το νέον γυμνάσιον θα είναι πάντη ανίκανον να επιτελέση την αποστολήν αυτού. Οι δ' απόφοιτοι αυτού θα μεταβαίνωσιν εις το Πανεπιστήμιον πολύ ατελέστερον κατηρητισμένοι ή οι από των νυν λειτουργούντων επταετών σχολείων της μέσης εκπαιδεύσεως αποφοιτώντες.

Δια των νομοσχεδίων καταφέρεται πλήγμα δεινόν κατά της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσης και της ανθρωπιστικής καθόλου εκπαιδεύσεως⁵¹.

Έν των μεγίστων ελαττωμάτων των νέων νομοσχεδίων, δι' όπερ ιδιαιτέρως εκφράζει την θλίψιν αυτής η Φιλοσοφική Σχολή, είναι τόδε: ότι δια της προτεινομένης οργανώσεως των σχολείων της μέσης εκπαιδεύσεως καταφέρεται πλήγμα δεινόν κατά της ανθρωπιστικής παιδεύσεως και περιορίζεται κατά τοιούτον τρόπον η σπουδή της αρχαίας ελληνικής, ώστε η του μαθήματος τούτου διδασκαλία να αδυνατή να αποφέρη τους προσδοκωμένους καρπούς.

¹⁴⁵ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαιδεύσεως (1821-1986)*, Αθήνα 2005, σ. 263-265

Οποίας δε εθνικής ζημίας θα αποβή πρόξενον τοιούτον μέτρον, πας τις κατανοεί λαμβάνον υπ' όσιν την σπουδαιότητα, ην το μάθημα τούτο κέκτηται προς πάντα άνθρωπον, έχοντα αξιώσεις να καλείται μεμορφωμένος, ιδιαίτατα δε προς τον Έλληνα. Δυστυχώς ο των νομοσχεδίων συντάκτης φαίνεται λησμονών, ότι προς τα μέλη της ελληνικής ομογενείας τα αρχαία ελληνικά δεν έχουσιν αξίαν μόνον ένεκα της ανθρωπιστικής μορφώσεως, ην παρέχουσιν, αλλά και διότι αποτελούσι ζων στοιχείον του παρόντος ημών βίου και πολιτισμού... Ενί λόγω, άνευ διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών κινδυνεύει να υποσκαφή αυτή η κρηπίς της εθνικής και θρησκευτικής του ελληνικού λαού διαπαιδαγωγήσεως.

Και όμως δια των νέων νομοσχεδίων η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής περιορίζεται εις μόνους τους μέλλοντας να σπουδάσωσι θεωρητικής επιστήμας, μένουσι δι' άγευστοι αυτής το μέγιστον μέρος του ελληνικού λαού, συμπεριλαμβανομένων και ανωτάτων της πολιτείας λειτουργών, και αυτών έτι των δημοδιδασκάλων. Τούτο καταδείκνυται εκ των εξής:

Εν τω αστικώ σχολείω δεν ορίζεται ιδιαίτερον μάθημα των αρχαίων ελληνικών, αλλά συμπτύσσονται ταύτα μετά των νέων και αναφέρονται ως παραπλήρωμα των νέων ελληνικών. Τούτο έχων τις προ οφθαλμών και συνδυάζων αυτό προς τε την βραχύτητα του χρόνου των εν τω σχολείω τούτω σπουδών και προς την πληθύν των ωρών, ην απαιτεί η διδασκαλία των διαφόρων μαθημάτων, άτινα εν τω νομοσχεδίω ορίζονται, ευλόγως εικάζει ότι το μάθημα των αρχαίων ελληνικών καταργείται σχεδόν τελείως εν τω αστικώ σχολείω...»

Εν Αθήναις τη 14 Μαρτίου 1914.

3. Φωτογραφικό υλικό:

Δημήτρης Γληνός και Αλέξανδρος Δελμούζος (Google image)

Το Παρθεναγωγείο του Βόλου (1908-1911) (Google image)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της εργασίας αυτής είναι η ανάλυση και η διερεύνηση του ιστορικού εγχειρήματος της μεταρρύθμισης του 1913, που αφορά τα εκπαιδευτικά ζητήματα της Ελλάδας,

Οι πηγές μας είναι οι εισηγητικές εκθέσεις και τα πρακτικά της Βουλής που αφορούν τα προς ψήφιση νομοσχέδια. Επίσης, αναλύσαμε τη στάση των άλλων πολιτικών και συντηρητικών δυνάμεων του τόπου απέναντι στα προς ψήφιση νομοσχέδια. Επιπλέον, εξετάσαμε και από ποιους παράγοντες της εκπαιδευτικής θεωρίας και νέων λογοτεχνικών ρευμάτων επηρεάστηκε η παραπάνω εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Η εκπαιδευτική μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1913 ήταν μία συνέχεια των αστικών προοδευτικών πολιτικών δυνάμεων, που είχαν αναλάβει την εξουσία έπειτα από το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί το 1909. Αποτελεί συνέχεια της προσπάθειας να προχωρήσουν σε ριζικές αλλαγές στο κράτος. Το πρόσωπο του Ελευθερίου Βενιζέλου, με την αύρα του νέου οραματιστή πολιτικού που τον συνόδευε, ήταν ικανό ώστε να υποστηριχθεί ένα τέτοιο εγχείρημα. Η επιχείρηση της θεσμικής παρέμβασης στα εκπαιδευτικά ζητήματα και η προσαρμογή στις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες ήταν κάτι το πρωτοποριακό για την εποχή αυτή στην Ελλάδα.

Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1913 συντάχθηκαν από τον Δημήτρη Γληνό και κατατέθηκαν στη Βουλή από τον Υπουργό Παιδείας Ιωάννη Τσιριμώκο. Στο περιεχόμενό τους περιελάμβαναν άρθρα που αφορούσαν : την ίδρυση νηπιαγωγείων, την εξάχρονη υποχρεωτική δημοτική εκπαίδευση, τον διαχωρισμό της μέσης εκπαίδευσης σε τρίχρονο αστικό σχολείο και εξάχρονο γυμνάσιο, την αναβάθμιση της εκπαίδευσης των δασκάλων, την προώθηση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, τη βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής των σχολείων και τέλος τη φροντίδα για τη μόρφωση της Ελληνίδας.

Τα νομοσχέδια του 1913 ήταν πρωτοπόρα για την περίοδο αυτή στη χώρα και αρκετά ριζοσπαστικά για την εποχή τους. Τελικά, συνάντησαν σφοδρή αντίδραση από τα συντηρητικά κόμματα, την πανεπιστημιακή κοινότητα και τις κοινωνικές τάξεις που ήλεγχαν την πολιτική κατάσταση στη χώρα πριν τον ερχομό του Βενιζέλου. Τα νομοσχέδια συντάσσονται, αλλά δεν φτάνουν καν στη Βουλή, είτε φτάνουν αλλά δεν συζητούνται ή συζητούνται αλλά δεν ψηφίζονται ή ψηφίζονται

σπανίως αλλά δεν εφαρμόζονται ή εφαρμόζονται εν μέρει. Αποτελούν όμως την πρώτη μεγάλη προσπάθεια της αστικής τάξης να παρέμβει στα εκπαιδευτικά ζητήματα και να τα διαμορφώσει ανάλογα με τις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής αλλά και με τα συμφέροντά της.

Η περίοδος αυτή έχει μεγάλο ιστορικό, κοινωνιολογικό και εκπαιδευτικό ενδιαφέρον. Τα νέα κοινωνικά στρώματα προσπαθούν να επιβάλουν την ιδεολογία τους και υιοθετούν επίσης την ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας που ξεκίνησε από τον 19ο αιώνα. Το κίνημα του δημοτικισμού, οι νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις και οι νέες σοσιαλιστικές ιδέες συμβάλλουν στη διαμόρφωση της σύνταξης των άρθρων αυτής της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας.